

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. VII

GMINA SŁAWNO

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM VII

GMINA SŁAWNO

Redakcja:

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO 2008

ABSTRACT. Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. VII: *Gmina Sławno* [History and Culture of the Sławno region, vol. VII: Sławno Community]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2008. pp. 371, figs 102, colour tabl. 44. ISBN 978-83-7591-046-9. Polish text with German summaries.

These are studies of aspects of history and culture of the Sławno region [Pomerania, Poland]. These papers refer to nature and history of the region which is virtually unknown for most of Polish current citizens. It is hard to build a society without roots and without history, without knowledge about their homeland. People who have lived here for over 50 years do not understand the cultural landscape which has been created and constructed for centuries. The aim of the collection of paper is to bring the nature and history nearer. The knowledge about the past of the region will allow to understand the landscape and protect it as well as create a new social approach to the future.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2008
© Copyright by Authors

Na okładce: Dwór w Kwasowie, chromolitografia z albumu Alexandra Dunckera, *Die Ländlichen Wohnsitze, Schlösser um Residenzen der Ritterschaftlichen Grundbesitzer in der preussischen Monarchie nebst den Königlichen Familien-, Haus-Fideicommiss- und schatull -Gütern in Naturgetreuen, Künstlerisch Ausgeführten, farbigen Darstellungen nebst begleitendem Text*, Berlin T. III, 1860/1861.

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brygida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia-Ceglarz*
Skład i łamanie: *Eugeniusz Strykowski*

Konferencję oraz publikację sfinansowano ze środków Urzędu Gminy w Sławnie przy wsparciu Starostwa Sławieńskiego

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2
Wydawnictwo „Region”, 81-574 Gdynia, ul. Goska 8
www.region.jerk.pl

ISBN: 978-83-7591-046-9

Druk/Druck: Totem – Inowrocław

Spis treści

JAN SROKA (Sławno), WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), <i>Paradoksy bogactwa (nie?)szczęśliwej gminy: wady zaletami czy zalety wadami?</i>	7
WOJCIECH STEFANOWSKI (Sławno), <i>Kilka słów o gminie Sławno</i>	17
WACŁAW FLOREK, JERZY JONCZAK, CELESTYNA PRINC (Słupsk), <i>Denudacja odpływowa w dolinie Wieprzy</i>	25
EWA GÓRSKA, JACEK ANTCZAK (Słupsk), <i>Awifauna lęgowa gminy Sławno, jej zagrożenia i ochrona</i>	37
MICHAŁ ŻMUDA (Kórnik), <i>Wstępna inwentaryzacja fauny okolic Sławna</i>	71
ZBIGNIEW SOBISZ (Słupsk), <i>Parki gminy Sławno</i>	87
IGNACY SKRZYPEK (Koszalin), <i>Najdawniejsze dzieje gminy Sławno</i>	109
KRZYSZTOF CHOCHUŁ (Słupsk), <i>Powiat sławieński w zasobach Archiwum Państwowego, Oddział w Słupsku</i>	185
ANDRZEJ CHLUDZIŃSKI (Pruszcz Gdański), <i>Nazwy miejscowe gminy Sławno</i>	197
MARIA WITEK, WALDEMAR WITEK (Szczecin), <i>Budownictwo administracji leśnej w gminie Sławno</i>	233
WOLFRAM SUHR (Hohenfelde, Niemcy), <i>Diedrich Suhr – Architekt und Seine Bauten in Schlawe in Pommern, 1921–1929</i>	271
KONSTANTY KONTOWSKI (Darłowo), <i>Cmentarze gminy Sławno</i>	297
MARGARETA SADOWSKA (Sławno), <i>Wspomnienie o Edwardzie Puplu (1911–1991)</i>	319
LIDIA WRÓBLEWSKA (Poznań), <i>„Sobota na grodzisku”... kłopotliwy podarunek?</i>	327
ELŻBIETA FLOREK (Słupsk), <i>Wzrost potencjału turystycznego gminy Sławno w aspekcie wykorzystania cennych obszarów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych</i>	341
Indeks osób	357
Indeks nazw geograficznych	363
Lista adresowa Autorów	369

Najdawniejsze dzieje gminy Sławno

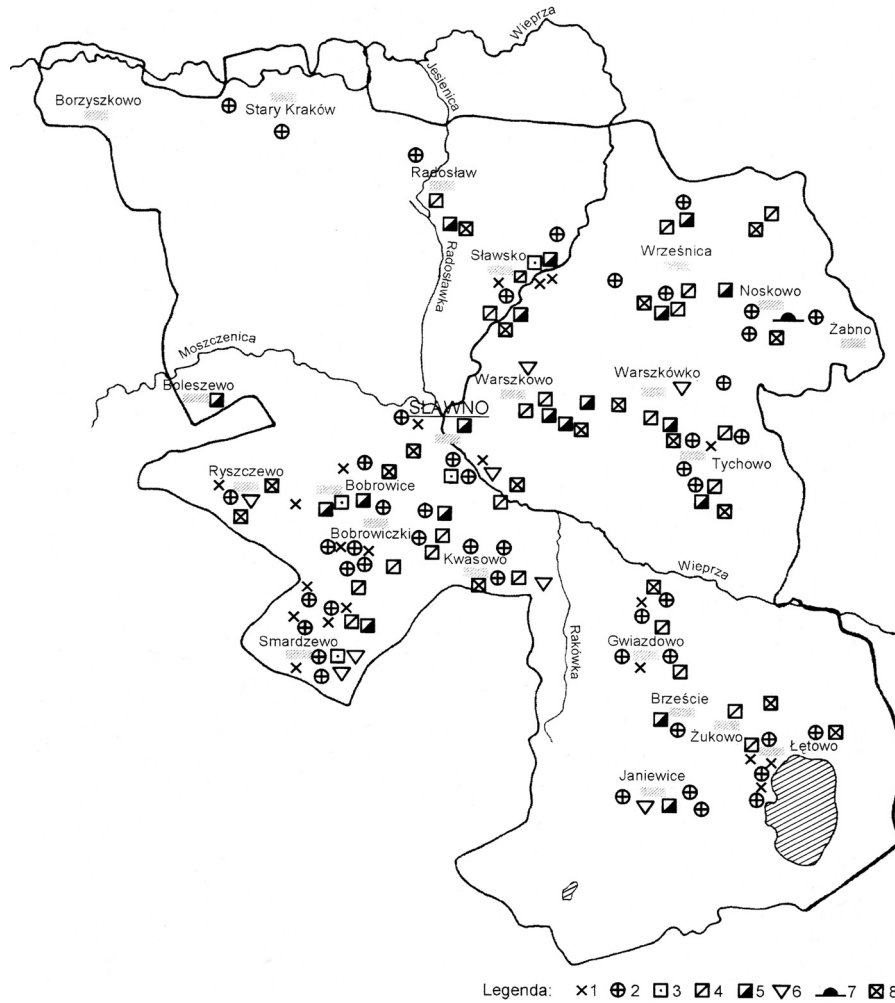
IGNACY SKRZYPEK (Koszalin)

Wstęp

Źródła archeologiczne w postaci materialnych pozostałości dawnej działalności ludzkiej stanowią podstawę naszej wiedzy o odległych dziejach życia człowieka. Obiekty osadnicze, cmentarzyska, grodziska, a także skarby i pojedyncze przedmioty, których na interesującym nas terenie naliczono wiele, stanowią bazę materiałową umożliwiającą wstępne rozpoznanie osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego w środkowym dorzeczu rzeki Wieprzy, jednej z najważniejszych i najpiękniejszych życiodajnych rzek kraju, nazywanej również Królową Pomorza.

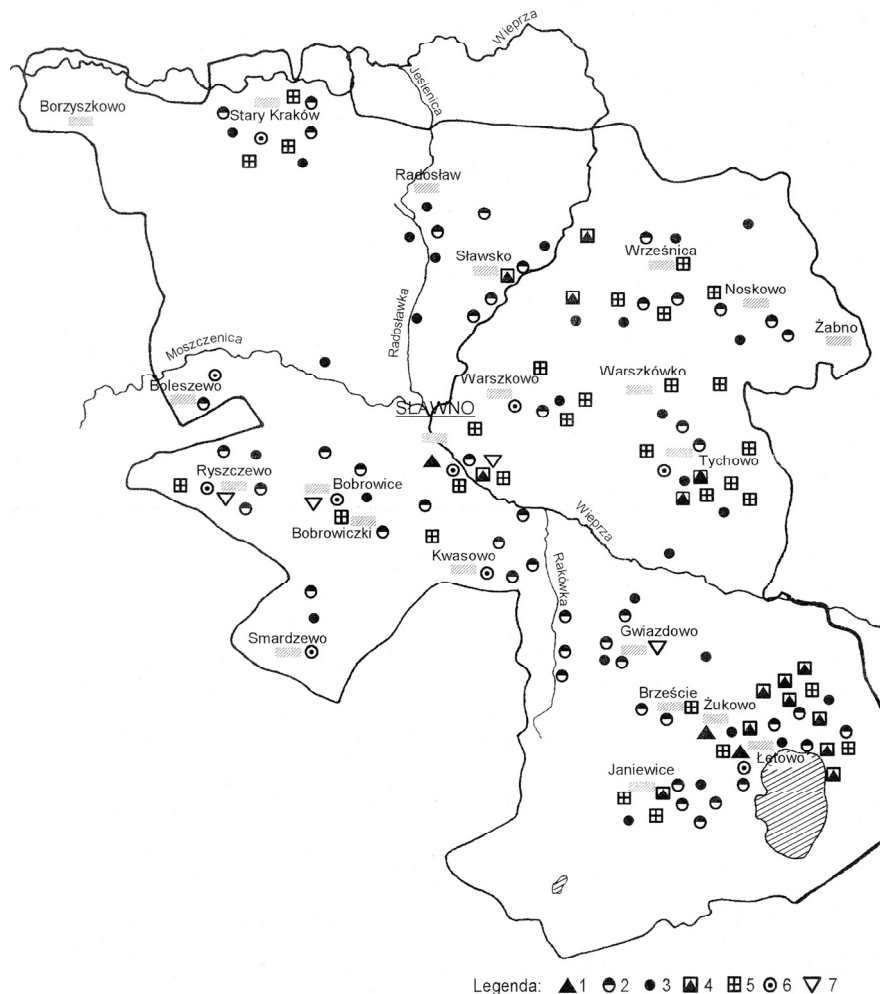
Kształtowanie się pierwotnych społeczeństw związane było głównie ze środowiskiem naturalnym, którego zasadniczymi elementami są: sieć hydrologiczna, szata roślinna i podłoże glebowe.

Gmina Sławno zajmuje środek powiatu sławieńskiego z jego stolicą, starym średniowiecznym miastem Sławnem położonym u ujścia rzeki Moszczenicy do Wieprzy. Usytuowana jest na północno-wschodnich krańcach obecnego województwa zachodniopomorskiego, na obszarze wyróżnionego przez J. Kondrackiego (1965; 1994; 1998) mezoregionu Równiny Słupskiej, która jest częścią makroregionu określanego jako Pobrzeże Koszalińskie. Podobnie określić można położenie gminy Sławno, stosując podział regionalny Pomorza w ujęciu B. Augustowskiego (1977), który środkową część powiatu sławieńskiego sytuuje w obrębie Równiny Słupskiej, będącej częścią Pomorza Zachodniopomorskiego. W większości jest to równina lekko pofałdowana, urozmaicona rozwiniętą siecią wodną. Środkowowschodnia część gminy znajduje się w strefie środkowego dorzecza rzeki Wieprzy i jej dopływów: Moszczenicy, Radosławki, Jasienicy i Rakówki.

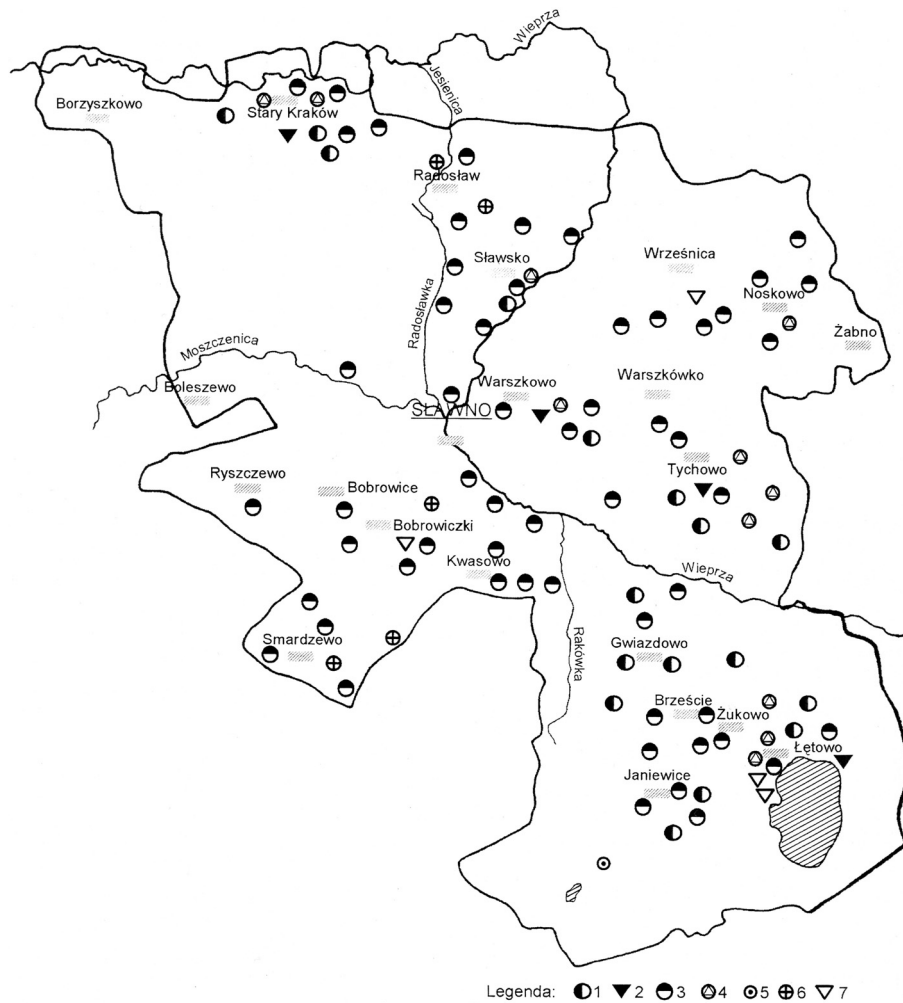
Ryc. 1. Mapa lokalizacji stanowisk archeologicznych z epoki kamienia na terenie gminy Sławno. 1 – mezolit, 2 – neolit (ogólnie), 3 – KWC, 4 – KPL, 5 – KAK, 6 – KCSZ, 7 – megalit, 8 – SCHN-WEB. Oprac. I. Skrzypek. Rys. B. Kammer

Powierzchnia gminy jest zróżnicowana pod względem wysokości i form ukształtowania. Środkowowschodnie obszary to geomorfologicznie płaska lub lekko falista wysoczyzna dennomorenowa oddzielona wałem morenowym w rejonie Sławna i Warszkowa od rynn subglacjalnej, którą płynie rzeka Wieprza i jej ramię – Ściegnica (Kasprowicz 1992: 42). W południowo-wschodniej części teren rozcina niewielka rzeka Rakówka wpływająca z rozległej, podmokłej doliny, tworząc rezerwat florystyczny

Ryc. 2. Mapa lokalizacji stanowisk archeologicznych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na terenie gminy Sławno. 1 – znaleziska z I–III EB, 2 – osady KŁŻ, 3 – osady KPM, 4 – cmentarzyska płaskie i kurhanowe KŁŻ, 5 – cmentarzyska KPM, 6 – znaleziska luźne, 7 – skarby. Oprac. I. Skrzypek. Rys. B. Kammer

pod nazwą „Janiewickie Bagno”. Cały ten rejon od miejscowości Nowy Żytnik na południu aż w pobliżu wsi Tychowo okalają rozległe i malownicze lasy mieszane, wśród których rozpościera się płytkie Jezioro Łętowskie o powierzchni około 7 km². Podobnie rozległy obszar lasów występuje na północy gminy pomiędzy miejscowościami: Stary Kraków, Stary Jarośław, Borzyszkowo, Warginie i Waliszewo, gdzie zlokalizowany jest rezerwat „Sławieński Dęby”.

Ryc. 3. Mapa lokalizacji stanowisk archeologicznych z okresu przedrzymskiego, rzymskiego i wędrówek ludów na terenie gminy Sławno. 1 – osady KOK, 2 – cmentarzyska KOK, 3 – osady KWL, 4 – cmentarzyska KWL, 5 – krąg kamienny, 6 – gr. dębczyńska, 7 – znaleziska luźne. Oprac. I. Skrzypek. Rys. B. Kammer

Występujące na terenie gminy gleby utworzone są z glin zwałowych, piasków naglinowych, piasków całkowitych, a w rejonach dolin rzecznych z utworów organogenicznych, w tym dominujących gleb torfowych, murszowo-torfowych i mułowo-torfowych. Okolice doliny rzeki Wieprzy, od miejscowości Żukowo i Gwiazdowo na południu, poprzez Sławno, Warszawko, Wrześnicę i Sławsko na północnym wschodzie gminy, to tereny najbogatsze w znaleziska archeologiczne, co wynika również z tego, że są

Ryc. 4. Mapa lokalizacji stanowisk archeologicznych z okresu wczesnośredniowiecznego na terenie gminy Sławno. 1 – grodziska, 2 – osady, 3 – skarby, 4 – cmentarzyska, 5 – znaleziska luźne. Oprac. I. Skrzypek. Rys. B. Kammer

to obecnie obszary odlesione i objęte uprawami rolnymi. Umożliwiło to natrafienie na stanowiska archeologiczne w trakcie prac ziemnych i badań powierzchniowych w ramach AZP.

Zamieszkiwanie w pobliżu doliny zapewniało kontakt międzyplemienny, stałą komunikację i dostęp do zróżnicowanych zasobów środowiska przyrodniczego. Nie dziwi, więc fakt, że na obszarach wzdłuż rzeki Wieprzy i jej dopływów zlokalizowanych jest najwięcej stanowisk archeologicznych (ryc. 1–4).

1. Dotychczasowy stan badań archeologicznych

Odkrycia archeologiczne w dorzeczu środkowej Wieprzy, a przede wszystkim na obszarze dzisiejszej gminy Sławno, poświadczają informacje archiwalne pochodzące z pierwszej połowy XIX wieku (Noskowo – skarb WŚ z 1828 roku, Sławsko – grodzisko z 1845 roku), a następnie do jego schyłku (Stary Kraków – cmentarzysko KPM z 1874 roku, Rzyszczewo – skarb KŁŻ sprzed 1877 roku, Żukowo Sławieńskie – kurhany z wczesnej epoki brązu z około 1878 roku, Tychowo Sławieńskie – cmentarzysko KPM z 1878 roku, Kwasowo – skarb WŚ z 1881 roku, Sławno – cmentarzysko KPM z lat 1892–1894) i początków XX wieku (Żukowo Sławieńskie – kurhany KŁŻ z lat 1902–1903; Łętowo – 1924 rok; Sławno, Stary Kraków, Tychowo – 1925 rok).

Wzrost zainteresowań najdawniejszymi dziejami zasiedlenia rejonu środkowej Wieprzy, potwierdzonych odkryciami i badaniami ratowniczymi, dotyczy lat 20. i 30. XX wieku, w związku z rozpoczęciem działalności archeologicznej przez archeologa amatora Diethera von Kleista z Tychowa Sławieńskiego. Przyczynił się on bardzo do wzbogacenia wiedzy o przeszłości Ziemi Sławieńskiej dzięki zebraniu dotychczas rozproszonych informacji oraz prowadzeniu własnych prac poszukiwawczych (Kleist 1927; 1933; 1955; 1969). Był on od lat 20. XX wieku „honorowym opiekunem” zabytków archeologicznych na powiat sławieński, dzięki czemu był zobowiązany do poszukiwania i rejestrowania znalezisk archeologicznych, a w razie zagrożenia był nawet upoważniony do prowadzenia ratowniczych badań terenowych i przekazywania zabytków do najbliższego muzeum (Rączkowski 2002: 45–47). Współpracował również z wieloma nauczycielami na terenie całego powiatu, a przede wszystkim z twórcą Muzeum Regionalnego w Darłowie (Heimattmuseum Rügenwalde) Karlem Rosenowem (Skrzypek 1997: 40–52; 2000: 106; 2001: 133; Łysiak 2002). W okresie swojej działalności w okolicach Sławna Diether von Kleist przebadał wykopaliskowo dwa cmentarzyska ludności kultury pomorskiej w Warszkwie, z których jedno (stan. 4) było nadal użytkowane w okresie późnolateńskim i rzymskim.

Cmentarzysko to położone na wzniesieniu określanym jako Dębowa Góra (Eichberg) zostało odkryte w 1916 roku, kiedy to na polu rolnika Haasego, pomiędzy wsią a kolonią Warszkwie, odkryto grób z brukiem kamiennym z okresu przedrzymskiego. Systematyczne prace wykopaliskowe przeprowadził von Kleist w 1929 roku i kontynuował je w latach 1930 i 1933 (Wołągiewicz 1966; zob. też Kasproicz 2003: 11–12). W ich rezultacie odsłonięto 239 grobów jamowych i popielnicowych z okresu późnolateńskiego i rzymskiego oraz kilkanaście grobów skrzynkowych

ludności kultury pomorskiej. Początkowo materiały zabytkowe z cmentarzyska znajdowały się w posiadłości von Kleista w Tychowie, skąd przekazane zostały do konserwacji w Muzeum w Moguncji. Ostatecznie po tych zabiegach zostały złożone w Muzeum Krajowym (Landesmuseum) w Szczecinie. Jedynie kilkanaście zabytków z trzech grobów zdeponowano przed wojną w Heimatmuseum w Darłowie i obecnie są w Muzeum w Koszalinie. Kilka zabytków znajduje się także w zbiorach Muzeum w Greifswaldzie, prawdopodobnie jeszcze przed wojną przekazane z Muzeum w Szczecinie (Wołągiewicz 1966: 180). Materiały zabytkowe z tego cmentarzyska, po publikacji w 1965 roku, są obecnie jednymi z najważniejszych materiałów do konstruowania schematów archeologicznych młodszego okresu przedrzymskiego i rzymskiego na Pomorzu.

W latach 1932 i 1939 w rejonie Warszkowa von Kleist prowadził również badania ratownicze na cmentarzyskach kultury pomorskiej (stan. 2 i 3), z których materiały przekazane zostały do ówczesnego Muzeum Regionalnego w Darłowie (obecnie w zbiorach w Koszalinie)¹. Z ważniejszych badań archeologicznych von Kleista na terenie gminy Sławno należy wymienić jeszcze prace wykopaliskowe w 1934 roku na cmentarzysku i osadzie ludności kultury łużyckiej w Sławsku, na terenie piaśnicy w zachodnim zbczu brzegu rzeki Wieprzy (Tabl. I: A). Penetracje powierzchniowe i prawdopodobnie również sondażowe Kleist prowadził też w 1933 roku na grodzisku we Wrześnicy (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 229–233).

Nie można w dorobku archeologicznym tego badacza na terenie gminy Sławno pominąć badań powierzchniowych na osadzie neolitycznej, ale być może zasiedlanej również w okresie mezolitu, kultury grzebykowo-dołkowej w Sławsku (stan. 3), położonej przy wschodnim zbczu doliny Wieprzy, skąd pochodzi nieokreślona liczba ostrzy krzemiennych kształtu igiełkowatego i trójkątnego oraz pewna liczba półwytworów i odpadów krzemiennych. Diether von Kleist, wspólnie z Otto Kunklem, dyrektorem Muzeum Prowincjonalnego w Szczecinie w 1932 roku prowadził także, badania ratownicze w pobliżu Żukowa Sławieńskiego, gdzie przebadali niszczone kurhan kultury łużyckiej o średnicy 15 m i wysokości 2,5 m, zawierający w komorze grobowej kamień żarnowy (Kleist 1955: 35). Trzeba wspomnieć także o penetracji w latach 1934 i 1935 wczesnośredniowiecznego grodziska w Sławsku (stan. 1) i osady z tego okresu w tej miejscowości, a także rozpoznaniu osady wczesnośredniowiecznej w Starym Krakowie w 1938 roku na stanowisku 5. Badania te doprowadziły do zarejestrowania nowych stanowisk archeologicznych i dostarczyły mate-

¹ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczka nr 421/S.

riałów datujących, które znalazły potwierdzenie w powojennych badaniach instytucji naukowych archeologów polskich (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 214, 222).

Kilka okazów archeologicznych początkowo znajdowało się w kolekcjach prywatnych, m.in. radcy sądowego Kurta Wrede ze Sławna, które jednak z czasem dzięki działalności Karla Rosenowa, kierownika Muzeum w Darłowie, trafiły do zbiorów tej placówki. Kilkanaście narzędzi kamiennych czy popielnic z grobów ciałopalnych przechowywano przed wojną w wiejskich szkołach, m.in. w: Bobrowiczkach, Łętowie, Smardzewie, Żukowie Sławieńskim, Warszkowie czy Wrześnicy, a wiadomości o nich zostały odnotowane dzięki wnikliwym poszukiwaniom i publikacjom Diethera von Kleista. Brakuje jednak informacji dotyczących powojennych losów tych zabytków. Prawdopodobnie zostały bezmyślnie zniszczone lub rozszabrowane albo wyrzucone jako niewarte uwagi, jeszcze przed okresem organizacji szkolnictwa polskiego.

W tym przeglądzie badań, pozyskiwania i losów zabytków archeologicznych z terenu obecnej gminy Sławno należy zaznaczyć, że w przeszłości wiele zabytków zaraz po odkryciu przekazywanych było do zbiorów ówczesnego Muzeum Prowincjonalnego (Provinzial Museum Pommerscher Altertümer), przekształconego w 1934 roku w Muzeum Krajowe (Pommersches Landesmuseum) w Szczecinie (Szukała 2000: 173). Taką historię mają: żelazny grot oszczepu z okresu przedrzymskiego z Łętowa, miecz brązowy kultury łużyckiej z Kwasowa, niezwykle skarb kultury pomorskiej z okazałym napierśnikiem z Bobrowiczek, brązowe przedmioty z cmentarzysk ciałopalnych kultury pomorskiej odkrytych w okolicach Sławna i Warszkowa czy też ułamki naczyń z cmentarzyska w Rzyszczewie². Niektóre doskonałe kopie tych obiektów, jak napierśnik z Bobrowiczek, zostały później przekazane do zbiorów Muzeum Regionalnego w Darłowie (dzisiaj w Muzeum w Koszalinie).

Najwspanialsze skarby srebrnych monet i ozdób wczesnośredniowiecznych z Kwasowa i Noskowa z XI wieku znalazły się po części w Museum für Völkerkunde w Berlinie i Landesmuseum w Szczecinie, natomiast moneta księcia Bogusława I z lat 1180–1187 trafiła do Gabinetu Numizmatycznego w Berlinie w 1936 roku (Kiersnowscy 1959: 61, 76, 117). Niezbyt jasną sprawą jest eksponowanie w Muzeum Regionalnym w Łobzie (Kreishaimatmuseum Labes) żelaznego grotu oszczepu, zdobionego z późnego podokresu lateńskiego z miejscowości Łętowo w naszej gminie, który odnotowany był na wystawie w Łobzie w 1931 roku pod

² Archiwum Muzeum w Koszalinie, teczki 415/S, 421/S, 1081/S.

numerem inw. 70³. Wydaje mi się, że musiał zostać wypożyczony z Muzeum Prowincjonalnego w Szczecinie w celu wzbogacenia ekspozycji archeologicznej nowo powstałego (w 1931 roku) Muzeum Powiatowego w Łobzie (Skrzypek 2004).

Po II wojnie światowej pionierskimi badaniami naukowymi na terenie omawianej tutaj gminy były badania weryfikacyjne stanowisk z epoki kamienia, prowadzone przez Kazimierza Siuchnińskiego w 1963 roku⁴, oraz badania weryfikacyjno-powierzchniowe grodzisk wczesnośredniowiecznych wraz z zapleczem na terenie powiatu sławieńskiego, które były dziełem archeologów z Katedry Archeologii Powszechnej i Wczesnośredniowiecznej UAM w Poznaniu w 1968 roku (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 158–295). Obecność grodzisk w Sławsku (zniszczone), w Starym Krakowie i Wrześnicy spowodowała, że znalazły się one później w kręgu zainteresowań archeologów.

Ważnymi informacjami dopełniającymi proces odtwarzania pradziejów gminy Sławno były rezultaty badań weryfikacyjno-powierzchniowych prowadzonych w ramach programu AZP w latach 1982–1989 przez archeologów Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu (W. Rączkowski i A. Weber). Ich wyniki zarejestrowane, m.in. na arkuszach badawczych AZP nr: 10–26, 10–27, 11–25, 11–26, 11–27, 12–25, 12–26, 12–27, 13–26, 13–27, pozwoliły na skonstruowanie w szybkim czasie szczegółowego planu badawczego w mikroregionie środkowego dorzecza Wieprzy. W latach 1982–1991 przystąpiono do realizacji archeologicznych badań wykopaliskowych w rejonie Sławna, stanowiących część ogólnego programu badań Instytutu Prehistorii UAM w Poznaniu, dotyczącego pradziejów Polski północno-zachodniej, prowadzone pod naukowym kierownictwem Włodzimierza Rączkowskiego (1992b).

Badania wykopaliskowe przeprowadzono na obozowisku ludności kultury łużyckiej z V okresu epoki brązu w Sławsku, stanowisko 24 (Marciniak, Rączkowski 1991), na osadach z okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Warszkwie, stanowisko 26, 27 i 30, gdzie prześledzono różnorodne formy zabudowy mieszkalnej na tym terenie i położono nacisk na uzyskanie dużej ilości materiałów do analiz specjalistycznych (Kasprowicz 1992; Rączkowski 1992b: 70; Pazdur i in. 1994). Skupisko osad w rejonie Warszkowa, razem z rozkopanym przez von Klei-
sta cmentarzyskiem ciałopalnym (stan. 4) i kilkoma punktami osadniczymi zlokalizowanymi w pobliżu, stanowi niezwykle kompleks osadni-

³ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1268.

⁴ Materiały dokumentacyjne w zbiorach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie, Delegatura w Koszalinie.

czy, na którym prześledzono fazowość zasiedlenia tego terenu na przełomie er i mechanizm funkcjonowania grup ludzkich w określonym środowisku (Rączkowski 1998: 159; Kasprówicz 2003).

Równolegle z badaniami struktur osadniczych na przełomie er rozpoczęto prace nad projektem badawczym środowiska kulturowego i przyrodniczego we wczesnym średniowieczu w wybranym rejonie, pomiędzy Wrześnicą, Staniewiczami (leżącymi w gminie Postomino) i Sławskiem. Na tym obszarze przeprowadzono badania wykopaliskowe na wczesno-średniowiecznym cmentarzysku kurhanowym we Wrześnicy (stan. 16) w latach 1987–1989 oraz na grodzisku we Wrześnicy (stan. 7) w latach 1988–1989 i 1991–1997 (Rączkowski 1992b: 69; 1998; Niesyty, Hoppel 1998: 172; Maleszka 1998). Podjęto również współpracę badawczą z przedstawicielami nauk przyrodniczych (Florek, Florek, Kaczmarzyk 1998; Latałowa, Rączkowski 1999). Wybranie do badań wykopaliskowych i interdyscyplinarnych tego rejonu wynikało ze znaczącej roli tego skupiska osadniczego w kształtowaniu się procesów społeczno-gospodarczych i rozwoju systemu feudalnego oraz kształtowaniu się Księstwa Sławieńskiego ze stolicą w obecnym Sławsku, a później również lokalizacji miasta Sławna (Rączkowski 1993).

W rozwiązywaniu problemów badawczych wykorzystywano również metodykę zdjęć lotniczych wybranych obszarów jako element dokumentujący, a także propagandowy w zakresie ochrony i eksponowania stanowisk archeologicznych (Rączkowski 1998).

Utworzona Ekspedycja Sławieńska Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu prowadziła również badania ratownicze na cmentarzysku kultury pomorskiej z okresu halszackiego D i początków okresu przedrzymskiego (około 500–300 lat p.n.e.) w Brześciu, stanowisko 13 (1988) oraz w latach 1990–1991 na domniemanym obiekcie megalitycznym(?) z neolitu w Rusinowie, gm. Postomino stanowiska 10, finansowane w części przez Fundację „Dziedzictwo” w Sławnie (Rączkowski 1992b: 72; Krajewski, Marciński 1989/1990). Prowadzono jednocześnie prace archeologiczno-architektoniczne, w ramach nadzoru, podczas remontu gotyckiego kościoła p.w. św. Piotra i Pawła Apostołów w Sławsku w 1992 roku, w wyniku czego bardzo znaczącym odkryciem było odsłonięcie gotyckiej posadzki, obecnie jedynej tego typu находziska w skali Pomorza (Krajewski, Rączkowski 1993). Trzeba także wymienić bardzo poważne i znaczące prace archeologiczne w ramach nadzorów budowlanych w Sławnie w latach 1997–2001, w wyniku których zarejestrowano m.in. średniowieczne drewniano-ziemne umocnienia obronne miasta Sławna jeszcze sprzed okresu wzniesienia murów obwodowych wokół Starego Miasta. Te dane archeologiczne po-

parte badaniami dendrochronologicznymi (dendrodaty 1302–1315) dają już podstawę, aby domniemywać, że przed rokiem 1317, uznawanym za datę lokalizacji miasta, Sławno już musiało być w jakimś stopniu zasiedlone (Wawrzyniak 2002: 61; 2003: 36).

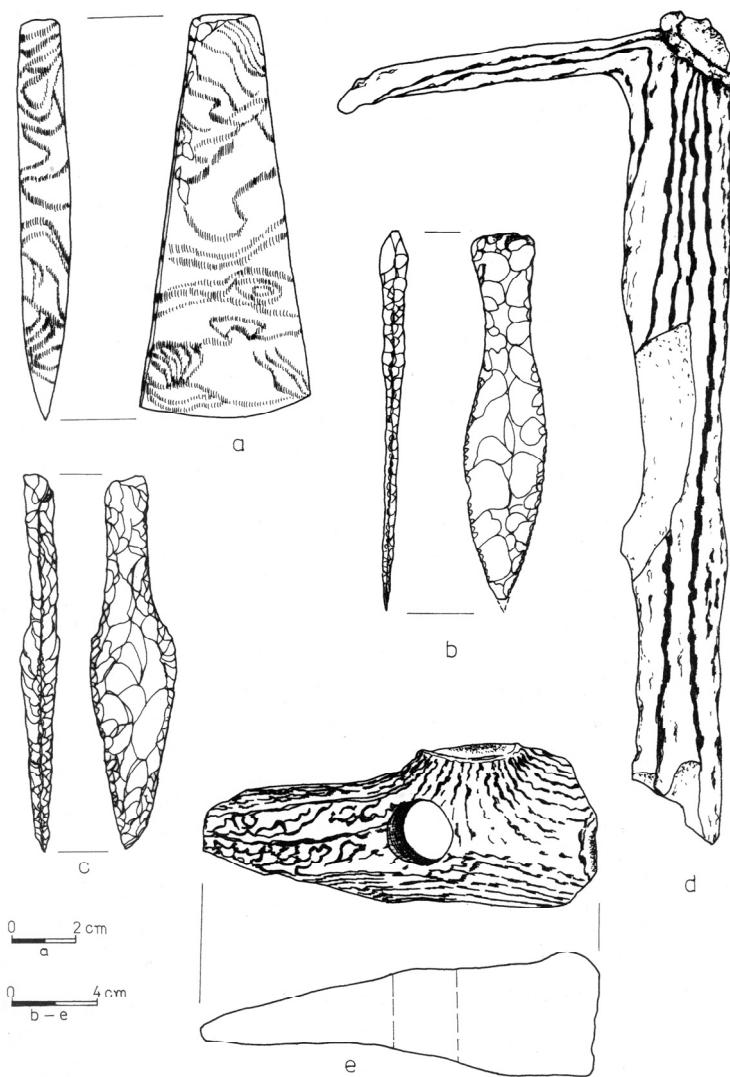
Wieloletnie rezultaty badań archeologicznych w rejonie dorzecza środkowej Wieprzy, prowadzone przez zespół archeologów z UAM w Poznaniu pod kierunkiem W. Rączkowskiego, stały się głównym elementem inspirującym stworzenie koncepcji zagospodarowania turystycznego fragmentu tej części powiatu sławieńskiego. Na istniejących zasobach kulturowych i przyrodniczych oparta była propozycja utworzenia parku przyrodniczo-archeologicznego pod nazwą „Wrześnickie Kurhany”, przedstawiona na konferencji naukowej, która odbyła się w Sławnie w Sławieńskim Domu Kultury 17 października 2001 roku (Rączkowski 2002; Kijowski 2002). Ten udany pomysł zasadzał się przede wszystkim na ochronie i wykorzystaniu do celów naukowych, edukacyjnych i turystycznych całego bogatego dziedzictwa archeologicznego w rejonie Wrześnicy, gm. Sławno. Założenia projektu poprzedzone były wieloletnią pracą badawczą archeologów poznańskich i grona zapalonych pomysłem pasjonatów sławieńskich, których rezultatem były ciekawe i trochę inne od tradycyjnych wystawy „archeologii żywej” w Sławieńskim Domu Kultury lub spotkania plenerowe organizowane już od 15 lat na grodzisku we Wrześnicy po nazwą „Sobota na grodzisku”, które dla władz są ważnym elementem strategii nowoczesnego zarządzania gminą.

Na zakończenie tego przeglądu stanu odkryć archeologicznych na terenie gminy Sławno trzeba jeszcze podkreślić, że rezultaty badawcze różnego typu dały w przeszłości podstawę do zrealizowania kilku tematów prac magisterskich i dysertacji doktorskiej w Instytucie Prahistorii UAM w Poznaniu i jeszcze w dalszym ciągu są tematem zainteresowania następných pokoleń młodych archeologów.

Jak wynika z przeglądu stanu badań archeologicznych i kwerendy źródeł oraz ocalałych zabytków w Muzeum w Koszalinie, w Muzeum Narodowym w Szczecinie i Muzeum Historycznym w Stralsundzie w Niemczech, dla wielu okresów i kultur pradziejowych brak ewidencji empirycznej w formie zabytków z terenu gminy. Jest to zapewne wypadkowa dotychczasowego stanu badań archeologicznych, które, mimo że są znaczące w porównaniu z innymi gminami powiatu sławieńskiego, to jednak niewystarczające dla wyczerpującej rekonstrukcji rozwoju osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego na terenie tego mikroregionu. Należy, więc niejednokrotnie sięgać do analogii kulturowych z sąsiednich rejonów Pomorza Środkowego.

2. Rozwój osadnictwa

Materialne świadectwa obecności człowieka sprzed tysięcy lat na terenie dzisiejszej gminy Sławno pozwalają w jakimś stopniu przedstawić próbę rekonstrukcji rozwoju osadnictwa ludzkiego w poszczególnych okresach archeologicznych.

Ryc. 5. Zabytki z poroża i krzemienia z gminy Sławno. Wybór autora według archiwum Muzeum w Koszalinie i z natury. a – Janiewice (KAK), b, c – Smardzewo (KCSZ–WEB), d, e – Sławsko (M/N?). Rys. B. Kammer

Na Pomorze Zachodnie najstarsi mieszkańcy dotarli w okresie ocieplenia klimatycznego po ustąpieniu lodowca, co nastąpiło nie prędzej niż dopiero około 9000–8000 lat p.n.e. Wraz z pojawieniem się łagodniejszego klimatu nastąpił rozwój środowiska naturalnego przyjaznego dla człowieka. Społeczności okresu polodowcowego, mimo że znajdowały się na dość znacznym stopniu rozwoju, były niemal całkowicie uzależnione od sił przyrody. Bytowanie drobnych grup ludzkich oparte było na ekstensywnej eksploatacji środowiska.

Z tego najstarszego okresu, określanego w archeologii jako schyłkowo-paleolityczny, brak jak dotychczas ewidentnych znalezisk z terenów naszej gminy, chociaż w dotychczasowych opracowaniach dotyczących archeologii Pomorza Środkowego (Skrzypek 1975: 14) ugruntowało się przeświadczenie oparte na sugestiach przedwojennych archeologów niemieckich, że narzędziem ze starszej fazy środkowej epoki kamienia jest motyka (kopaczka) z poroża jelenia o długości 45 cm (dawniej uważano, że to poroże renifera), wyłowiona przypadkowo z rzeki Wieprzy w pobliżu Sławnska, która obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum w Koszalinie (ryc. 5d). Aktualna analiza archeologiczna tego znaleziska może jednak wykluczać tak wczesne datowanie tego zabytku i raczej umiejscawia go na przełomie mezolitu i neolitu, przypisując go ludności z początkami gospodarki rolniczej(?)⁵.

2.1. Ludy myśliwsko-zbierackie

Wraz ze stopniową zmianą warunków klimatycznych w okresie wczesnoholocenijskim, które miały decydujący wpływ na kolejne fazy ewolucji Bałtyku, obszar Pomorza został w konsekwencji pokryty zwartą pokrywą leśną. Dawna tundra zmieniła się w lasy brzoźowe, sosnowe, a w końcu dębowe. Rozwijały się torfowiska, poziom wód w rzekach i jeziorach znacznie się podniósł, a linia brzegowa Bałtyku na odcinku Pobrzeża Koszalińskiego została w kilku miejscach przesunięta na południe (np. Florek 2007: Tabl. V). Z tym okresem, określanym w archeologii jako środkowa epoka kamienia, czyli mezolit (8300–4200 p.n.e.) wiążą się początki osadnictwa, zarejestrowane sporadycznie na terenie gminy Sławno w postaci luźnych znalezisk zabytków z poroża i krzemienia oraz półsurowców i narzędzi, odnotowanych w materiałach krzemiennych będących rezultatem badań powierzchniowych AZP.

⁵ Informacja mgr Jolanty Ilkiewicz z Muzeum w Koszalinie, za którą dziękuję.

Dopiero jednak w okresie atlantyckim, poczynając od około 6000 lat p.n.e., na te tereny wkroczyła ludność wywodząca się ze społeczności tzw. kręgu północnego, reprezentująca lokalny wariant kultury postmaglemońskiej i osiedlająca się przede wszystkim w strefie przybrzeżnej Bałtyku. Inne grupy ludności, które przedostały się na Pomorze z obszarów Nizy, zasiedlając tereny pojezierne, związane były głównie z kulturą komornicką. Nie można też wykluczyć możliwości penetracji tych obszarów przez społeczności kultury chojnicko-pieńkowskiej z nieodległych obszarów południowo-wschodniej części województwa pomorskiego (Bagniewski 1987; 1995).

Ze względu na silną mobilność grup mezolitycznych, a także małą zmienność inwentarzy mezolitycznych w czasie trudno wykazać, jaka była gęstość zaludnienia w tym okresie. Jakość materiału źródłowego, którym dysponujemy, pochodząca głównie z badań powierzchniowych, uniemożliwia dokładniejsze określenie charakteru tego osadnictwa (Janowska 2003: 34–35).

Na omawiany okres z dużym prawdopodobieństwem można datować „kopaczkę” z poroża jelenia ze Sławska, wcześniej już wspomnianą (ryc. 5d), a także drugą motykę o długości 18,2 cm z otworem, wydobytą przypadkowo z Wieprzy na wysokości piaśnicy (stan. 3) usytuowanej około 1,5 km na południowy zachód od środka wsi Sławsko, która również jest w zbiorach koszalińskiego muzeum (ryc. 5e).

Zabytki te pozostawiły prawdopodobnie wczesnoholoceńskie społeczności związane kulturowo i genetycznie z późnomezolitycznymi ugrupowaniami północno-zachodniej Europy, z których największe znaczenie niewątpliwie miała kultura Maglemøse. Na ten okres przypada optimum klimatyczne holocenu i największa ekspansja roślinności w naszej strefie klimatycznej. Motykowate narzędzia z poroża i kości wiążą się z łowami fauny bagienno-wodnej i gospodarką zbieracką. Być może wspomniane przez von Kleista dwie osady w Warszkwie (stan. 13 i 14), które dostarczyły krzemiennych materiałów mikrolitycznych i fragmentów ceramiki, można łączyć nie tylko z neolitem, ale także z pobytem na tym terenie ludności związanej z mezolityczną kulturą chojnicko-pieńkowską (Kleist 1955: 22). Nie można też mieć pewności, że mamy do czynienia z pozostałościami osadnictwa mezolitycznego, gdyż identycznego surowca używały bytujące tu później społeczności neolityczne, wykorzystując go w bardzo podobny sposób.

Na wydmach, nad jeziorami i wzdłuż rzek oraz mniejszych cieków wodnych pojawiają się ślady krótkotrwałych obozowisk grup leśnych łowców i zbieraczy, posługujących się łukiem z grocikami krzemiennymi w kształcie trapezu i wyrabiających różne narzędzia z drobno łupanego

TABLICA I

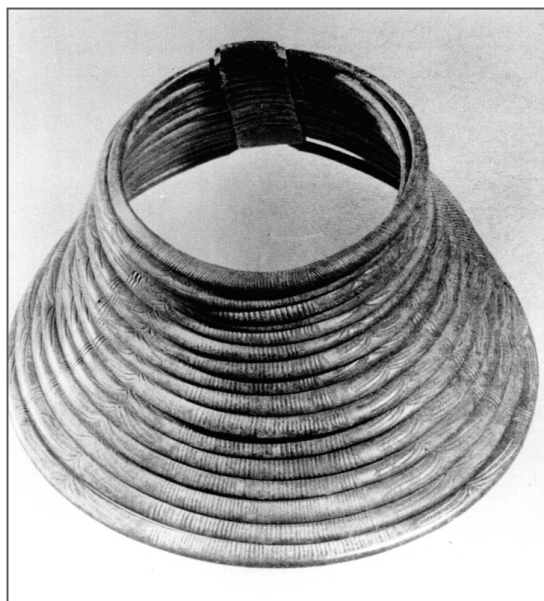

A. Wielokulturowe stanowisko w Sławsku, gm. Sławno, stan. 3 (według numeracji D. Kleista). Żwirownia na kulminacji zachodniego zbocza doliny rzeki Wieprzy. Fot. I. Skrzypek, 2004

B. Gwiazdowo, gmina Sławno. Część skarbu brązowego kultury łużyckiej z V okresu epoki brązu. Fot. I. Łukjaniuk

TABLICA II

A. Bobrowiczki, gm. Sławno. Napierśnik brązowy kultury pomorskiej ze skarbu.
Repr. I. Łukjaniuk

B. Stary Kraków, gm. Sławno, stan. 6. Widok od strony wschodniej
na wewnętrzny stok wału grodziska. Fot. F.J. Lachowicz, 1968

narzutowego krzemienia bałtyckiego. Podstawą egzystencji tej ludności były polowania na drobną zwierzynę oraz zbieractwo uzupełniane łowieniem ryb w rzekach i potokach.

Kartografia znalezisk krzemiennych z rejonu omawianej gminy, objętych akcją badawczą w ramach AZP, pozwala przypuszczać, że osadnictwo to miało charakter wyspowy, co może odpowiadać systemowi terytoriów eksploatowanych przez poszczególne grupy rodzinne. Z dużą dozą ostrożności można wskazać na istnienie takich stref eksploatacji w okolicach dzisiejszego Sławnska, w obrębie którego von Kleist wymienia znaleziska mikrolitycznych narzędzi krzemiennych (Kleist 1955: 21), a także Sławna, gdzie w okresie międzywojennym znaleziono wiór krzemienny, przekazany później do Heimatmuseum Rügenwalde (Kleist 1969: 103).

Wyznaczenie schyłku całego okresu mezolitu napotyka na szereg trudności, bowiem ugrupowania zbieracko-myśliwsko-łowieckie o mezolitycznym modelu gospodarki egzystowały na Nizinie Polskiej aż do początków epoki brązu, czyli aż po II tysiąclecie p.n.e.

2.2. Plemiona rolniczo-hodowlane

Na przełomie mezolitu i neolitu (wczesny okres atlantycki) proces kulturowy na Pobrzeżu Koszalińskim przebiegał podobnie, jak w pozostałych częściach Pobrzeży Południowobałtyckich, od lokalnych grup późnoortebøllskich (uważanych raczej za protoneolityczne niż mezolityczne), poprzez inicjalne stadia kultury pucharów lejkowatych, do klasycznych faz tej kultury. Nie wyklucza się także istnienia innych społeczności postmezolitycznych (Kobusiewicz 1999).

W okresie wczesnego neolitu dominował niewątpliwie zachodni i północno-zachodni kierunek wpływów kulturowych, który zmienił się dopiero w młodszym neolicie, kiedy zaczęły przeważać wpływy południowe (z północnej Wielkopolski). Nowe prądy niosły szereg innowacji technicznych w postaci lepienia i formowania naczyń glinianych, szlifowania i gładzenia kamienia oraz wiercenia otworów w narzędziach z tego surowca.

W Europie tego czasu uformowało się kilka następujących po sobie kompleksów kulturowych, obejmujących wielkie obszary, różniące się nie tylko wyrobami, ale także sposobami gospodarowania, budowy domów i systemami wierzeń. Kompleksy te, nazwane przez archeologów kulturami, posiadają nazwy urobione od charakterystycznych cech naczyń glinianych lub ich zdobnictwa. Za najstarsze należy uznać ślady obecności ludności kultury ceramiki wstęgowej (KCW), typowo rolniczej, wywodzą-

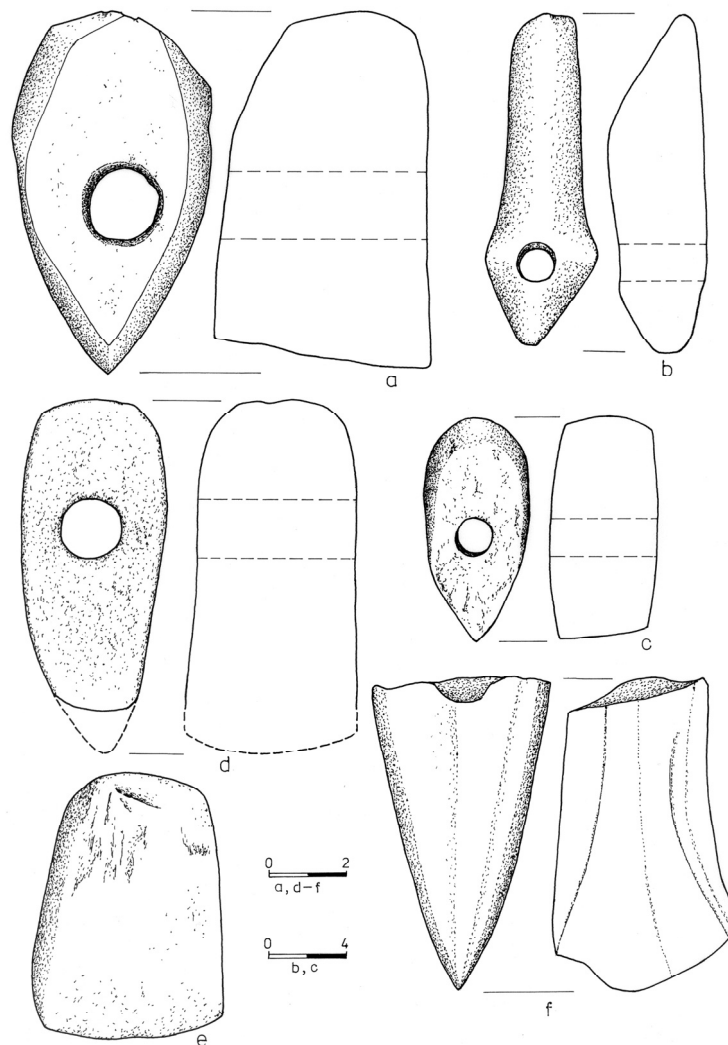
cej się z terenów naddunajskich, następnie kultury pucharów lejkowatych (KPL) i amfor kulistych (KAK), a w dalszej kolejności kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej czy wreszcie kultury ceramiki sznurowej (KCSZ), najbardziej wyrazistej, związanej z ludnością koczowniczą, pasterską, która przetrwała w głąb epoki brązu.

Pierwsze rolnicze zbiorowości ludzkie, określane mianem kultury ceramiki wstęgowej (od zdobienia naczyń), pozostawiły niewielkie ślady swojej penetracji na terenie gminy Sławno (por. ryc. 1). Luźnymi znaleziskami pozostawionymi przez tę ludność w okolicach Sławna jest kamienka „radlica”, forma niska z otworem prostopadłym do ostrza, tzw. *Plättbolzen*. Były to narzędzia wykorzystywane zapewne przy obróbce drewna. Tego typu narzędzia synchronizowane są z późnymi fazami kultury ceramiki wstęgowej kłutej i związane są z kulturą Rössen (Siuchniński 1972: 45). W najbliższym sąsiedztwie gminy takie narzędzia znane są ze Świącianowa, gm. Malechowo, z Boryszewa i Kopania, gm. Darłowo, a także z dawnych terenów powiatu słupskiego, m.in. z: Machowina, Machowinka, Pęplina, Krępy Słupskiej i Łojewa, gm. Damnica (Ilkiewicz 2005: 113, ryc. 5: 4). Inną grupę narzędzi kamiennych o silnie zaznaczonej odrębności morfologicznej, związanej taksonomicznie ze „wstęgowym kręgiem kulturowym” stanowią topory, które m.in. odkryto w Sławnie, Bobrowicach i Smardzewie.

W pobliżu cegielni w Sławnie w okresie międzywojennym przypadkowo został znaleziony mały toporek kamienny, czworościenny, o grubym zaokrąglonym obuchu, uszkodzony przy ostrzu, o zachowanej długości około 8 cm, który obecnie znajduje się w Muzeum w Koszalinie (ryc. 6d). W Bobrowicach, w miejscowej szkole, był niegdyś toporek kamienny długości około 10 cm z asymetrycznym ostrzem i niedowierconym otworem (czopik). Luźnym znaleziskiem przedwojennym jest topór ze Smardzewa o długości około 12 cm znajdujący się w zbiorach koszalińskiego muzeum, który należy do grupy okazów z zaokrąglonym obuchem i walcowatym otworem (ryc. 6c). Topory takie uznawane są generalnie za formy klasycznie wstęgowe „późne”, synchronizowane najwcześniej z późnymi formami kultury ceramiki wstęgowej kłutej (Czerniak 1980: 82). Pojedyncze egzemplarze narzędzi „wstęgowych” znajdowane w strefie pojeziernej, na południe od Pobrzeża Koszalińskiego, trafiły tam bezpośrednio ze „wstęgowego” centrum nadodrzańskiego lub z centrum kujawsko-wielkopolskiego. Wydaje się, że głównymi ich użytkownikami były grupy protoneolityczne typu ertebøllskiego (Ilkiewicz 2005: 109).

Kilkanaście dalszych tego typu znalezisk kamiennych odnotowanych jest z obszaru międzyrzecza Grabowej i Wieprzy, na terenie powiatu sławieńskiego (Dąbki, Boryszewo, gm. Darłowo, Niemica, Drzeńsko, gm. Ma-

lechow, Sierakowo, gm. Sianów, także na terenie sąsiedniego powiatu słupskiego (Świeciechowo, gm. Damnica, Siecie i Kamnino, gm. Smożdzino, Bierkowo, gm. Słupsk), które znajdują się w zbiorach Muzeum w Koszalinie (Ilkiewicz 2005: 110–114). Należy chyba przyjąć, że występujące na obszarze gminy Sławno wytwory „wstęgowe” zostały przyniesione przez społeczności postmezolityczne o zbieracko-łowieckim charakterze gospodarki (Wierzbicki 1999: 243).

Ryc. 6. Zabytki kamienne z gminy Sławno. a, e – Sławno (N), b – Janiewice (N), c – Smardzewo (KCW), d – Sławno (KCW), f – Sławno (KPL). Rys. B. Kammer

Wprowadzenie nowych zdobyczy cywilizacyjnych i upowszechnienie gospodarki opartej na produkcji żywności nastąpiło na naszym terenie głównie dzięki ludności tzw. kultury pucharów lejkowatych (KPL), która wykryła się w końcu IV i na początku III tysiąclecia p.n.e. Z działalnością tych ugrupowań należy więc wiązać ostateczne włączenie w strefę ekumeny rolniczej terenów położonych na glebach lekkich, bielicowo-wydmych (Wiślański 1969: 74). Ludność ta jako pierwsza stosowała w miarę osiadły tryb życia i upowszechniła sprzężajną uprawę roli – kij/kopaczkę zastąpiło radło ciągnięte przez zwierzęta (woły). Stosowanie gospodarki wypaleniskowej umożliwiła rozwinięta produkcja doskonałych siekier z krzemienia i kamiennych toporów. Codzienne zajęcia skupiały się wokół uprawy zbóż (pszenica, jęczmień, proso) oraz hodowli zwierząt (bydło, owce, kozy, świnie). Wśród charakterystycznych cech form ceramicznych wymieniać należy szereg pucharów o lejkowatym wylewie, misy, flaszki z kryzą, amfory i talerze. Niewielkie osady zabudowane były zbliżonymi do prostokąta domami słupowymi, obok których występowały konstrukcje ziemiankowe i liczne jamy gospodarcze.

W południowo-zachodniej części Pomorza Środkowego znajdowało się jedno z najprężniej rozwijających się centrów osadniczych tej kultury, zwane mikroregionem łupawskim. Rozwijająca się lokalna odmiana KPL, ze względu na specyficzne cechy regionalne nazwana grupą łupawską, obejmowała swym zasięgiem całe Pomorze Środkowe, ograniczone rzekami Parsętą na zachodzie i Łebą na wschodzie, a od południa wododziałem biegnącym grzbietem moreny pomorskiej. Geneza grupy łupawskiej KPL wiąże się z procesami migracyjnymi, w których brały udział społeczności wywodzące się z odległych rejonów dorzecza dolnej Łaby, reprezentujące „kontynentalny” wariant grupy północnej KPL i mające w zwyczaju chowanie zmarłych w megalitycznych, bezkomorowych grobowcach. Swój wkład miały też ugrupowania niżowe, zaliczane do tzw. grupy wschodniej, wywodzące się najprawdopodobniej z Kujaw, a także społeczności zewnętrzne, docierające tutaj m.in. z Jutlandii i Niemiec Środkowych (Wierzbicki 1999: 244–252).

Na terenie gminy Sławno zarejestrowano dotychczas 24 znaleziska luźne oraz ślady i punkty osadnictwa tej kultury wyznaczone przez materiały krzemienne lub drobne ułamki naczyń. Większość z tych stanowisk została zlokalizowana w trakcie badań AZP w latach 1982–1989 prowadzonych przez Ekspedycję Archeologiczną IP UAM w Poznaniu. Narzędziami, a także bronią tej kultury z terenów gminy były starannie wygładzane czworoszczienne siekiery z jasnoszarego krzemienia, większe i mniejsze, o grubym ścienionym obuchu, oraz topory bojowe, czworoszczienne z otworem w połowie wysokości i topory czółenkowate z rozszerzonym ostrzem.

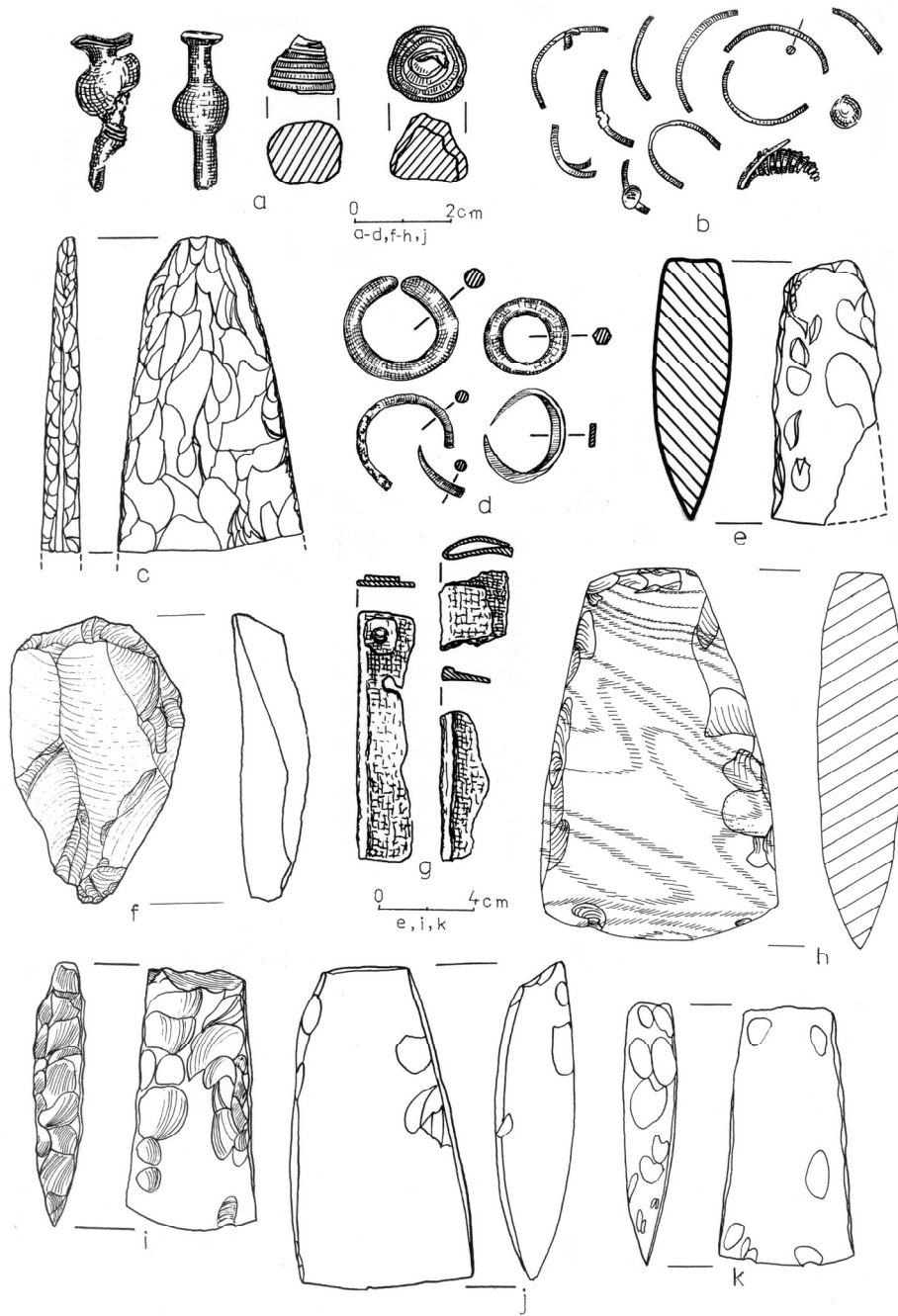
Z miejscowości Sławsko znana jest taka siekiera o długości około 10 cm, która niegdyś znajdowała się w zbiorach Muzeum Regionalnego w Darłowie, lecz po wojnie zaginęła. W Łętowie, na bliżej nieokreślonym polu rolnika Gutta, podczas prac została znaleziona siekiera o grubym obuchu, z szarego krzemienia o długości 11,5 cm. Ten zabytek również nie zachował się do naszych czasów. Wiadomości o nich i rysunki obiektów odnotował von Kleist (1969: tabl. 81 i 84). Małą siekierkę o asymetrycznym ostrzu, z żółto-brunatnego krzemienia ze śladami wygładzania znaleziono przypadkowo w 1934 roku na polu w miejscowości Rzysszewo. Dostała się bezpośrednio do zbiorów Heimatmuseum Rügenwalde, a dzisiaj jest w dziale archeologicznym Muzeum w Koszalinie (ryc. 7g). W tym samym roku miała być również znaleziona na tym samym polu druga siekierka o długości 11,5 cm, jednak brak wiadomości o jej losach.

Do pozostałości wytworów kultury materialnej tej ludności należy także zaliczyć topory kamienne wykorzystywane jako narzędzia i jednocześnie broń. W Sławnie w 1930 roku przypadkowo znaleziono dolną część topora czółenkowatego o zachowanej długości 8 cm, w przekroju ośmiobocznym i rozszerzonym asymetrycznie ostrzu (ryc. 6f), który jest w zbiorach koszalińskiego muzeum. Także ze Smardzewa znana jest dolna część topora kamiennego o nieznacznie zwężonym ostrzu i zachowanej długości 9,5 cm, który jest również w koszalińskich zbiorach. Egzemplarz podobnego topora zachowanego fragmentarycznie znajdował się niegdyś w szkole w Łętowie⁶. Toporek czworościenny z diorytu o zaokrąglonym obuchu, długości 12 cm, przechowywany był także dawniej w szkole w Bobrowicach. Informacje o zabytku wraz ze zdjęciem znajdujemy w archiwum archeologicznym Muzeum Narodowego w Szczecinie⁷. Brak natomiast wiadomości o powojennych losach tych wymienionych zabytków.

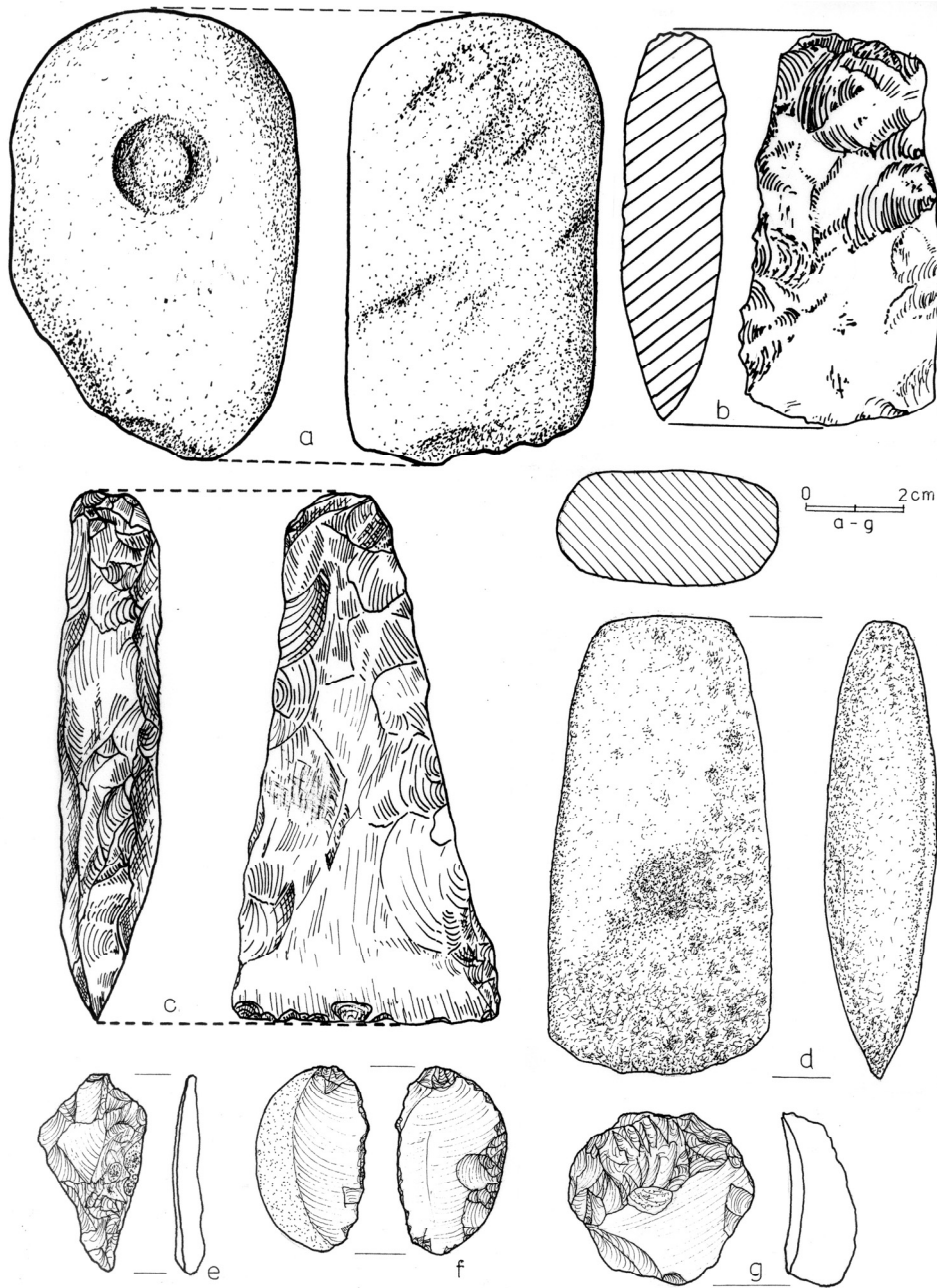
Ślady osad KPL zarejestrowano również w wielu rejonach na terenie gminy Sławno. W czasie penetracji terenowych w latach 30. XX wieku von Kleist odnotował, że na polu w Warszkwie natrafił na dwie osady (stan. 13 i 14 według Kleista) z narzędziami mikrolitycznymi i fragmentami naczyń z neolitu, które przekazał do Muzeum w Darłowie. Brak jednak ścisłej lokalizacji tych stanowisk, a materiał zabytkowy też się nie zachował (Kleist 1955: 22). Trudno bezsprzecznie potwierdzić, czy były to osady ludności kultury pucharów lejkowatych? Inwentarz krzemienisty liczący 10 sztuk zabytków, należący prawdopodobnie do kultury pucharów lejkowatych, w tym m.in. wiertnik, skrobacz, drapacz na masywnym

⁶ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1268.

⁷ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1228.

Ryc. 7. Zabytki krzemienne i z brązu z gminy Sławno. a, b, d, g – ozdoby brązowe (KŁŻ), c – Warszkowo (KCSZ), e – Sławsko (N), f – Wrześnica (N), h – Bobrowice (KAK), i – Janiewice (N), j – Rzyszczewo (KPL), k – Łętowo (N). Rys. B. Kammer

Ryc. 8. Zabytki krzemienne i kamienne z gminy Sławno. a – Janiewice (KCSZ), b – Boleszewo (KAK), c – Sławno (KCSZ), d – Bobrowice (N), e, f, g – Wrzeńnica (N).
Rys. B. Kammer

odłupku, wiór od rdzenia dwupiętowego, odłupki korowe i łuszczenie znaleziono przed wojną we Wrześnicy, w bliżej nieokreślonym miejscu⁸. Zabytki te, przejęte z Muzeum w Darłowie, obecnie znajdują się w koszalińskich zbiorach archeologicznych (ryc. 7f; 8e, f, g).

W trakcie badań powierzchniowych AZP prowadzonych w latach 80. XX wieku materiał krzemienisty i ułamki naczyń przynależny do KPL zebrano na 16 stanowiskach (Sławsko, stan. 3 i 10; Warszkowo, stan. 7 i 19; Gwiazdowo, stan. 39 i 41; Bobrowiczki, stan. 15 i 17; Wrześnica, stan. 34 i 36 oraz Łętowo, stan. 19; Żukowo, stan. 10; Tychowo, stan. 4; Radosław, stan. 2). Z kilku wyżej wymienionych miejscowości, a także z Janiewic, Bobrowic i Sławna pochodzi jeszcze kilka siekierokrzemiennych i toporków kamiennych, które z powodzeniem mogła pozostawić ludność omawianej kultury (ryc. 6a, b, e; 7e, i, k; 8d).

Ludność kultury pucharów lejkowatych grzebała swoich zmarłych głównie w obrządku szkieletowym w potężnych grobowcach megalitycznych, ale także w grobach płaskich, ciałopalnych, lokowanych w sąsiedztwie grobowców, a być może również w obrębie osad (Wierzbicki 1992). Groby megalityczne budowano z miejscowego surowca narzutowego o długości nasypów od 20 do 100 i więcej metrów, w kształcie zbliżonym do prostokątów lub trapezów. Zaskakuje zbieżność między rozmiarami i kształtem chat a grobami megalitycznymi użytkowanymi przez tę ludność.

Bardzo znaczące i okazałe skupisko grobów megalitycznych tej kultury, unikatowe w skali Pomorza i Polski, najbliższe gminy Sławno, znajduje się na terenie gminy Malechowo, w środkowym biegu rzeki Grabowy, w lesie bukowym, w pobliżu wsi Borkowo (Siuchniński 1969: 26–27; Ilkiewicz 1998; Skrzypek 2002: 22, 29, 33; 2005: 46–48; Wierzbicki 2005: 98–106). Największe skupisko grobowców megalitycznych na Pomorzu Zachodnim obecnie występuje w środkowym biegu rzeki Łupawy, w rejonie wsi Łupawa, gm. Poganice, woj. pomorskie. Związane jest ono z dobrze poznaną i zbadaną grupą regionalną KPL, zwaną łupawską. Skupisko to liczy 36 grobowców rozłożonych na kilkunastu cmentarzyskach otaczających dwoma pasmami wielofazową osadę KPL w Poganicach (Jankowska 1980: 72–105; Wierzbicki 1992; 1994; 1997; 1999).

W latach 1999 i 2005 całkiem przypadkowo i niespodziewanie natrafiono na kolejne cmentarzyska grobów megalitycznych. Niedaleko Koszalina, w lasach w rejonie rzeki Radwi i Bielicy (Mostowo, Kurozwęcz), zidentyfikowano w sumie 8 grobowców, co wskazuje na nowe mikroregionalne skupisko osadnicze kultury pucharów lejkowatych, a być może i kultury amfor kulistych (Ilkiewicz 2001; 2006).

⁸ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczka nr 425/S.

Na terenie omawianej gminy, w pobliżu miejscowości Noskowo, w lesie między Noskowem a Bzowem, bliżej wsi Żabno, istniało niegdyś cmentarzysko megalityczne, o którym wspominają źródła pośrednie odnoszące się do okresu wczesnośredniowiecznego (Kiersnowscy 1959: 76). Tutaj podczas karczowania lasu w 1828 roku znaleziono „w środku grobu olbrzymów”, pod dużym kamieniem zamykającym komorę grobową, naczynie gliniane, w którym były monety i ozdoby srebrne, datowane na XI wiek (Petzsch 1931: 52–73). Nie mamy więcej wiadomości o tym cmentarzysku i nie wiemy, czy coś w tych lasach zachowało się do dziś. Tylko dokładna penetracja tego terenu może tę sprawę wyjaśnić.

Należy także wspomnieć o niedalekim Tychowie Sławieńskim, gdzie w latach 30. XX wieku zlokalizowano kurhan o średnicy 5 m i wysokości około 0,5 m, usytuowany 400 m na południe od wsi, na zachodnim zboczu niewielkiego wzniesienia. W kurhanie natrafiono na pozostałości szkieletu ludzkiego, przy którym znaleziono fragment brzegu puchara lejkowatego, zdobionego od wewnątrz ornamentem ściegu bruzdowego. Materiały zabytkowe przekazano wówczas do Muzeum w Darłowie, ale obecnie brak o nich wiadomości (Kleist 1955: 36).

Kontynuatorem w wielu elementach systemu gospodarczego ukształtowanego przez społeczności KPL była u schyłku neolitu (2600–2200 p.n.e.) ludność kultury amfor kulistych (KAK), wywodząca się z południowo-zachodniej strefy basenu Morza Bałtyckiego. Na terenie gminy Sławno osadnictwo tej kultury jest słabo poświadczane znaleziskami zabytków. Najbardziej rozpoznawalnym obiektem, często publikowanym w literaturze przedmiotu, jest duża siekierka (19,2 cm) czworościenna o zgrubiałym obuchu i symetrycznym kształcie, wykonana z krzemienia pasiastego, znaleziona w latach 20. XX wieku w Janiewiczach w pobliskim bagnie (Siuchniński 1969: 30). Egzemplarz ten obecnie jest w zbiorach archeologicznych Muzeum w Koszalinie (ryc. 5a).

Podobną siekierkę tej kultury, chociaż mniejszą (7,8 cm), przypadkowo znaleziono w 1935 roku w Bobrowicach i przekazano bezpośrednio do ówczesnego Muzeum w Darłowie (ryc. 7h). Kolejną siekierkę z szarobrunatnego krzemienia o długości 7,7 cm, z widocznymi śladami wygładzania przy ostrzu, znaleziono także w okresie międzywojennym w Boleszewie i również przekazano do Muzeum w Darłowie (ryc. 8b). Obecnie obydwa egzemplarze znajdują się w zbiorach koszalińskiego muzeum.

Ludność tej kultury zajmowała najczęściej gleby żyzne i dobrze nawodnione tereny nadrzeczne lub jeziorne. Taką osadę odkryto w okolicach wsi Brzeście (stan. 13) podczas badań wykopaliskowych w 1988 roku, na niewielkim wzniesieniu piaszczysto-gliniastym, w pobliżu drogi Gwiazdowo–Żukowo. Podjęcie badań powodowane było niszczeniem cmen-

tarzyska ciałopalnego ludności kultury pomorskiej, usytuowanym na tym wzniesieniu. W trakcie prac archeologicznych odkryto kilkadziesiąt obiektów, w tym 8 grobów skrzynkowych i 15 jam oraz ceramikę ludności kultury amfor kulistych (Krajewski, Marciniak 1989/1990).

Nie mniejszą wartość naukową ma też zapewne 14 stanowisk archeologicznych tej kultury zarejestrowanych w trakcie badań powierzchniowych AZP prowadzonych przez archeologów poznańskich w latach 1983–1989. Takie materiały odkryto w Smardzewie, stan. 15, Wrześnicy, stan. 8 i 13, Sławsku, stan. 36 i 46, Warszkwie, stan. 26 i 28, Bobrowicach, stan. 1, 8, 10, w Boleszewie, Tychowie i Janiewiczach⁹. Z badań AZP na terenie sąsiednich gmin Darłowo, Postomino i Malechowo znane są również znaleziska siekier z krzemienia pasiastego, przypisywane tej kulturze, a także stanowiska z odkrytymi obiektami osadniczymi i ceramiką. Tego typu stanowiska zlokalizowane zostały w Dzierżęcinie (stan. 3) czy też w Dobiesławiu–Głęźnowie, na których pierwsze badania rozpoznawcze prowadził jeszcze Diether von Kleist (Skrzypek 2004: 46). Materiały te świadczą o tym, że osadnictwo kultury amfor kulistych na terenie Równiny Słupskiej nie było śladowe i dość ważne w całokształcie procesu neolityzacji Pomorza Zachodniego.

Poważniejsze przekształcenia osadnicze na omawianym terenie nastąpiły u schyłku neolitu, w chwili pojawienia się na Pomorzu kolejnych społeczności, w tym głównie ludności kultury ceramiki sznurowej (KCSZ), rozwijającej się na Pomorzu aż po wczesną epokę brązu (2300–1700 p.n.e.). Twórcami i nosicielami tej kultury była ludność prowadząca bardziej ruchliwy tryb życia wymuszony gospodarką pasterską. Na ich czele stała zapewne grupa konnych wojowników, uzbrojona w łuki, strzały z krzemiennymi grocikami sercowatymi i trójkątnymi oraz kamienne topory bojowe o asymetrycznym, rozszerzonym ostrzu i zgrubiałym obuchu, nieraz w formie grzebieniowatej, a także toporki kamienne o nieregularnym, pięciobocznym zarysie. Inną bronią były też sztylety krzemienne kształtu laurowatego lub liścia wierzby, oprawione w rękojeści organiczne.

To po raz pierwszy w Europie Środkowej użycie na szerszą skalę konia do jazdy wierzchem nadawało tym grupom szybkości w działaniu i możliwości przemieszczania się po rozległych obszarach. Naukowcy przyjmują, że pojawienie się ludności ceramiki sznurowej mogło być zapowiedzią procesu indoeuropeizacji społeczności zamieszkujących tereny Pomorza, w tym głównie dorzecza większych rzek, takich jak Wieprza

⁹ Archiwum AZP Urzędu Wojewódzkiego Ochrony Zabytków w Szczecinie, Delegatura w Koszalinie, za korzystanie, z którego dziękuję pani mgr M. Józefowskiej.

i Grabowa (Żak 1974: 85–92). W myśl niektórych interpretacji uważa się, że ta pasterska ludność egzystowała w ścisłej kooperacji z rolniczymi plemionami kultury pucharów lejkowatych i amfor kulistych.

Znajomość tej kultury na omawianym terenie opiera się na rozproszonych luźnych znaleziskach broni i narzędzi wykonanych z kamienia i krzemienia (toporki, sztylety, dłuta, drapacze wiórowe, skrobacze itp.). Przed 1937 rokiem wydobyto z bagna w obrębie Sławna siekierę z ciemnego krzemienia o długości 11 cm, trapezowatym zarysie i grubym obuchu oraz mocno załuskanej powierzchni, która obecnie znajduje się w Muzeum w Koszalinie (ryc. 8c). Z Tychowa znane jest dłuto krzemienne, które wymienia w swojej pracy von Kleist (1955: 36). Częstsze w użyciu, jako narzędzia i broń, były topory kamienne.

W okresie międzywojennym w Janiewiczach znaleziono duży topór kamienny, czworościenny, długości 16,4 cm, o pięciobocznym zarysie i zaokrąglonych krawędziach. Zabytek znajdował się niegdyś w zbiorach Muzeum w Darłowie, a obecnie brak o nim informacji. Podobnie okazały topór kamienny o długości 15 cm z grzebieniowatym obuchem i asymetrycznym ostrzem, zaliczony do serii H Globa-Struvego, znaleziono w latach 30. XX wieku w Smardzewie. Zabytek przekazano do Muzeum w Darłowie, lecz później gdzieś zaginął. Nieco mniejszy (9 cm) toporek kamienny o pięciobocznym zarysie znamy z Rzyszczewa. I on także kiedyś zdobił wystawę w Muzeum w Darłowie. Po wojnie nie przejęto go do Muzeum w Koszalinie, ponieważ „gdzieś się zapodział”. Wiadomości o nim czerpiemy z literatury Diethera von Kleista (1969: 101, tabl. 81, nr 24c).

Z okolic Warszkowa pochodzi pięcioboczny topór kamienny o długości 10,5 cm z nieco asymetrycznym ostrzem, znaleziony przypadkowo w 1932 roku, który został przekazany do Muzeum w Darłowie, a później wypożyczony jako okaz edukacyjny do szkoły w Warszkwie. Jego losy po wojnie nie są nieznane¹⁰. Tego typu narzędzia można także z powodzeniem zaliczyć do epoki brązu. Z tej samej miejscowości pochodzi połowa płoszcza krzemienego sztyletu znajdującego się obecnie w koszalińskich zbiorach (ryc. 7c). Obydwa zabytki mogą być także zaklasyfikowane do wczesnej epoki brązu. Egzemplarze takiej broni, a także sztylety krzemienne należą do charakterystycznych składników wyposażenia zmarłych ludności kultury ceramiki sznurowej. Niektóre więc luźno znalezione zabytki mogą pochodzić z dawno już zniszczonych grobów kamiennych (megalitów).

Niezwykle okazałymi przedmiotami w kolekcji archeologicznej koszalińskiego muzeum są dwa krzemienne sztylety ze Smardzewa o długości

¹⁰ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczka 421/S.

18 cm, znalezione przypadkowo w 1933 roku i przekazane bezpośrednio do ówczesnego Muzeum Regionalnego w Darłowie (ryc. 5b, c). Tego typu narzędzia, a równocześnie broń, datowane na schyłek neolitu i wczesną epokę brązu, odzwierciedlają już proces nawiązywania dalekosiężnej wymiany między społecznościami dorzecza Wieprzy, kontynuującej jeszcze, jak się wydaje, tradycje kultur schyłku neolitu, a społecznościami wczesnobrązowymi z południa Europy.

Znajomość tej kultury na omawianym terenie nie opiera się tylko na luźnych znaleziskach narzędzi i broni z kamienia i krzemienia, ale również na rozpoznanych osadach z zawartością fragmentów naczyń. W dawniejszych zbiorach muzealnych w Darłowie znajdowała się skorupa naczynia kultury ceramiki sznurowej z Warszkowa, o której istnieniu pisze von Kleist (1969: 104). Prawdopodobnie pochodziła z bliżej niezidentyfikowanej w terenie osady. Podobną chronologię mogą mieć materiały krzemienne i ceramiczne z dwóch osad (stan. 13 i 14) w Warszkwie, które również nie zachowały się do naszych czasów. Przypuszcza się, że były tam materiały kultury pucharów lejkowatych i innych kultur schyłku neolitu i starszej epoki brązu¹¹.

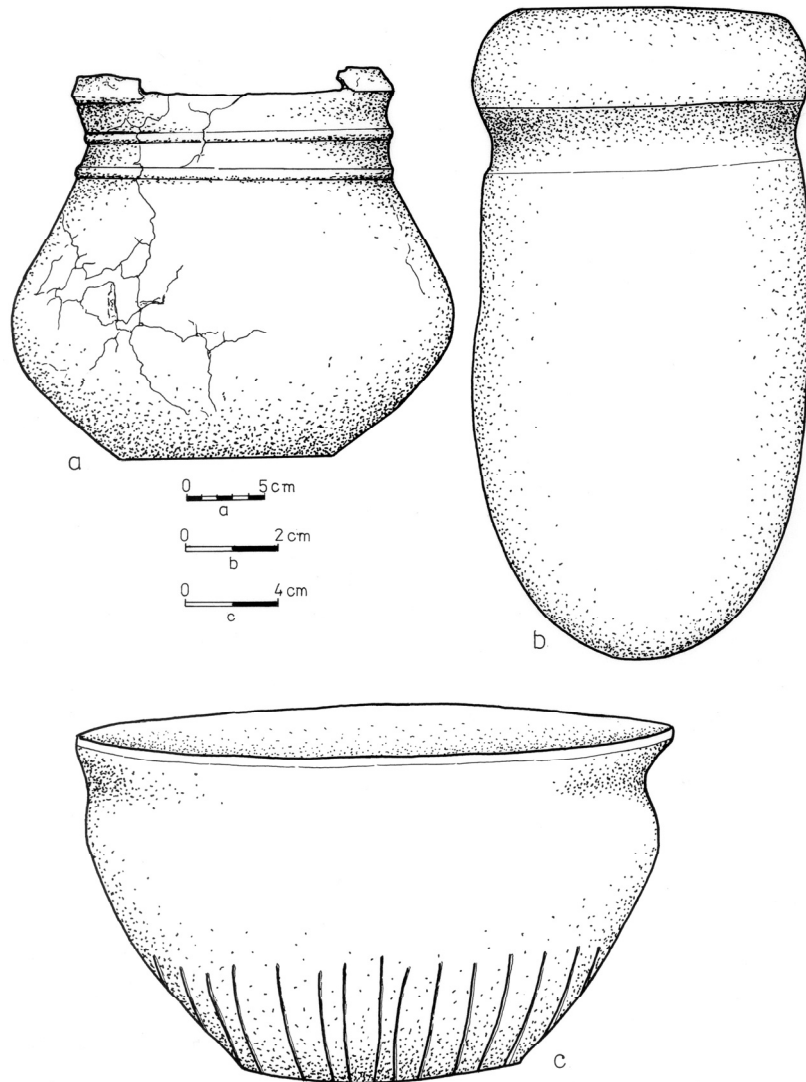
Także półkoczownicza ludność myśliwsko-rybacka kultury ceramiki dołkowo-grzebykowej w późniejszym okresie neolitu wykazuje wpływy kultury ceramiki sznurowej, a być może również kultury amfor kulistych (Kostrzewski 1966: 32). Często stosowanym motywem zdobniczym na naczyniach są pasma odcisków sznura (obwijanego?) i nakłuwanymi kątami oraz dołkami wykonanymi na wylot. Typowym narzędziem tej ludności były siekiery walcowate, a bronią kamienne „maczugi” o owalnym ostrzu i pogrubionym obuchu.

Osadę tej ludności rozpoznano w Sławsku (stan. 3) – usytuowana przy zachodnim zboczu doliny Wieprzy, oddalona około 1 km na południowy wschód od zabudowań wsi Sławsko. Z badań D. von Kleista w 1929 roku pochodzą ułamki naczyń zdobione opisywanym wyżej ornamentem oraz nieokreślona liczba grocików krzemiennych kształtu igielkowatego i trójkątnego oraz inne półwytwory krzemienne (Siuchniński 1969: 32). W Bobrowicach natomiast w okresie międzywojennym znaleziono dwie kamienne „głowice maczug” o pogrubionym obuchu z rowkiem dookołnym pod zgrubieniem, o długości 12 i 14 cm (Kleist 1955: 21). Jeden z egzemplarzy jest w Muzeum w Koszalinie (ryc. 9b), natomiast drugi miał znajdować się niegdyś w szkole w Bobrowicach¹². Ludność kultury ceramiki dołkowo-grzebykowej nosiła liczne ozdoby bursztynowe, a oprócz narzędzi

¹¹ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczka 421/S.

¹² Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1228.

i broni kamiennej używała też wyrobów miedzianych (Kostrzewski 1966: 33). W trakcie badań AZP na terenie gminy Sławno, stanowiska tej kultury można odnotować w Noskowie, stan. 20, Tychowie, stan. 42, w Rzyszczewie, stan. 8 i 9, Bobrowicach, stan.7, we Wrześnicy, stan. 40 i 52 oraz jeszcze na kilku innych stanowiskach wielokulturowych.

Ryc. 9. Zabytki z młodszego okresu epoki kamienia, epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z gminy Sławno. a – Brzeście (KPM), b – Bobrowice (kultura dołkowo-grzybkowa), c – Sławsko (KŁŻ). Rys. B. Kammer

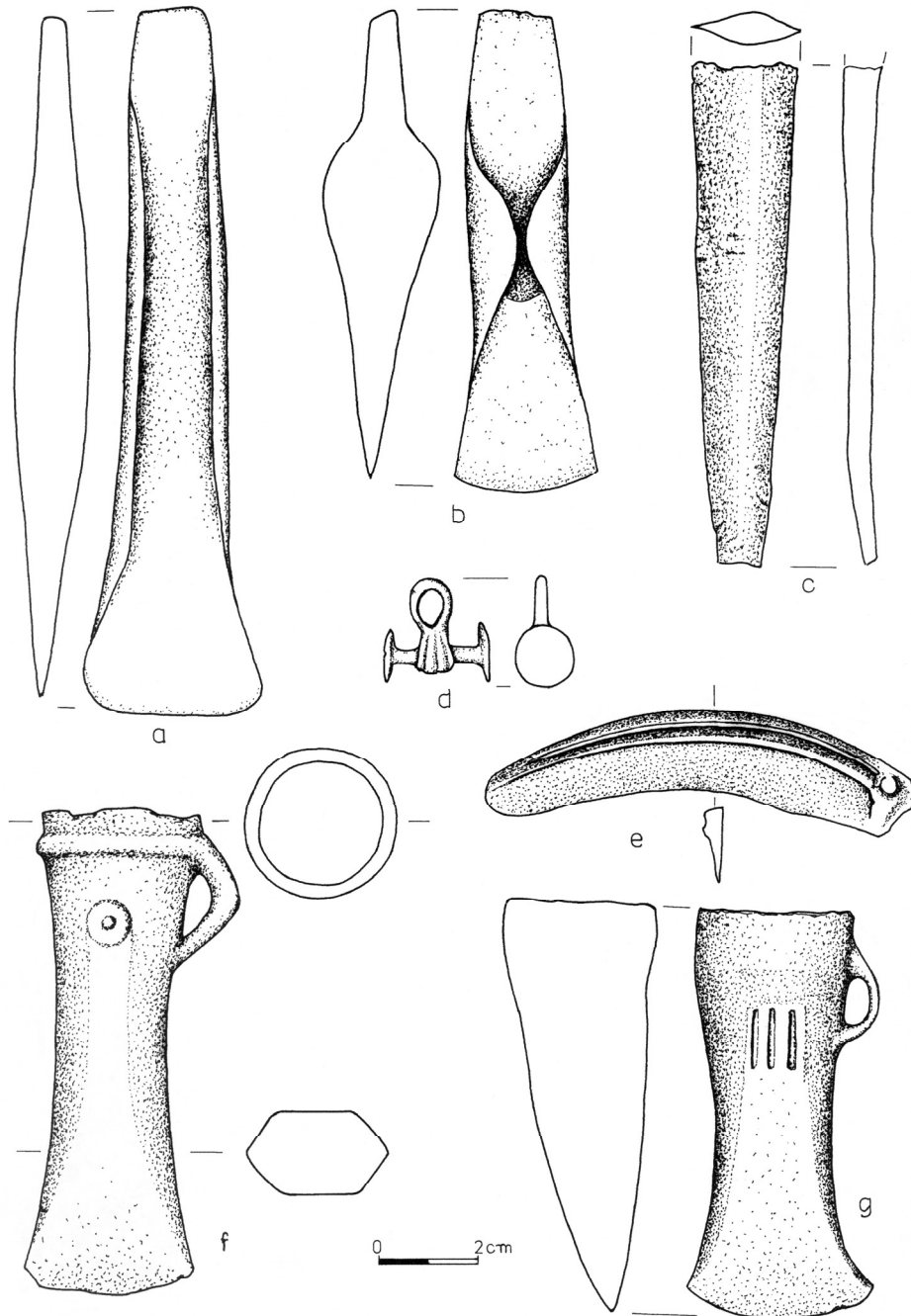
Na zakończenie tego przeglądu znalezisk neolitycznych na terenie gminy Sławno, należy wspomnieć o kilku znaleziskach siekierek i toporków o formach interkulturowych, m.in. ze Sławna, Sławska, Łętowa, Rzyszczewa, które mogą być pozostałością po ludności kultur schyłku neolitu.

2.3. U progu epoki brązu

Na przełomie epoki kamienia i brązu Pomorze stanowiło mozaikę kulturową ludów o rolniczo-pasterskim charakterze i neolitycznym rodowodzie. W różnorodnych opracowaniach naukowych sugeruje się, że prawie całe Pomorze w początkach epoki brązu zajmowały ugrupowania będące pod silnym oddziaływaniem kultury unietyckiej, spośród których najlepiej czytelna była faza płońska, będąca kontynuatorką grupy nadodrzańskiej kultury ceramiki sznurowej (Gedl 1989: 428; Bukowski 1998: 19). Stanowiska tego ugrupowania zlokalizowane są głównie w pasie na północ od moren czołowych, koncentrując się przede wszystkim przy ujściu Odry, w mniejszym stopniu w górnych dorzeczach Regi i Parsęty, a w dorzeczach Wieprzy, Grabowej, Słupi i Łupawy obecność ich jest śladowa. Świt epoki brązu w środkowym dorzeczu rzeki Wieprzy w świetle dostępnych materiałów rysuje się bardzo niejasno. Początkowo metalem, z którego wyrabiano narzędzia i ozdoby, była miedź, niezbyt jednak twarda, aby można było wykorzystać ją do wyrobu broni czy narzędzi pracy. Dopiero pojawienie się stopu miedzi i cynku, czyli brązu, spowodowało kolejny przewrót w dziejach ludzkich.

Wyroby brązowe, głównie unietyckie, były początkowo importowane z południa (Wielkopolska, Śląsk). Na terenie gminy Sławno ubogo przedstawia się lista znalezisk z początków epoki brązu. Jedynie z Łętowa znana jest unietycka siekierka brązowa z niskimi brzegami, znaleziona przypadkowo w 1932 roku, około 600 m na zachód od stawu zwanego „Kuch Bach”, która jest w koszalińskich zbiorach (ryc. 10a)¹³. Siekierki tego typu mają różnorodnie uformowane brzegi, jak i obuch, stąd naukowcy wyróżniają aż cztery warianty tych narzędzi (Blajer 1990: 19–20). Nasz egzemplarz należy do wyróżnionego typu Węgorza, z którego siedem okazów znaleziono na terenie Pomorza Środkowego (Szpunar 1987: 69–70). Jest to najliczniejsza grupa tzw. siekierek unietyckich, które występują licznie na obszarach położonych na południe i na zachód od dorzecza Odry, na Pomorzu Zachodnim, po dorzecze górnego Dunaju

¹³ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczka nr 397/S.

Ryc. 10. Zabytki z wczesnej epoki brązu i kultury lużyckiej z gminy Sławno. a, b – Łętowo (I EB–IV EB), c – Kwasowo (V EB), d, e, f – Gniazdowo (V EB), g – Tychowo Sławieńskie (V EB). Rys. B Kammer

włącznie. Oznaczane są również w literaturze jako typ Wrocław–Szczytniki (Blajer 1990: 21). Innym znaleziskiem luźnym jest niezdobiony naramiennik brązowy, otwarty ze zwężającymi się końcami znany ze Sławna, który niegdyś był w zbiorach Muzeum w Darłowie (Kersten 1958: 91). Obecnie brak wiadomości o losach tego zabytku. Tego typu przedmioty obręczowe należą do ozdób ramion oraz nóg i stanowią najliczniejszą grupę wyrobów brązowych w kręgu kultury unietyckiej, a zwłaszcza w jej strefie północnej, przede wszystkim na Pomorzu, gdzie występują głównie w skarbach, rzadziej w grobach i pojawiają się do początków II okresu epoki brązu (Sarnowska 1975).

Brak większej liczby znalezisk brązowych z początków epoki brązu wskazuje, że obszar gminy Sławno pozostawał pierwotnie poza orbitą intensywniejszych wpływów tzw. cywilizacji wczesnobrązowej, jaka u progu II tysiąclecia p.n.e. zaczęła rozwijać się w południowo-zachodniej części Polski i stopniowo obejmowała pozostałe tereny dorzecza Odry i Wisły. Najprawdopodobniej rozproszoną, a więc słabo czytelną sieć osadniczą tworzyła tutaj ludność eneolityczna, reprezentująca schyłkowy nurt rozwoju ceramiki sznurowej, stylistycznie zbliżony do tzw. grupy dolnoodrzańskiej (Machnik 1979).

Śladami pobytu lub tylko okazjonalnej penetracji tych społeczności na terenie gminy Sławno są odkryte w czasie badań AZP ślady osadnicze i obozowiska w obrębie miejscowości: Noskowo, Kwasowo, Warszkówko, Bobrowice, Sławsko, Tokary i Żukowo, datowane ogólnie na schyłek neolitu lub na wczesną epokę brązu (SchN–WEB – por. arkusze AZP nr 11–26, 11–27, 10–26, 10–27, 11–25, 12–27). Na starszą epokę brązu datowane są dwa kurhany z obwarowaniami kamiennymi w okolicach Żukowa Sławieńskiego, badane ratowniczo przed 1878 rokiem, gdzie w jednym z nich znaleziono resztki ludzkiego szkieletu (Kersten 1958: 91).

2.4. Plemiona kultury łużyckiej

W dorzeczu środkowej Wieprzy wyraźne przemiany osadnicze miały miejsce w rozwiniętym i schyłkowym okresie epoki brązu (1200–650 p.n.e.). Zachodziły wówczas bardzo istotne procesy na rozległych obszarach Europy Środkowej i Zachodniej, gdzie właśnie powstał wielki kompleks „pól popielnicowych”, w którym to procesie bardzo istotną rolę przypada ludności łużyckiej. Zakładano wówczas rozległe cmentarzyska ciałopalne, wyposażone przede wszystkim w bogate zestawy naczyń ceramicznych. Spalone szczątki zmarłego składano do naczynia – popielnicy, którą umieszczano w jamie grobowej, często zabezpieczonej obwaro-

waniem kamiennym. Na Pomorzu spotyka się w tym czasie również rozległe cmentarzyska kurhanowe. W gospodarce nastąpiła dominacja uprawy roli nad hodowlą, co oznacza nowy nurt rozwojowy społeczności zasiedlających tereny Pomorza od młodszej epoki brązu.

Rozpoznanie kultury łużyckiej na terenie gminy Sławno zawdzięczamy badaniom ratowniczym Diethera von Kleista w latach 20. i 30. XX wieku oraz badaniom powierzchniowym i wykopaliskowym ekspedycji archeologów poznańskich w latach 80. XX wieku pod kierunkiem W. Rączkowskiego. Ogólnie dysponujemy wiadomościami dotyczącymi około 80 stanowisk kultury łużyckiej, z których jednak większość pochodzi z badań AZP. Na szczególną uwagę zasługują stanowiska w jakimś stopniu badane wykopaliskowo i skarby brązowe oraz znaleziska luźne, a także zarejestrowane cmentarzyska płaskie i kurhanowe (por. ryc. 2). Wyraźne skupiska osadnicze tej kultury zauważa się w rejonie: Sławna, Sławska, Bobrowic i Bobrowiczek, a także Warszkowa, Warszkówka i Tychowa oraz Brześcia, Gniazdowa, Żukowa i Łętowa. W większości stanowiska te zarejestrowano w strefie stoków i krawędzi dolin rzecznych, znikomą liczbę na wysoczyznach, poza strefą dolin.

Najlepiej rozpoznany obozowiskiem tej ludności jest stanowisko w Sławsku, gm. Sławno, stan. 24 (Marciniak, Rączkowski 1991), położone na wysokiej krawędzi rzeki Wieprzy, na cyplu utworzonym przez niewielką rzeczkę Tokary, która rozcina wysoczyznę morenową. Ogółem odkryto 38 obiektów osadniczych, głównie paleniska, jamy użytkowe a także zarys słupowej budowli naziemnej typu mieszkalnego. Ruchomy materiał zabytkowy z tego stanowiska to przede wszystkim ceramika naczyńowa z V okresu epoki brązu (800–650 lat p.n.e.). Z analizy materiałów wynika, że powstało ono jako rezultat wielosezonowej działalności gospodarczej ludności kultury łużyckiej trudniącej się leśnym chowem zwierząt, głównie bydła i świń. W trakcie badań wykopaliskowych zebrano dużo informacji dotyczących zagadnień paleobotanicznych uzyskanych z badań węgla drzewnego czy też szczątków roślin pobranych z wypełnisk obiektów osadniczych (Rączkowski 1992b: 69).

Dwie osady łużyckie z młodszej epoki brązu zlokalizowano w latach międzywojennych w pobliżu Janiewic (stan. 3 i 4 według Kleista). Naczynia i ułamki grubościennej ceramiki oraz bryłki polepy przekazano do Muzeum w Darłowie, z którego to zespołu uratowała się tylko czarna waza, bogato zdobiona na złomie brzuśca. Na osadę łużycką z najmłodszego okresu epoki brązu (V EB), użytą zapewne jeszcze we wczesnym okresie halsztackim (Ha C), natrafiono w latach 30. XX wieku w pobliżu Warszkówka. Odkryto wówczas piec garncarski, a w nim naczynia, m.in.: kuliste z odłamanym uszkiem i zniszczonym wylewem,

zdobione motywem „łużyckim” (kreskowym), misę z uchem, dwa dzbany uchate, w tym jeden z uszkiem kanelurowanym, oraz liczne zdobione skorupy (Kleist 1955: 30). O położeniu stanowiska brak danych, natomiast naczynia obecnie znajdują się w Muzeum w Koszalinie.

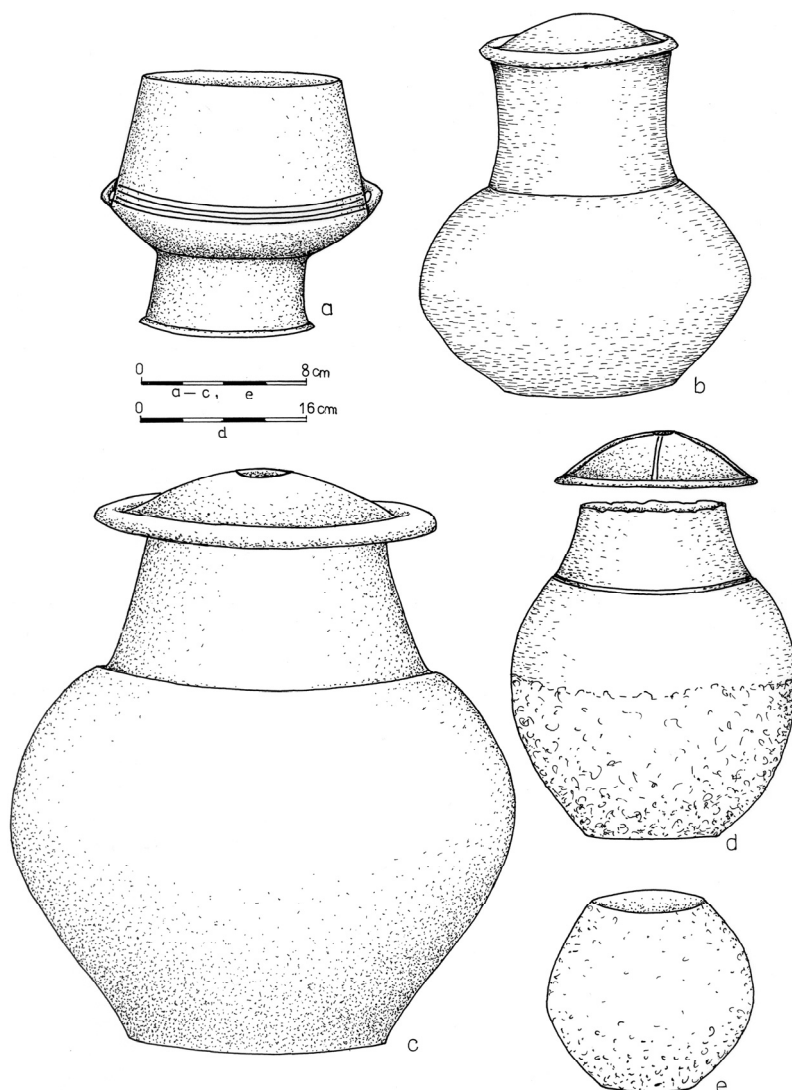
Podobne osady łużyckie z wczesnego okresu epoki żelaza (Ha C) zlokalizowano jeszcze w Janiewiczach (stan. 12) i Bobrowicach (stan. 5), gdzie wystąpiły grubościennie ułamki ceramiki naczyniowej z bryłami polepy jako pozostałościami po obiektach mieszkalnych lub gospodarczych (Kleist 1955: 21, 27).

Naczynie wazowate z dwustożkowatym załomem i tzw. ornamentem miotłkowym znaleziono przed 1937 rokiem w Rzyszczewie, które zapewne świadczy o istnieniu tam bogatej osady. Naczynie przekazano do ówczesnego Muzeum w Darłowie, jednak nie odnotowano bardzo ważnych dla nauki okoliczności odkrycia i lokalizacji (Kleist 1955: 21, tabl. 6: 4). Liczne fragmenty grubościennej ceramiki naczyniowej odkryto przed wojną w okolicach Tychowa Sławieńskiego. Są one pozostałością zniszczonych obiektów osadniczych ludności kultury łużyckiej.

Pełny rozkwit technologiczny przypada na Pomorzu na IV–V okres epoki brązu, kiedy ludność kultury łużyckiej ogarnia całe Pomorze i trwa w rozwiniętej formie do wczesnego okresu lateńskiego (1000–400 lat p.n.e.). Osady i cmentarzyska tworzyły interesujące skupiska wzdłuż Wieprzy, Grabowy, Moszczenicy i mniejszych strumieni oraz zbiorników wodnych (por. ryc. 2). Każde z nich było tworem niewielkiej wspólnoty terytorialnej i gospodarczej. Na wysokim poziomie stał wyrób przeróżnych form naczyń oraz ozdób, narzędzi i broni z brązu, które znajdowane były pojedynczo bądź w tzw. skarbach.

W pobliżu Sławska, około 1 km na południowy zachód od środka wsi, na kulminacji zachodniego brzegu rzeki Wieprzy (stan. 1), w rozgałęzieniu utworzonym przez polną drogę i szosę ze Sławna do Sławska, na terenie obecnej żwirowni (Tabl. I: A) odkryto przed 1932 rokiem duże cmentarzysko ciałopalne i osadę kultury łużyckiej. Stanowisko badał w 1934 roku von Kleist, który pozyskał z tego miejsca także materiały neolityczne, późnolatańskie i rzymskie¹⁴. Odsłonięto wówczas groby popielnicowe w obwarowaniu kamiennym przykrywano płaskimi kamieniami. W jednym z grobów znaleziono cztery naczynia, w tym m.in.: baniaste z cylindryczną szyjką, dwie głębokie misy (ryc. 9c) i puchar dwustożkowaty na wysokiej pustej nóżce z dwoma uchami na załomie (ryc. 11a). Z popielnic pozyskano ozdoby brązowe, fragmenty szpil, kółka, obrączki, brązowe okucia i stopione brązy (ryc. 7a, b, d, g). Cmentarzysko było jeszcze użytkowane we wczesnym okresie halsztackim (Ha C).

¹⁴ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, teczka nr 1305.

Ryc. 11. Naczynia z epoki brązu i okresu halsztackiego z gminy Sławno. a – Sławsko (IV EB) b, c, e – Rzyszczewo (KPM), d – Łętowo (KPM). Rys. B. Kammer

Podobne cmentarzysko odkryto w pobliżu Sławna (stan. 6) jeszcze w końcu XIX wieku, a wiadomości o tych znaleziskach opublikowano w czasopiśmie „Monatsblatter” w 1893 i 1894 roku. W trakcie badań ratowniczych pozyskano groby popielnicowe obsypane szczątkami stosu, naczynia oraz połowę odlanej sztabki brązowej o długości 4 cm i fragment pierścionka brązowego (Kostrzewski 1958: 316).

Dwa cmentarzyska kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu, w tym jedno ciałopalne, a drugie kurhanowe, rozpoznane zostały w sąsiedztwie wsi Żukowo Sławieńskie (ryc. 2). Cmentarzysko płaskie (stan. 2) odkrył nadleśniczy Horstmann w 1902 roku i przekazał informacje do Konserwatora Prowincji w Szczecinie. Badania wykopaliskowe na stanowisku przeprowadzono w 1903 roku. W ich wyniku odkryto dwie niezwykle konstrukcje kamienne. W pierwszej, pod wspólnym brukiem o długości 9 m i szerokości 4 m, znaleziono 11 popielnic stojących w dwóch rzędach, z czego dwie dwustożkowate z dołkami paznokciowymi na załomie, natomiast reszta to amfory. W popielnicach znaleziono: spiralną bransoletę i spiralny pierścionek brązowy, wisiorek, szpilę brązową, paciorek bursztynowy i szczypce brązowe. Druga konstrukcja nie została zbadana, chociaż wcześniej wydobyto z tego miejsca popielnicę z kośćmi, w których była pinceta brązowa¹⁵. Brak jednak wiadomości o zdeponowaniu wydobytych zabytków, chociaż należy wnioskować, że zabrano je do szczecińskiego muzeum. Pochówki na tym cmentarzysku były kontynuowane jeszcze we wczesnej epoce żelaza (Ha C).

Cmentarzysko kurhanowe (stan. 1) o bliżej nieznannej lokalizacji składało się z kilkunastu kurhanów kamiennych, z czego ratowniczo przebadano w maju 1932 roku jeden obiekt o wysokości 2 m i średnicy sięgającej około 28 m. Samo jądro kamienne miało 15 m średnicy i 1,5 m wysokości. Na spągu bruku wyróżniały się dwa wewnętrzne kręgi o średnicy 13 i 5 m. Poza kamieniem żarnowym nic w mogile nie znaleziono. Jest to zapewne skupisko kurhanów o szerszej chronologii. To najprawdopodobniej tutaj przed 1878 rokiem rozkopano jeden kurhan kamienny, ze starszej epoki brązu, z komorą, w której miał znajdować się szkielet ludzki (Kersten 1958: 91; Kleist 1955: 35).

W pobliżu wsi Tychowo Sławieńskie rozpoznano (prawdopodobnie w XIX wieku) cztery skupiska kurhanów, w większej części już zniszczonych, o zróżnicowanej chronologii. W skupisku 10 małych kurhanów przypadkowo odkryto szkielet ludzki z brązową pincetą i oprawkę noża z brązowymi nitami (?). Trudno jest tutaj określić chronologię, chociaż rodzaj zabytków wskazuje na epokę brązu. W innym skupisku składającym się z ośmiu dużych kurhanów obwarowanych kamieniami znaleziono płaskie (nieckowate) żarna kamienne. Natomiast niewysoki prostokątny kurhan, który naruszono około 1860 roku, zawierał naczynia wczesnośredniowieczne z monetami srebrnymi (?). Te informacje zebrał von Kleist, penetrując teren powiatu sławieńskiego, ale bliższych informacji o tych faktach brak w dostępnej literaturze (Kleist 1955: 37).

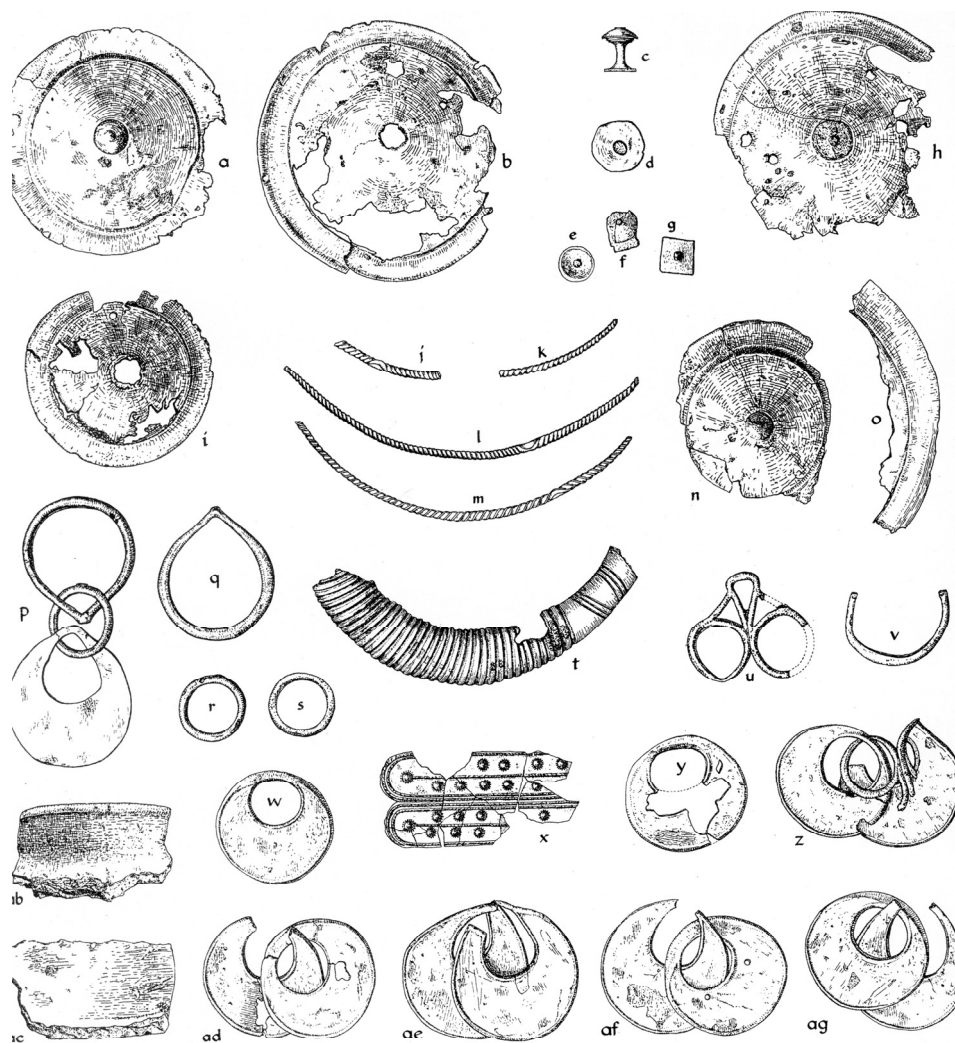
¹⁵ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1100/S.

Cmentarzysko kurhanowe składające się z 12 kopców z obwarowaniami kamiennymi zlokalizowane było niedaleko Góry Wisielców (*Galgenberges*) w pobliżu Łętowa. Następne skupisko kurhanów znajdowało się nad zatorfionym zbiornikiem wodnym (*Moczitl*) na północny zachód od Łętowa, gdzie w jednym z kurhanów w 1937 roku znaleziono fragmenty naczyń łużyckich z IV okresu epoki brązu. Pojedyncze kurhany były rozmieszczone w czterech miejscach w pobliżu Janiewic, a najbardziej znanym wśród mieszkańców obiektem był słabo zaznaczony w terenie kurhan koło boiska sportowego, gdzie w profilu nasypu odsłonięto grób kamienny¹⁶.

Z ludnością kultury łużyckiej wiąże się szereg ciekawych odkryć znalezisk luźnych z brązu, bądź tzw. skarbów, czyli gromadzonych depozytów złożonych w celach kultowych lub ekonomicznych w środowiskach nieodwracalnych (bagna, rzeki, jeziora) lub bezpiecznych w mniemaniu ówczesnego człowieka (w jamie, pod kamieniem, w kurhanie), z zamierzeniem podjęcia w odpowiednim czasie. Są to przede wszystkim ozdoby ciała i odzieży oraz narzędzia i broń. Niepodjęte w tamtych czasach odkrywane są przypadkowo współcześnie. Obejmują one zarówno importy ze strefy nordyckiej, jak i miejscowe naśladownictwa obcych wzorów.

Z terenów gminy Sławno znamy dwa skarby brązowe i pięć znalezisk luźnych przedmiotów brązowych, pochodzące z młodszej i późnej epoki brązu. Bagiennym skarbem z V okresu epoki brązu było znalezisko ozdób brązowych wydobytych około 1877 roku w stawie w Rzyszczewie. W naczyniu glinianym określonym jako „urna” znaleziono: fragment napierśnika kołnierzowatego, cztery fragmenty z dwóch naszyjników skręconych, jeden fragment bransolety, dwa pierścionki brązowe, 11 tarczek ozdobnych z guzem pod spodem, dwa podwójne guzy, cztery zestawy brzękadełek i fragmenty ozdobnej płytki z guzkami na powierzchni (ryc. 12). Większość przedmiotów to elementy ozdobne wykorzystywane przy uprzęży końskiej (Kleist 1955: 21, tabl. 9; Sprockhoff 1956: 146; Blajer 2001: 350). Skarb obecnie znajduje się w Muzeum Narodowym w Szczecinie. Najważniejsze w zbiorze to fragmenty naszyjników kołnierzowatych, które dość licznie występują na obszarze Pomorza pomiędzy dolną Odrą na zachodzie a Wieprzą na wschodzie oraz garbem pomorskim na południu. Tego typu ozdoby stanowią lokalną adaptację i transformację wzoru niewątpliwie zapożyczonego z kultury nordyckiej (Fogel 1988: 52). Skład ozdób w skarbie, zdeponowanych w naczyniu glinianym, w środowisku akwaticznym świadczy o kultowym(?) charakterze depozytu.

¹⁶ „Generalanzeiger” 29 Januar 1931 (W. Witt).

Ryc. 12. Rzyszczewo, gm. Sławno. Skarb ozdób brązowych kultury łużyckiej z V okresu epoki brązu (Kleista 1955: Taf. 9)

Podczas kopania dołu na nawóz w Gwiazdowie w 1935 roku rolnik Kautz wydobyl kilka przedmiotów brązowych, które przekazał do Muzeum w Darłowie. Skarb zawierał: siekierkę brązową z tulejką i uszkiem, zdobioną żeberkami i plastycznym guzkiem kolistym, trzy sierpy brązowe z guzkami, krępulec do uprzęży końskiej w formie zawieszki z obu stron zakończonej tarczkami (ryc. 10d, e, f) i placek surowego brązu (Kleist

1955: 27, tabl. 9: 2; Blajer 2001: 345; Kuśnierz 1998: 66). Analogiczne siekierki z żeberkami spotykamy licznie na rdzennym terytorium kultury łużyckiej, gdzie pojawiają się one już w IV okresie epoki brązu i trwają w głąb V okresu. Okaz z Gwiazdowa, któremu towarzyszy klepsydrowaty krępulec, datowany jest na V okres epoki brązu i stanowi wyrób lokalny, będący naśladownictwem wzorów nordyjskich. Podobne sierpy reprezentują formę pomorską z V EB, wytworzoną zapewne z sierpów łużyckich IV okresu epoki brązu (Kostrzewski 1958: 145, 151). Skarb z Gwiazdowa znajduje się w zbiorach archeologicznych Muzeum w Koszalinie (Tabl. I: B).

Przy bagnie w Tychowie Sławnieńskim znaleziono okazałą siekierkę brązową z tulejką i uszkiem, zdobioną w górnej części tulei trzema pionowymi żłobkami (ryc. 10g). Egzemplarz należy do siekierki typu łużyckiego, datowanych licznymi skarbami z Pomorza na V okres epoki brązu. Oprócz Pomorza do obszaru występowania siekierki tak zdobionych należą: południowo-wschodnia Branderburgia, część Saksonii i Śląska oraz południowa i środkowa Wielkopolska (Kostrzewski 1958: 144–145; Kuśnierz 1998: 46). Zabytek jest obecnie w Muzeum w Koszalinie. Siekierkę brązową z tulejką i uszkiem znaleziono niegdyś także w Bobrowicach w bliżej nieokreślonych okolicznościach. Poprzez liczne analogie datowana jest również na V okres epoki brązu, a wiadomości o niej znajdują się w teście archiwalnej w Muzeum Narodowym w Szczecinie¹⁷.

Do najliczniejszych narzędzi kultury łużyckiej z IV okresu epoki brązu, występujących pojedynczo lub w skarbach, należą różnorodne siekierki brązowe, zwłaszcza okazy ze środkowymi skrzydełkami. Najwięcej znalezisk stanowią egzemplarze, u których między skrzydełkami istnieje zagłębienie półkoliste w rodzaju piętki. Taką siekierkę znaleziono przypadkowo w 1934 roku w okolicach Łętowa, około 2 km na południe od wsi i 100 m na wschód od torów kolejowych, na stoku wzniesienia o lokalnej nazwie *Schmiedeberge*. Zabytek o długości 14,8 cm i szerokości ostrza 4,3 cm został przekazany po odkryciu do Muzeum Regionalnego w Darłowie, a obecnie jest w zbiorach koszalińskiego muzeum (ryc. 10b). To są niewątpliwie importy z obszaru kultury łużyckiej, występujące licznie na Śląsku, w Branderburgii, Saksonii i Czechach (Kostrzewski 1958: 85–86).

Z tej formy powstała odmiana miejscowa siekierki z górnymi skrzydełkami, których przedstawicielem na terenie naszej gminy jest siekierka ze Starego Krakowa, znaleziona prawdopodobnie na początku XX wieku. Niestety, brak jest rysunku tego egzemplarza, a i opis też jest niedostateczny (Kostrzewski 1958: 86, 319).

¹⁷ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1228.

Fragment głowni miecza brązowego z IV–V EB, mocno zwężający się ku sztychowi, o zachowanej długości 10 cm, znaleziono prawdopodobnie jeszcze w końcu XIX wieku w Kwasowie, w bliżej nieokreślonych okolicznościach (ryc. 10c). Zabytek trafił do Muzeum w Szczecinie i tam się znajduje (nr inw. 13 858). Miecze brązowe są w znaleziskach elitarnymi „militariami” najczęściej „importami” z kręgu nordyjskiego, czyli z terenów dolnego Nadłabia, Danii i południowej Szwecji. Szkoda, że nie zachowała się rękojeść tego egzemplarza, która pozwoliłaby na zaklasyfikowanie go do odpowiedniego typu (Fogel 1979).

W V okresie epoki brązu na Pomorzu, podobnie jak i na reszcie obszaru kultury łużyckiej, były w użyciu narzędzia kamienne, głównie toporki o pięciobocznym zarysie i prostokątnym przekroju. Taki toporek o długości 13,5 cm znany ze Smardzewa, znaleziony był prawdopodobnie przed 1937 rokiem (Kleist 1955: 34). Niegdyś zabytek znajdował się w zbiorach darłowskiego muzeum, obecnie jest w Muzeum Narodowym w Szczecinie¹⁸.

W czasie trwania kultury łużyckiej na Pomorzu w użyciu były również ozdoby ze szkła w formie małych niebieskich paciorków. Znajduje się je w popielnicach wśród przepalonych kości jako pozostałości koliai będących częścią stroju, szczególnie na cmentarzyskach ze schyłkowej fazy tej kultury (Ha C).

Obserwowana jest ciągłość niektórych wielkich cmentarzysk ciałopalnych od młodszej epoki brązu (IV EB) do wczesnego okresu halsztackiego (Ha C), jak to miało miejsce na cmentarzyskach w: Warszkwie (stan. 3), Sławnie (stan. 6), Rzyszczewie (stan. 4 i 5) czy też Żukowie Sławińskim (stan. 2), gdzie obok grobów popielnicowych obsypanych szczątkami stosu kultury łużyckiej występowały groby skrzynkowe obwarowane, zaliczane do kultury pomorskiej¹⁹.

Z początkiem VII wieku p.n.e. w całej Europie nastąpiły zmiany klimatyczne, co związane było z przejściem od okresu subborealnego do subatlantyckiego. Stałe ochłodzenie, połączone ze zwiększoną ilością opadów, doprowadziło do podniesienia poziomu wód w jeziorach i rzekach oraz zalania terenów intensywnie dotychczas zasiedlonych. Osadnictwo przeniosło się na wyższe tereny. Pojawienie się żelaza, najpierw sprowadzanego z kręgu kultury halsztackiej (Austria), nieco później otrzymywanego z miejscowych rud darniowych, zapoczątkowało nową epokę – epokę żelaza (650 lat p.n.e.– 250 lat n.e.). W dalszym ciągu ludność posługiwała się brązem, żelazo traktując marginalnie. Nastąpił wówczas szczytowy

¹⁸ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 3129.

¹⁹ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczki nr: 421/S, 417/S, 1081/S, 1100/S.

rozwój kultury łużyckiej – przypadający na wczesny okres epoki żelaza, który uzyskał także nazwę okresu halsztackiego (od wielkiego cmentarzyska w Hallstatt w Górnej Austrii), podzielonego na fazę starszą (Ha C) i młodszą (Ha D).

2.5. Kultury okresu halsztackiego i wczesnolateńskiego

Początek epoki żelaza to jednocześnie etap wyraźnego zróżnicowania kulturowego na Pomorzu Zachodnim. W starszej fazie okresu halsztackiego (700–550 p.n.e.) we wschodniej części Pomorza rozwija się nadal kultura łużycka, współwystępując już z elementami nasuwającej się od strony Dolnego Powiśla nowej jednostki taksonomicznej, określanej jako kultura pomorska (KPM) lub wschodniopomorska czy też wejherowsko-krotoszyńska. Jest okres przełomu, w znaczeniu schyłku kultury łużyckiej i pierwszego etapu kultury pomorskiej, określanego jako tzw. faza wielkowiejska, silnie osadzona w tradycji „łużyckiej”, kiedy dochodzi do zmiany w sferze wierzeń i zróżnicowania konstrukcji grobów i form naczyń. Trzeba jednak od razu zaznaczyć, że naczynia z osad obu kultur nie wykazują istotnych różnic.

Obszar środkowo- i wschodniopomorski dystansuje się od zachodniopomorskiego pod wieloma względami. Przede wszystkim na Pomorzu Wschodnim w strefie Pobrzeża Koszalińskiego dominują ciałopalne groby kurhanowe kultury łużyckiej, a inwentarze grobowe są znacznie uboższe.

Cmentarzyska okresu Ha C zawierają zarówno cechy schyłkowo-łużyckie, jak i wczesne cechy „pomorskie”, z przewagą tych ostatnich. Kwestia pewnego przypisywania zabytków fazy wielkowiejskiej konkretnej kulturze nie została jednoznacznie rozwiązana. W literaturze przedmiotu odnajdujemy dwie przeciwstawne opcje. Główną przyczyną jest niedostateczny stan badań wykopaliskowych większej liczby stanowisk badanych kompleksowo, a także brak precyzyjnie określonych wyznaczników kulturowych (Podgórski 1992; Krzysiak 2005). Jest to zapewne faza przejściowa i stanowiska z tego okresu należy określić jako „łużycko-pomorskie” (Malinowski 1990: 324).

Na terenie gminy Sławno cmentarzyska z fazy wielkowiejskiej odkryte zostały m.in. w: Żukowie Sławińskim (stan. 2), gdzie na cmentarzysku płaskim pod wspólnym brukiem kamiennym były popielnice dwustożkowate łużyckie i amfory fazy wielkowiejskiej, a także zabytki brązowe (Kostrzewski 1958: 345), Warszkwie, gdzie w popielnicy znaleziono szpilę żelazną z główką zwiniętą w uszko, która jest w Muzeum

w Koszalinie²⁰, Starym Krakowie, gdzie na cmentarzysku kurhanowym z okresu rzymskiego odkryto łużyckie groby jamowe (?). Trzeba jeszcze wspomnieć o cmentarzyskach we Wrześnicy, Bobrowicach, Janiewiczach i Tychowie Sławieńskim, odkrytych przypadkowo w latach 20. i 30. XX wieku, o których wspomina von Kleist (1955: 27, 36).

Młodsza faza wczesnej epoki żelaza (Ha D) przynosi szereg wydarzeń politycznych. Od połowy VI wieku p.n.e. nastąpiło niespodziewane załamanie się osadnictwa kultury łużyckiej. Oprócz przyczyn klimatycznych również napływ koczowniczych Scytów ze stepów nadczarnomorskich do Kotliny Karpackiej i ich łupieżcze wyprawy doprowadziły do załamania dotychczasowych struktur i przede wszystkim do przerwania szlaków handlowych ze światem środkowonaddunajskim (Chochorowski 1999: 323). Równocześnie z północy płynęły nowe prądy kulturowe, których reprezentantem była kultura pomorska. Z Pomorza Gdańskiego rozprzestrzeniła się ona na całe Pomorze Środkowe, Kujawy, Ziemię Nadnoteczką, Wielkopolskę i Śląsk.

Gospodarka tej ludności w większości bazowała na hodowli zwierząt niż na uprawie roli, a to z kolei umożliwiło częstsze zmiany miejsca pobytu. Stąd też duża liczba małych osad i cmentarzysk odkrywanych w trakcie badań powierzchniowych i ratowniczych. Dominują mniejsze nekropole z charakterystycznymi grobami skrzynkowymi, wewnątrz których znajdują się popielnice, niekiedy pięknie zdobione lub posiadające wizerunek twarzy (nos, oczy, usta, uszy), czasami upiększonej ozdobaми z brązu, szkła czy bursztynu. Najczęstszą formą naczyń w klasycznej fazie tej kultury (Ha D) są popielnice baniaste o chropowatej dołem powierzchni i wygładzonych szyjkach, popielnice gruszkowate, niekiedy czernione, zdobione ornamentem figuralnym lub linearnym, nakryte zdobionymi pokrywami czapkowatymi, czasami zaopatrzone w uchwyt na wierzchołku, jak to miało miejsce np. na cmentarzysku w Warszkwie, stan. 3.

Charakterystyczne groby skrzynkowe zarejestrowano dotychczas w 13 miejscowościach gminy Sławno, a w obrębie paru z nich wystąpiło po kilka cmentarzysk, np.: Tychowo Sławieńskie – 7, Stary Kraków – 3, Wrześnica – 4, Bobrowiczki – 3, Warszkwowo – 4, Sławno – 3, Warszkwówko, Janiewice, Żukowo i Łętowo – po 2 cmentarzyska. W kilku wypadkach w obrębie cmentarzysk odkryto także pozostałości osad kultury pomorskiej (Bobrowice, Janiewice, Rzyszczewo, Tychowo). Najczęściej to przypadek sprawiał, że natrafiano na płyty kamienne grobów, niszczone podczas wybierania piasku ze żwirowni, przy budowie dróg lub przy

²⁰ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczka nr 421/S.

pracach leśnych. Cmentarzyska tej ludności najczęściej spotyka się na nasłonecznionych niewielkich pagórkach w pobliżu wody.

Tak jak wszędzie na Pomorzu również i na terenie gminy Sławno na pierwsze odkrycia grobów natrafiano już w końcu XIX wieku, kiedy rozwijano programy budowy kolei, zabudowań dworskich, kościołów i innych inwestycji, do których realizacji potrzebny był kamień i piasek. Najczęściej wiadomości o odkryciach docierały najpierw do właścicieli majątków lub nauczycieli wiejskich, którzy z zasady zabezpieczali odkrycia, powiadamiając równocześnie powiatowych opiekunów zabytków lub Konserwatora Zabytków w Szczecinie albo Muzeum Prowincjonalne w Szczecinie czy też regionalną placówkę muzealną, jeżeli taka była już zorganizowana. Zabytki z odkrytych cmentarzysk trafiały w pierwszym rzędzie do Muzeum w Szczecinie lub do kolekcji prywatnych, w późniejszym czasie zabytki przekazywano do Heimatmuseum Rügenwalde (Muzeum Regionalne w Darłowie), gdzie starannie opiekował się nimi kierownik Karl Rosenow (Skrzypek: 1997 40–52; 2001: 133; Łysiak 2002). Wiele stanowisk kultury pomorskiej nie posiada daty i okoliczności odkrycia oraz wiadomości o losach zabytków. Niestety, ostatnia wojna spowodowała zniszczenie wielu zbiorów muzealnych na Pomorzu, w tym również obiektów będących w dawnym Muzeum Krajowym (Landesmuseum) w Szczecinie.

Najwcześniej odkrytym cmentarzyskiem grobów skrzynkowych na terenie gminy Sławno jest cmentarzysko w Starym Krakowie, gdzie przypadkowo w pobliskim lesie natrafiono w 1874 roku na cztery groby skrzynkowe, a w nich popielnice o gładzonych powierzchniach zewnętrznych. W jednej z popielnic wśród przepalonych kości ludzkich znaleziono niebieski paciorek szklany i ozdoby brązowe, w które wyposażony był zmarły. Zabytki trafiły do Muzeum w Berlinie (Lissauer 1887: 114). Na kolejne groby w pobliżu tej miejscowości natrafiono w latach 20. i 30. XX wieku.

W 1925 roku na polu należącym do gospodarza Achtermanna, usytuowanym około 1 km na południowy wschód od wsi (stan. 3), podczas prac polowych dokonano odkrycia grobu skrzynkowego z obstawą kamienną, wewnątrz którego znajdowały się dwa naczynia z kośćmi, m.in. popielnica wazowata o czernionej powierzchni, zdobiona pionowymi kreskami i dolepianymi trzema guzkami w górnej części, przykryta zdobioną pokrywą czapkowatą, a także fragment drugiej popielnicy. Uratowane zabytki są obecnie w zbiorach koszalińskiego muzeum.

Następnym odkryciem było znalezisko z czerwca 1939 roku. Na polu położonym na wschód od mostu na rzece Wieprzy, należącym niegdyś do nadleśnictwa w Starym Krakowie, oddalonym około 250 m na północny

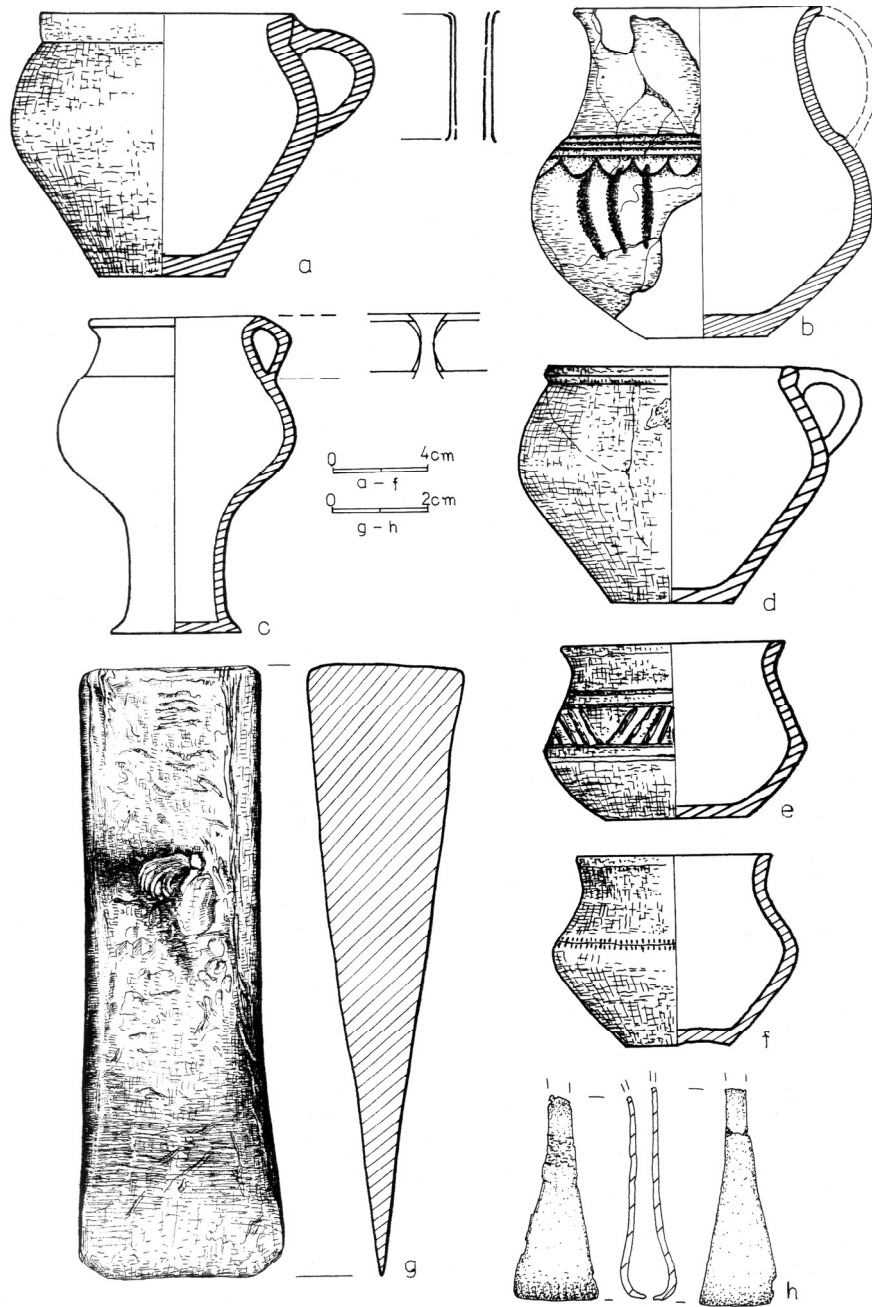
wschód od wsi, woźnica Genn podczas robót ziemnych natrafił na konstrukcje trzech grobów skrzynkowych kultury pomorskiej, wewnątrz których były popielnice z kośćmi przykryte pokrywami. Do budowy jednego grobu został użyty kamień żarnowy. Naczynia przekazano wówczas do Muzeum w Darłowie, obecnie brak wiadomości o ich losie. Według Kleista na tym samym stanowisku (stan. 2) odkryto także dwa groby jamowe z późnego okresu lateńskiego (Kleist 1955: 21).

Wiele cmentarzysk kultury pomorskiej, o których mamy archiwalne wiadomości i doniesienia z publikacji von Kleista, zlokalizowano w pobliżu Tychowa Sławieńskiego. Prawie żadne nie ma ścisłej lokalizacji. Około roku 1878 natrafiono na rozległe cmentarzysko grobów skrzynkowych (stan. 3), liczące około 60 obiektów zawierających po 1 do 3 popielnic baniastych przykrytych pokrywami; mamy informację tylko o jednej – o schropowaconym brzuścu i gładzonej szyjce przykrytej solidną pokrywą czapkowatą (Kunkel 1931: 62, tabl. 69). Brak wiadomości o losach bardzo licznego zapewne materiału zabytkowego.

W latach 1925–1933 w pobliżu Tychowa natrafiono na sześć cmentarzysk z grobami skrzynkowymi, o których donosiła lokalna gazeta „Schlawer Zeitung” w 1927 roku. Jedno z cmentarzysk (stan. 15) usytuowane na polu kowala Soike, odkryte przypadkowo przez niejakiego Reinholda Unnascha w marcu 1925 roku, badał wykopaliskowo D. von Kleist w 1933 roku. Odślonięto wówczas 11 grobów skrzynkowych, a w nich od 1 do 3 popielnic przykrytych pokrywami czapkowatymi, z których jedna zawierała paciorki szklane barwy niebieskiej. Popielnice datowane na wczesny i środkowy okres lateński znajdują się obecnie w Muzeum w Koszalinie (Kleist 1933, ryc. 8: 4; 1955: 36, tabl. 17: 3; Malinowski 1981b: 177).

Na południowy wschód od Warszkowa, na niewielkim wzniesieniu nazywanym niegdyś Dębową Górą (*Eichberg*), po północnej stronie polnej drogi łączącej wieś z kolonią Warszkowo, na polu gospodarzy: Rossenowa, Nehringa i K. Haase, w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarzyska z okresu przedrzymskiego i wczesnorzymskiego (stan. 4), w 1926 roku również natrafiono na groby kultury pomorskiej (wg Kleista stan. 2). Badania wykopaliskowe typu ratowniczego prowadził tam von Kleist w latach 1929–1930 i 1932–1933, odkrywając 10 grobów, w tym: pięć skrzynkowych, cztery popielnicowe obsypane resztkami stosu i jeden popielnicowy w obstawie kamiennej. Uratowano szereg fragmentów popielnic, pokryw i przystawek. Wśród kości znaleziono fragment żelaznej szpili z główką zwiniętą w uszko (Kleist 1955: 22; Malinowski 1981: 136).

Na innym wzniesieniu w pobliżu Warszkowa określanym niegdyś *Heidberg*, położonym około 150 m na północ od cmentarza wiejskiego,

Ryc. 13. Zabytki z okresu halszackiego, późnolateńskiego, wczesno- i późnorzymskiego z gminy Sławno. a, d – Łętowo (MOPR), b – Janiewice (KPM), c – Tychowo Sławieńskie (WOR), e, f – Stary Kraków (WOR-POR), g – Bobrowiczki (KPM), h – Warszkowo (KPM).

Rys. B. Kammer

w latach 1932, 1933, 1937 i 1939 natrafiono na groby skrzynkowe, których w sumie naliczono 10 (stan. 3). Pozyskano wiele różnokształtnych popielic o powierzchniach jasnobrązowych i czernionych, nakrywanych pokrywami czapkowatymi, misami i talerzami krążkowatymi. Wśród popielnic znaleziono duże naczynie o prawie kulistym brzuścu z dwoma uchami w części górnej nakryte misą z pincetą brązową (ryc. 13h), które Józef Kostrzewski zalicza do fazy wielkowiejskiej kultury pomorskiej (Kostrzewski 1958: 360, zestawienie 59). Wiele z tych naczyń znajduje się w koszalińskim muzeum (Hoffmann 1982: 78–79). Niezbyt jasno rysuje się znalezisko grobu popielnicowego w Warszkwowie, w którym miała być popielnica nakryta pokrywą czapkowatą zdobioną wyobrażeniem twarzy ludzkiej, o której dwukrotnie pisze Otto Kunkel ze Szczecina (Kunkel 1932: 117; 1938: 325). Brak jest bliższej lokalizacji stanowiska i miejsca zdeponowania zabytku.

W pobliżu wsi Rzyszczewo, około 150 m na południe od szosy Rzyszczewo–Bobrowice i około 400 m na wschód od drogi polnej Rzyszczewo–Smardzewo, przy wybieraniu kamieni, przypadkowo, odkryto w 1930 roku groby skrzynkowe obwarowane kamieniami. Po paru latach, w 1934 roku robotnicy z majątku w Rzyszczewie – Neumann i Las w obecności inspektora Krefta z Rzyszczewa natrafili przy wywożeniu kamieni na kilka grobów skrzynkowych. W sumie odkryto trzy groby, we wnętrzu których były: popielnice w przybliżeniu dwustożkowate z wysokimi szyjkami, nakryte pokrywami czapkowatymi (ryc. 11b, c), popielnica baniasta z dwoma uszkami przykryta misą, wewnątrz której znaleziono paciorki szklane, ułamki brązowych i żelaznych kółek drucikowatych, a także popielnica o kulistym brzuścu (ryc. 11e). Te ostatnie naczynia wraz z wyposażeniem należy bezsprzecznie zaliczyć do fazy wielkowiejskiej kultury pomorskiej i datować na wczesny okres halsztacki (Ha C).

Podobne cmentarzysko (stan. 4) z materiałami ceramicznymi fazy wielkowiejskiej odkryto przypadkowo w 1934 roku w pobliżu Janiewic (brak bliższej lokalizacji). W grobie skrzynkowym znajdowały się dwie popielnice o schropowaconym brzuścu, zdobione karbowaną linią, przykryte pokrywami. Obok leżał talerz krążkowaty, na którym stał kubek uchaty, a obok dzban z uchem z lśniącą czarną powierzchnią zdobioną w górnej części brzuśca dookólnymi liniami, półkolistymi festonami i potrójnymi pasmami pionowych zgrubień (ryc. 13b). Na innym cmentarzysku w tej samej miejscowości natrafiono też w latach 30. XX wieku na dwa groby skrzynkowe dwupopielnicowe datowane na La A–B (Kleist 1955: 27). Naczynia z Janiewic znajdują się w Muzeum w Koszalinie. Archeolog Józef Kostrzewski czarne naczynie z Janiewic umiejscawia w późnej epoce brązu i uważa, że zostało znalezione na osadzie kultury łużyckiej (Kostrzewski 1958: 273).

Na cmentarzysko o zbliżonej chronologii natrafiono w końcu XIX wieku (przed 1893 rokiem) w pobliżu Sławna (stan. 6), o którym już wcześniej wspominałem przy omawianiu kultury łużyckiej. Groby popielnicowe obsypane szczątkami stosu, a w nich popielnice i przedmioty brązowe, zabezpieczył i przekazał do Muzeum w Szczecinie Kurt Wrede, radca budowlany ze Sławna (Hoffman 1982: 67–68). W latach 20. XX wieku (1925 rok) dwa groby skrzynkowe datowane na Ha D odsłonięto przypadkowo na polu gospodarza Lange, leżącym przy szosie Sławno–Sławsko (stan. 7). Oprócz fragmentów popielnicy z pokrywą znaleziono zdobione brązowe szczytce z szerokimi ramionami zaopatrzone w przesuwkę, które są w koszalińskich zbiorach.

W bezpośrednim sąsiedztwie Sławna w paśmie niewielkich wzniesień rozciągających się na południe od wsi Bobrowiczki Ernst Völske odkrył przypadkowo w 1933 i 1934 roku, w trzech różnych miejscach (stan. 2, 3, 5), pojedyncze groby skrzynkowe zawierające popielnice z pokrywami. Naczynia przekazano do szkoły w Bobrowiczkach, jednak dalszy los ich nie jest znany (Kleist 1955: 30; Malinowski 1979: 46).

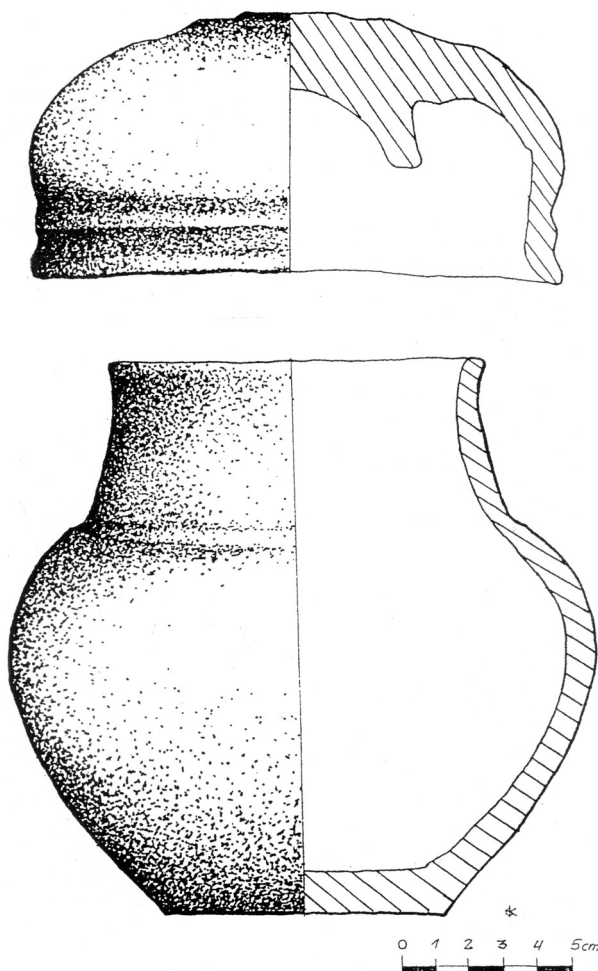
Na schyłkowy okres rozwoju kultury pomorskiej (La A–B) datowane jest cmentarzysko w Łętowie (stan. 7). Odkrycie grobu skrzynkowego z popielnicą przykrytą zdobioną pokrywą dokonano przypadkowo w 1934 roku (ryc. 11d). Brak jest ścisłej lokalizacji znaleziska, natomiast wiadomo, że popielnica trafiła do Muzeum Regionalnego w Darłowie (nr inw. 883). W roku następnym (1935), w innym miejscu(?) w okolicach Łętowa, odkryto również grób skrzynkowy, jednostkowy, z popielnicą czapkową (Malinowski 1981a: 98).

We Wrześnicy w latach 1930–1933 natrafiono w czterech miejscach na groby skrzynkowe z popielnicami²¹. Groby znajdowano przypadkowo przy pracach ziemnych, jak to miało miejsce w czerwcu 1930 roku w poliskiej żwirowni, położonej około 1 km na zachód od wsi Wrześnica (stan. 2), kiedy to rolnik Otto Bottcher wybierając piasek na potrzeby gospodarstwa odsłonił grób skrzynkowy z popielnicą, którą przekazał szkole we Wrześnicy. Podobnego odkrycia dokonano w 1933 roku na północ od Wrześnicy, bezpośrednio po prawej stronie linii kolejowej Słupsk–Sławno, gdzie odkryto również grób skrzynkowy z popielnicą (stan. 1). Na inne dwa cmentarzyska natknięto się przy pracach polowych również w latach 30. Pierwsze położone było około 1 km na południe od wsi (stan. 3), a drugie w miejscu określonym jako „okolice Wrześnicy” (stan. 4). Pozytskane popielnice przekazano wówczas również do szkoły we Wrześnicy, ale co się z nimi stało po wojnie – nie wiadomo (Malinowski 1981b: 165).

²¹ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczka nr 425/S.

Przypadkowego odkrycia cmentarzysk dokonano również w Warszówku w 1931 roku (stan. 3 i 4). W dwóch miejscach bliżej niezlokalizowanych natrafiono w sumie na cztery groby skrzynkowe jednopopielicowe, z których jeden wyposażony był w przystawki gliniane (stan. 4). Naczynia znajdowały się niegdyś w Muzeum w Darłowie, obecnie w Muzeum w Koszalinie (Kleist 1955: 30; Malinowski 1981b: 137).

Po II wojnie światowej badania wykopaliskowe na cmentarzysku ludności kultury pomorskiej przeprowadzono w 1988 roku w pobliżu miejscowości Brzeście (stan. 13). Archeolodzy z IP UAM w Poznaniu odsłoniли

Ryc. 14. Brzeście, gm. Sławno, stan. 13. Popielnica z pokrywą z grobu skrzynkowego nr 12 (Krajewski, Marciniak 1989/1990)

24 obiekty, z czego siedem to groby skrzynkowe i popielnicowe z konstrukcjami kamiennymi, pozostałe natomiast to groby jamowe bezpopielnicowe i jamy użytkowe związane z działalnością nekropolii.

Najciekawszy jest grób nr 12, zawierający dwie popielnice nakryte pokrywami (jedna zdobiona), gdzie wśród przepalonych kości znaleziono paciorki szklane i ozdoby brązowe (ryc. 9a i 14). Stanowisko nr 13 w Brześciu jest przykładem cmentarzyska, na którym występują różnorodne formy pochówków, datowanych na okres halsztacki D do środkowego okresu przedrzymskiego (Krajewski, Marciniak 1989/1990).

Ludność kultury pomorskiej odznaczała się szczególnymi zdolnościami w zakresie metalurgii brązowej. „Rzemieślnicy pomorscy” potrafili wykonywać tak okazałe ozdoby, jak napierśniki zbudowane z kilku lub kilkunastu zdobionych pierścieni, uchodzące za arcydzieła produkcji metalurgicznej, a także ozdoby obręczowe puste wewnątrz (nagolenniki), bransolety brązowe lub żelazne czy też naszyjniki ośmiograniaste i kołnierzowate z płyt, wszystkie datowane na okres halsztacki D, będące częściowo importami „nordyjskimi” lub wyrobami miejscowymi (Łuka 1982: 210–211).

Najczęstszymi narzędziami były: siekierki z tulejką, brązowe i żelazne, noże żelazne z nitami brązowymi do rękojeści, żelazne brzytwy trapezowate, półkoliste i półksiężycowate, sierpy brązowe i żelazne oraz szczytce brązowe i żelazne z trójkątnie rozszerzonymi końcami, najczęściej zaopatrzone w przesuwkę dla lepszego zwierania się końców (Kostrzewski 1966: 87–89). Gromadne znaleziska niektórych tego typu przedmiotów odkryto w dwóch „skarbach” zlokalizowanych: jeden na obrzeżach Sławna, drugi w granicach wsi Bobrowiczki (stan. 1 i 4).

Pierwszego odkrycia dokonał przypadkowo w 1933 roku rolnik Ernst Völske (ten, który znalazł też groby skrzynkowe), w obecności nauczyciela z Bobrowiczek Hannemanna, na swoim polu usytuowanym na południe od Sławna, przy rozwidleniu dróg polnych prowadzących do Bobrowiczek i Smardzewa (stan. 1). Znaleziono wówczas: a) brązowy napierśnik szlachetnie spatynowany, składający się z szesnastu rozwartych pierścieni o przekroju płaskosoczewkowym (siedemnasty, najmniejszy, nie zachował się), ujętych prostokątną klamrą, zdobionych grupami kresek poprzecznych, ukośnych oraz poprzecznie zakreskowanymi łukami (Tabl. II: A), b) żelazną siekierkę o długości 15 cm z okrągłą w przekroju tulejką (ryc. 13g), c) szczytce brązowe z szerokimi uchwytami, d) cztery brązowe bransolety otwarte o średnicy od 10 do 12,5 cm ze zwężającymi się końcami, z których trzy posiadają ślady zdobienia.

Odkryty „skarb” mógł być zakopany przez wędrownego wytwórcę w chwili zagrożenia, na co wskazuje stan bardzo dobrze zachowanych

przedmiotów z brązu, pokrytych zielonkawą patyną. Niecodzienne znalezisko odnotowały gazety lokalne i pomorskie²².

Wszystkie przedmioty przekazano wówczas do Muzeum Prowincjonalnego w Szczecinie, gdzie wykonano kopie z brązu i żelaza, które następnie przekazano do Muzeum Regionalnego w Darłowie (Petersen 1940: 145, tabl. 382; Kleist 1955: 30, tabl. 13: 1; Kostrzewski 1966: 88, ryc. 47: 6). Kopie dzisiaj znajdują się w Muzeum w Koszalinie.

Drugi „skarb” odkryto w 1934 roku w podobnych okolicznościach, też na polu i w obecności gospodarza Ernsta Völske. Pole usytuowane jest w odległości około 200 m od poprzedniego znaleziska, bliżej Sławna i stąd też umieszczone jest w literaturze pod tą miejscowością (Kleist 1955: 34). Znaleziono wówczas siekierkę żelazną o długości 13,5 cm z tulejką o przekroju prostokątnym, stanowiącą import z terenów kultury łużyckiej, oraz sierp żelazny o długości 33 cm z półkolistym ostrzem i dolnym końcem (trzonkiem) odgiętym pod kątem prostym (Kleist 1955: 34, tabl. 13: 2). Zabytki również trafiły do ówczesnego Muzeum w Szczecinie, natomiast kopie żelazne do Muzeum w Darłowie. Kleist sugeruje, że ten „skarb” można byłoby łączyć ze znaleziskiem z Bobrowiczek, bowiem został odkryty w pobliżu tamtego, w odległości 200 m – po prostu przez orkę przedmioty mogły zostać rozwleczone. Jednak w swojej pracy umieszcza znaleziska oddzielnie. Niekiedy archeolodzy łączą te znaleziska w jeden depozyt zaznaczając go pod miejscowością Sławno (stan. 4), „gubiąc” po drodze część zabytków z pierwszego i drugiego „skarbu” (Hoffmann 1982: 66–67).

Napierśniki kultury pomorskiej stanowią ozdobę o stosunkowo skomplikowanej budowie, bardzo oryginalną i atrakcyjną, noszoną w momentach uroczystych przez członków wspólnoty plemiennej, wyróżniających się w grupie. Stanowiska, na których zarejestrowano napierśniki w Polsce, odkrywane były niemal wyłącznie w skarbach złożonych z ozdób i narzędzi. Największe zagęszczenie znalezisk znajduje się w strefie pasa przymorskiego na terenach dawnych powiatów lęborskiego, puckiego, gdańskiego oraz kartuskiego. Ponieważ obszary te są jednocześnie kolebką kultury pomorskiej, przypuszcza się, że tam właśnie zaczęto wytwarzać te nietypowe ozdoby (Łuka 1963: 242). Poza wymienionym skupiskiem pomorskim spotyka się też pojedyncze napierśniki na terenie Pomorza Środkowego (Skrzypek 2004: 61), w pobliżu doliny Noteci, Warty i Bzury. Kilka pojedynczych ozdób odkryto w Brandenburgii, w Bawarii, a także w Skandynawii (Gotlandia) i Norwegii (Kamińska 1991–

²² Informacja o skarbie znalazła się m.in. w gazetach: „Jurnal=Anzeiger” (13.04.1933) i „Ostpommersche Heimat” (nr 15 z września 1933).

1992). Znaleźiska te łączone z wczesną fazą rozwoju kultury pomorskiej synchronizowaną z podokresem Ha D potwierdzają wymianę handlową pomiędzy kulturą nordyjską a kulturą pomorską (Łuka 1982: 21).

Osad i obozowisk ludności horyzontu „łrzycko-pomorskiego” badanych wykopaliskowo lub sondażowo na terenie gminy Sławno znamy niewiele. Są to wspomniane już wcześniej osady w Sławsku, stan. 24 i Warszkwie, stan. 27, a także rozpoznane w latach 30. XX wieku osady i obozowiska w: Warszkwku (stan. 2), Bobrowicach (stan. 5) i Janiewiczach (stan. 12), gdzie odsłonięto zarysy półziemianek oraz budowli naziemnych o konstrukcji sumikowo-łatkowej (Sławno, stan. 24), piec garncarski (Warszkwku) czy też łłamki grubociennej ceramiki naczyniowej i polepę do wylepiania łcian budowli mieszkalnych. Chronologicznie osady te funkcjonowały od co najmniej schyłkowego okresu epoki brązu (V EB) do łrodkowego okresu przedrzymskiego (SOPR).

Podczas badań weryfikacyjno-powierzchniowych w ramach AZP w latach 80. XX wieku (W. Rączkowski i A. Weber) zlokalizowano około 100 obozowisk, osad, punktów i łladów osadniczych przypisywanych działalności ludności „łrzycko-pomorskiej” o szerokiej chronologii, od wczesnego okresu halsztackiego do łrodkowego okresu lateńskiego. Z tych najwazniejszych nalezy wymienić tylko niektóre osady i większe punkty osadnicze, m.in. w: Gwiazdowie (stan.: 14, 28, 41, 46, 54), Janiewiczach (stan.: 12, 13, 14, 35), Kwasowie (stan. 26), Łętowie (stan.: 19, 20, 24, 27, 42, 44), Bobrowicach (stan. 5, 15), które były brane pod uwagę w rozważaniach nad strukturą społeczną populacji pradziejowych na obszarze łrodkowego dorzecza Wieprzy.

Z łróznego rodzaju statystycznych obliczeń, biorąc pod uwagę wielkość zasiedlonego terenu gminy Sławno oraz liczbę skupisk osadniczych w okresie halsztackim (osada + cmentarzysko), wynika, że wielkość grupy użytkującej jedno stanowisko wynosiła około 18 osób przy zakładanej gęstości zaludnienia 3 osoby na 1 km². Podstawową komórkę w łspołecznościach „łrzycko-pomorskich” w tym okresie pradziejów stanowiły małe rodziny, dwu lub trzypokoleniowe, które łczyły się w większe rodziny funkcjonalne, czyli wspólnoty terytorialno-gospodarcze (Ostoja-Zagórski 1982).

Schyłkowy okres rozwoju kultury pomorskiej przypada na wczesny i łrodkowy okres lateński (La A–B), tj. na lata 400–150 p.n.e. Posuwająca się w ciągu wczesnego okresu lateńskiego w głęb terytorium kultury łrzyckiej i oddalająca się od swoich pierwotnych siedzib na Pomorzu Gdańskim ludność kultury pomorskiej wchodziła w związki krwi z ludnością kultury łrzyckiej i stopniowo roztopiała się w konglomeracie związkw łróznych grup lokalnych. Uwidacznia się to w zakresie zmian dotyczą-

sowych form naczyń, ornamentu na ceramice i budowy grobów. Wiele stanowisk kultury pomorskiej z terenów gminy Sławno, które zostały tutaj wymienione, ma swoją ciągłość kulturową od okresu Ha D, a nawet na niektórych stanowiskach od Ha C aż do II wieku p.n.e., czyli w głąb starszego okresu przedrzymskiego (SOPR).

2.6. Kultury schyłku starożytności

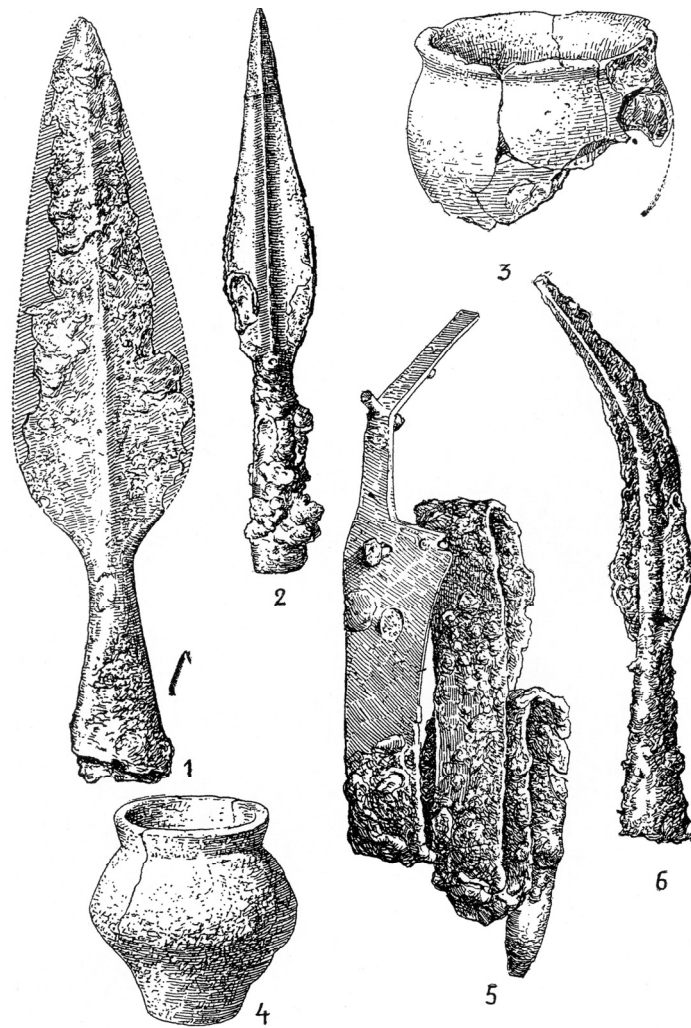
W młodszym okresie przedrzymskim (MOPR) zwanym też późnolateńskim docierają na Pomorze wpływy wysoko rozwiniętej kultury „cyklu celtyckiego” z terenów południowo-zachodniej Europy. Nastąpił czas głębokich przemian, których wynikiem była nowa sytuacja kulturowa, doprowadzająca do powstania ugrupowań kultury oksywskiej (od stanowiska na Oksywiu), zajmującej Pobrzeże i Pojezierze Drawskie, a także Powiśle i Ziemię Chełmińską. Dla tych ugrupowań wspólną cechą obrządku pogrzebowego było składanie spalonych szczątków w grobach jamowych bezpopielicowych i popielnicowych oraz wkładanie do grobów elementów uzbrojenia, niekiedy narzędzi i ozdób. Żelazo było najczęściej stosowanym metalem.

Gęstość sieci osadniczej na Pomorzu w porównaniu z sytuacją w okresie halsztackim była jednak zdecydowanie mniejsza. Podstawą egzystencji tych plemion było rolnictwo i hodowla, uzupełniane zbieractwem, a w rejonie Pobrzeża i Pojezierza zapewne też rybołówstwem.

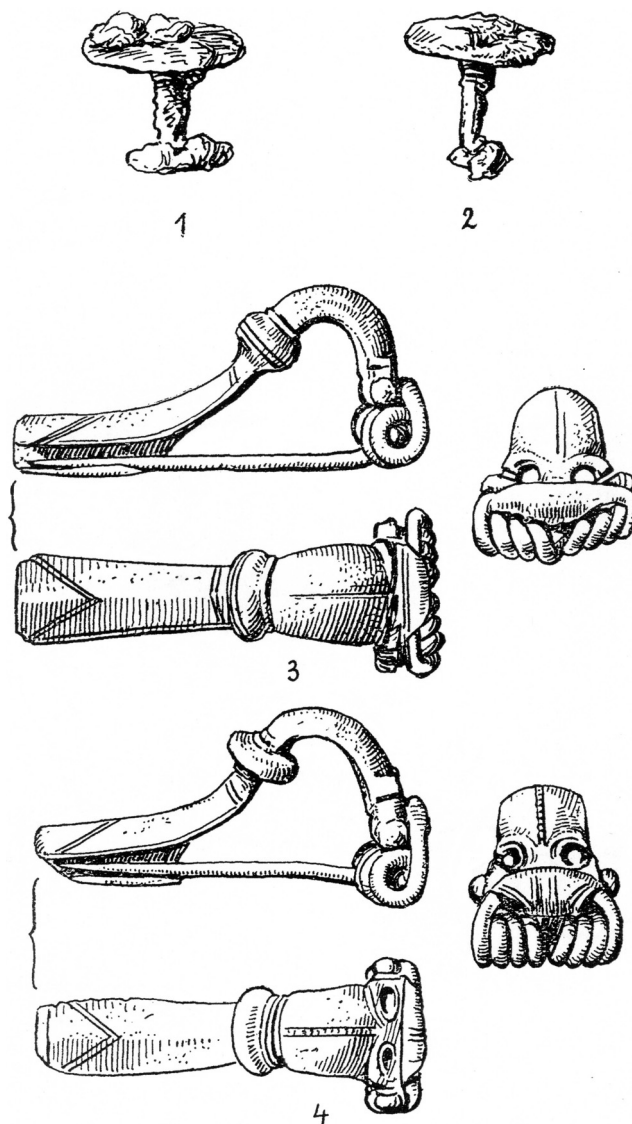
Analizując zestawienia kartograficzne znalezisk z Pobrzeża Koszalińskiego (Słowińskiego) dotyczące okresu od przełomu III/I wieku p.n.e. aż do schyłku okresu rzymskiego, zauważa się wyraźne skupienie stanowisk głównie nad rzekami skłonu dobałtyckiego (Machajewski 2003: 140). W obrębie środkowego dorzecza Wieprzy, obejmującego m.in. obszar gminy Sławno, wystąpiło kilka bardzo ważnych dla nauki stanowisk archeologicznych z okresu późnolateńskiego i rzymskiego, które w jakiś sposób umożliwiają rekonstrukcję sytuacji osadniczej schyłku starożytności.

Najciekawszych materiałów dostarczyło cmentarzysko z przełomu er w Warszkwie (stan. 4), na którym badania wykopaliskowe przeprowadził Diether von Kleist w 1929 roku i kontynuował je w roku 1930. Kilkanaście ostatnich pochówków odkryto jeszcze w 1933 roku. Przebadał on dużą przestrzeń wzniesienia nazywanego Dębową Górą (*Eichberg*), położoną pomiędzy wsią a kolonią Warszkwowo, gdzie już w 1916 roku na polu rolnika Haasego odkryto pierwszy grób ciałopalny pod brukiem kamiennym, z którego zachowała się mała czarka gliniana, miecz jednosieczny rytualnie zgięty, zapinka oczkowa i szklany paciorek z wtopioną złotą blaszką.

Badania wykopaliskowe były prowadzone równoległymi pasami na polach wspomnianego już Karla Haasego, Friedricha Hermanna, Nehringa i Rossenowa, lecz pomimo to nie udało się dokładnie określić rozmiarów badanego cmentarzyska. Oprócz grobów z okresu późnolateńskiego i rzymskiego, z których pozyskano 239 pochówków, odkryto przynajmniej 10 grobów skrzynkowych kultury pomorskiej, zlokalizowanych głównie na polu Rossenowa i w rozproszeniu na terenie gruntów innych rolników.

Ryc. 15. Warszkowo, gm. Sławno. Naczynia i zabytki żelazne z cmentarzyska, stan. 4 (MOPR-WOR) (Wołagiewicz 1966: 255)

Ryc. 16. Warszkowo, gm. Sławno. Zabytki brązowe i żelazne z cmentarzyska, stan. 4 (MOPR-WOR) (Wołagiewicz 1966: 254)

Wśród 239 grobów późnolateńskich i rzymskich tylko 122 pochówki były wyposażone w naczynia, ozdoby i broń, z których najokazalsze to: miecze żelazne rytualnie zgięte i wkładane do naczyń (popielnic), żelazne groty oszczepów, noże, części okucia tarczy (umba) oraz duża liczba zapinek brązowych i żelaznych, szczypcy, igły, brzytwy, sprzączki, paciorki szkla-

ne, przęśliki gliniane itp. (ryc. 15, 16). Pozostałe groby to jamy ze spalenizną i przepalonymi kośćmi bez wyposażenia (Wołągiewicz 1966).

Materiały zabytkowe, głównie zapinki, pozwoliły na wyróżnienie pięciu faz (A–E) użytkowania cmentarzyska i wydatowania tej nekropoli na okres od II wieku p.n.e. do II wieku n.e. Częstkowe wyniki tych badań były publikowane przez D. von Kleista (1933, 1955), D. Bohnsacka (1938: 20–22, 54–58), M.D. i R. Wołągiewiczów (1963: 102–104), natomiast pełnego opracowania całego cmentarzyska dokonał Ryszard Wołągiewicz (1966).

Kolejne badania archeologiczne w rejonie Warszkowa rozpoczęły się po wojnie, najpierw powierzchniowe w ramach AZP w 1982 roku, a następnie wykopaliskowe pod kierunkiem Włodzimierza Rączkowskiego w latach 1984–1991. Były to badania na osadach z późnego okresu lateńskiego i wczesnorzymskiego (stan. 26, 27, 30), zarejestrowanych pod miejscowością Warszkowo, które w trakcie prac dostarczyły także śladów dość intensywnego osadnictwa z różnych okresów pradziejowych.

Na stanowisku nr 26 odsłonięto około 230 obiektów współczesnych grobom na cmentarzysku Warszkowo (stan. 4) oraz 33 obiekty z okresu wczesnośredniowiecznego i jeden obiekt z wczesnej epoki żelaza (Kasprowicz 2003: 13). Na stanowisku nr 27 przebadano obszar 12 arów, rejestrując 355 obiektów archeologicznych (mieszkalnych i gospodarczych) z późnego okresu lateńskiego i wczesnorzymskiego oraz dwa wczesnośredniowieczne groby szkieletowe. Na stanowisku nr 30, badanym w latach 1990–1991, zarejestrowano 160 obiektów archeologicznych, spośród których 97 datowanych jest na okres przełomu er, 36 na wczesną epokę żelaza i jeden na młodszą epokę kamienia (Kasprowicz 2003: 13).

Stanowiska te, oddzielone od siebie o około 350–400 m, zajmują niewielkie wzniesienia terenu na wschodniej krawędzi doliny rzeki Wieprzy. Na każdym ze stanowisk występują ślady po zabudowie mieszkalnej w postaci jam częściowo zagłębionych w podłoże i budynkach naziemnych o konstrukcji słupowej, a także ślady po obiektach gospodarczych, m.in. dymarkach, piecach garncarskich, paleniskach o różnej funkcji, datowanych materiałem ceramicznym na okres od I wieku p.n.e. aż do III wieku n.e. (Kasprowicz 2003: 23).

Z okresu późnolateńskiego i okresu wczesnorzymskiego odkryto i być może nieświadomie zniszczono w okresie międzywojennym sześć stanowisk archeologicznych, w większości cmentarzysk, w obrębie Tychowa Sławieńskiego (stan. 6, 7, 9, 10, 14, 16), zlokalizowanych na południowy wschód od miejscowości, nad niewielką rzeczką Młynówką, dopływem Wieprzy. Na jednym ze stanowisk (7) odkryto trzy groby jamowe zbrukami kamiennymi, w których znaleziono m.in.: trzy zapinki brązowe,

sprzączkę brązową, szczyt tarczy, ornamentowaną końcówkę pasa, paciorek szklany, misę glinianą i różne fragmenty brązów, datowane na wczesny okres rzymski (Walenta 1980/1981: 164).

Z innych odkryć w Tychowie Sławieńskim pochodzą zdobione ułamki naczyń glinianych, przęślik i dwa rozcieracze kamienne (Kleist 1955: 36), a także okazały puchar gliniany z wysoką nóżką i uchem przewężonym o wysokości 20,5 cm z wczesnego okresu rzymskiego, znajdujący się obecnie w koszalińskich zbiorach archeologicznych (ryc. 13c). W pobliżu cmentarzysk na wzniesieniach ponad doliną Młynówki, na jej piaszczystym brzegu, zlokalizowano rozległą osadę otwartą (stan. 10) poświadczoną znaleziskami ułamków ceramiki, datowaną na przełom okresu późnolateńskiego i wczesnorzymskiego (Przewoźna 1971: 233).

W miejscowości Łętowo, około 300 m na południe od centrum wsi nad Jeziołem Łętowskim, odkryto przypadkowo w 1932 roku cmentarzysko z późnego okresu lateńskiego (stan. 6), na którym badania ratownicze przeprowadził archeolog H.J. Eggers z Muzeum Prowincjonalnego w Szczecinie. Odkrył on dwa groby z wyposażeniem. Pozyskano wówczas m.in. żelazny grot oszczepu (włóczni) lancetowaty, z żeberkiem pośrodku o długości 27,6 cm, zdobiony wątkami wsuniętych kątów w rzędzie pionowym. Ornament pokrywał tylko najszerszą część liścia. Tulejka posiadała dwa otwory po nicie do umocowania drzewca (Kleist 1955: 28, tabl. 22: 1). Grot ten po odkryciu trafił do Muzeum w Szczecinie, skąd został wypożyczony do nowo powstałego (w 1931 roku) Muzeum Powiatowego w Łobzie (Kreisheimatmuseum Labes), gdzie otrzymał nr inw. 70 (Skrzypek 2004).

Z tego samego cmentarzyska, być może z grobu jamowego nr 2, mogą pochodzić także dwa kubki późnolateńskie ze zgrubiałymi brzegami i przewężonymi uchami o wysokości 10 i 11 cm, które dawniej były w Muzeum Regionalnym w Darłowie, a obecnie znajdują się w zbiorach archeologicznych Muzeum w Koszalinie (ryc. 13a, d). Pojedyncze skorupy naczyń glinianych datowane na okres przedrzymski znaleziono w Łętowie w 1937 roku (stan. 5), jednak w bliżej nieokreślonym miejscu (Kunkel 1937: 27). Nie wiadomo też z jakiego stanowiska w Łętowie pochodzi jeszcze jeden późnolateński żelazny lancetowaty grot z niskim żeberkiem i nitami na tulejce o całkowitej długości 18,3 cm (mocno zniszczony), który jest w Muzeum Narodowym w Szczecinie (Wołągiewiczowie 1963: 104).

Dobrze zachowany żelazny grot oszczepu znaleziony przed 1936 rokiem w miejscowości Bobrowiczki (stan. 4) był bogato zdobiony wytrawianymi rombami. Po odkryciu przekazano go do Muzeum Regionalnego w Darłowie, jednak obecnie brak o nim wiadomości²³. Znaczna część gro-

²³ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, teczki nr 1229 i 1306.

tów oszczepów i włóczni z ornamentami wytrawianymi za pomocą kwasów roślinnych, a także dziuryty zaopatrzone w zadziory i groty z falisto wycinanymi brzegami, będące najczęściej na wyposażeniu tarczowników ludności kultury oksywskiej na Pomorzu, znajduwane luźno, pochodzą zapewne ze zniszczonych wcześniej cmentarzysk. Są one produktami miejscowymi, pomorskimi, rozprzestrzeniającymi się drogą wymiany handlowej, przez Wielkopolskę na Śląsk i dalej aż na Ruś Halicką i na Wołyń (Kostrzewski 1966: 101).

We wszystkich okresach rejon Starego Krakowa stanowił obszar intensywne osadnictwa różnorodnych grup ludzkich. Sprawiała to przede wszystkim meandrująca rzeka Wieprza i urozmaicony krajobrazowo teren oraz dobre gleby pokrywające rozległe terasy rzeki. Najlepiej rozpoznane są liczne cmentarzyska datowane od młodszego okresu epoki brązu (IV EB) do późnego okresu rzymskiego (grupa dębczyńska). Z omawianego tutaj okresu późnolateńskiego odkryto w końcu lat 30. (przed 1939 rokiem) dwa groby ciałopalne, jamowe, które zawierały wysmukłą, czernioną urnę z jednym iksowatym (przewężonym) uchem oraz ułamki innych naczyń i fragment zapinki brązowej. Warunki odkrycia nie są znane, jednak wiadomo, że w tym miejscu (stan. 2) znaleziono także groby skrzynkowe KPM (Kleist 1955: 21).

Z młodszego okresu przedrzymskiego odkryto i prawdopodobnie zniszczono groby popielnicowe obsypane szczątkami stosu na terenie eksploatowanej żwirowni w Sławsku (stan. 1), usytuowanej na kulminacji zachodniego zbocza Wieprzy, w rozgałęzieniu szosy i drogi polnej ze Sławska do Sławna (Tabl. I: A). W tym miejscu ratownicze badania na cmentarzysku kultury łużyckiej z IV EB prowadził Diether von Kleist. W dawnym Muzeum Regionalnym w Darłowie znajdowała się niegdyś urna z tego cmentarzyska.

Następny etap przemian kulturowych i osadniczych na terenie gminy Sławno, przypadający na czasy od drugiej połowy I wieku n.e. do początków III wieku n.e., łączy się z rozwojem kultury wielbarskiej. Była ona efektem przekształcenia się kultury oksywskiej pod wpływem inspiracji płynących ze strefy oddziaływań rzymskich, docierających wzdłuż dorzecza Warty i Wisły, a także ze Skandynawii i Nadłabia. W aspekcie etnicznym kultura ta, zapewne niejednorodna, skupiała miejscową społeczność Wenetów, jakieś plemiona wczesnogermańskie i na pewno przybyłych ze Skandynawii Gotów i Gepidów, udających się na początku III wieku n.e. nad Morze Czarne (Wołągiewicz 1981).

W gospodarce we wczesnym okresie rzymskim nie nastąpiły radykalne zmiany. Rozwój dalekosiężnej penetracji politycznej prowadzonej przez Cesarstwo Rzymskie zaktywizował w znakomity sposób wymianę

handlową. Pojawiły się wyroby pochodzenia obcego (importy), jednocześnie na miejscu wykonywano niektóre ich naśladownictwa. W kulturze duchowej, zwłaszcza w obrządku pogrzebowym, nastąpiły zmiany. Upowszechniły się cmentarzyska birytualne (pochówki szkieletowe i ciałałpalne), płaskie i kurhanowe. W sposobach wyposażenia zmarłych uwagę zwraca bogactwo stroju zmarłego, którego ozdabiano metalowymi detalami, wykonanymi z brązu, srebra, rzadziej ze złota, w postaci: zapinek, bransolet, szpil, okuć pasa, kolii paciorków szklanych i bursztynowych, a także zwyczaj wkładania do grobów naczyń, niekiedy brązowych lub szklanych, importowanych z terenów Imperium lub kolonii rzymskich.

Cmentarzysko z wczesnego okresu rzymskiego zlokalizowano około 750 m na północny zachód od Starego Krakowa (stan. 1) w bliżej nieznanych okolicznościach. Przypadkowo odkryto tam grób jamowy, w którym było małe naczynie gliniane dwustożkowate, zdobione w górnej części brzuśca ornamentem linii poziomej i dwóch rzędów dołków kłutych. Oprócz naczynia znaleziono także kilka paciorków szklanych i emaliowanych, m.in. paciorki millefiori barwy niebiesko-żółto-fioletowej. Naczynie jest obecnie w Muzeum w Koszalinie (ryc. 13f).

Z miejscowości Noskowo pochodzą cztery naczynia gliniane, w tym m.in. misa czerniona z przewężonym uchem i wyodrębnioną wysoką nóżką oraz grubościennie naczynie z iksowatym uchem i lekko schropowanym brzuścem. Naczynia prawdopodobnie pochodzą ze zniszczonego cmentarzyska szkieletowego (stan. 1). Brakuje wiadomości o znaleziskach (Kleist 1955: 31).

Z Żukowa Sławieńskiego znany jest ciałałpalny grób jamowy, w którym znaleziono zapinkę brązową z kapturkiem na sprężynkę, datowaną na starszy okres rzymski. Z tej miejscowości w Muzeum w Koszalinie znajdują się ułamki naczyń z okresu rzymskiego, jednak brak jest dokładnej lokalizacji znalezisk.

Podobne cmentarzysko odkryto również w Starym Krakowie, z którego pochodzi małe naczynie wazowate o dwustożkowatym brzuścu i wychylnym wylewie, ornamentowane na brzuścu pasem linii rytych i ukośnych. W naczyniu datowanym na późny okres rzymski (grupa dęb czyńska) znaleziono małe żelazne kółka. Naczynie znajduje się w koszalińskich zbiorach (ryc. 13e). Kleist (1955: 21, tabl. 28: 4) wymienia je jako pochodzące ze stanowiska nr 4, które lokalizuje około 1 km na zachód od środka wsi.

O intensywności osadnictwa kultury wielbarskiej na terenie gminy Sławno świadczą zlokalizowane w wyniku badań AZP ślady osadnictwa, obozowiska i osady w liczbie około 90 punktów osadniczych zarejestrowa-

nych głównie w rejonie Sławska, Łętowa, Żukowa Sławieńskiego, Tycho-
wa, Bobrowic itp. (por. ryc. 3).

Przemiany kulturowe i osadnicze na przełomie wczesnego i późnego okresu rzymskiego znalazły swoje odzwierciedlenie w uformowaniu się na Pomorzu Zachodnim nowego ugrupowanie kulturowego, jakim była grupa dębczyńska (nazwa od Dębczyna k. Białogardu, Machajewski 1995). Związane to było z przemieszczaniem się małych plemion germańskich wzdłuż dorzecza Odry, a nieco później wywędrowaniem plemion Gotów i Gepidów na tereny położone na północ od Morza Czarnego. Grupa dębczyńska była etnicznie mocno zróżnicowana, złożona ze społeczności o tradycji wenedzkiej (rodzimej) oraz z plemion nadłabskich i skandy-nawskich.

Z terenów gminy Sławno ze schyłku okresu rzymskiego znamy wspomniane już cmentarzyska z Żukowa Sławieńskiego i Starego Krakowa, ale to nie znaczy, że tereny te były wtedy pustką osadniczą. Wyniki badań powierzchniowych w ramach AZP dają możliwość pogłębienia wiedzy na temat schyłku starożytności. Dotychczas zlokalizowano ponad 15 stanowisk związanych z grupą dębczyńską, m.in. w miejscowościach: Noskowo, Radosław, Smardzewo, Bobrowice, Gwiazdowo, Żukowo Sławieńskie, wyznaczonych ceramiką zaklasyfikowaną do schyłku starszego i późnego okresu rzymskiego.

Z okresem wpływów rzymskich na Pomorzu związane są nieliczne, ale charakterystyczne cmentarzyska i miejsca zgromadzeń plemion germańskich przybyłych ze Skandynawii, głównie Gotów. Są to stanowiska z kręgami kamiennymi, rozpoznane dotychczas na Pomorzu: w Odrach, Węsiarach, Leśnie, Babim Dole-Borczu i Grzybnicy k. Koszalina. Oczywiście w strefie Pojezierza Pomorskiego było ich niegdyś znacznie więcej, jednak podzieliły one los niszczonej (też dla zdobycia kamienia) grobów megalitycznych (Wołagiewicz 1977: 35–57; Kokowski 1987).

Podobny obiekt ułożony z różnej wielkości kamieni narzutowych (15 kamieni) rozstawionych w nieregularnych odstępach i tworzących owal o wymiarach 14×20 m został zidentyfikowany w Janiewiczach, w lesie sosnowym, w odległości 2,6 km na południowy zachód od skraju zabudowań wsi i 0,5 km na północny wschód od brzegu jeziora Chomic. Usytuowany jest na łagodnym stoku wzniesienia i składa się z dużego głazu narzutowego leżącego mniej więcej pośrodku kręgu i kamieni na obwodzie oraz dwóch równoległych fałd/nasypów ziemnych, między którymi znajduje się krąg kamienny (Olczak 1985). Do czasu badań weryfikacyjnych KAP UAM w Poznaniu w 1969 roku obiekt ten znany był z penetracji terenowych Karla Rosenowa z Heimatmuseum Rügenwalde w latach 20. XX wieku (Rosenow 1924) oraz gazet lokalnych upatrujących

w nim miejsce ofiarne o bliżej nieokreślonej chronologii²⁴ bądź też grodzisko wczesnośredniowieczne (Kleist 1955: 27). Wyniki badań weryfikacyjnych i sondażowych w 1969 roku realizowanych w ramach badania grodzisk środkowopomorskich jednoznacznie wykluczyły istnienie tutaj grodziska (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 263–265). Przeprowadzona wówczas inwentaryzacja i wykonana dokumentacja upoważniają do przypisania temu obiektowi „funkcji kultowej” i włączenia go do grupy kręgów związanych z zespołami sepulkralnymi, występującymi na Pomorzu w okresie rzymskim (Olczak 1985: 227).

Koniec działalności kultur o tradycjach „rzymskich” na ziemiach polskich zbiega się z głębokimi przemianami kulturowymi i gospodarczymi związanymi z wydarzeniami określanymi jako „wędrowki ludów” (lata 375–576). Silnemu zakłóceniu uległy dotychczasowe stosunki handlowe z obszarem państwa rzymskiego. Rozbicie państwa Gotów nad Morzem Czarnym przez koczowniczych Hunów pochodzenia azjatyckiego wywołało niepokoje na granicy Cesarstwa Rzymskiego. Wypadki na południu Europy nie pozostały bez wpływu na oblicze kulturowe społeczności zamieszkujących basen Morza Bałtyckiego. Nieliczne importy rzymskie docierały do terenów zajmowanych obecnie przez Polskę drogą okrężną, z Italii poprzez Galię i Germanię do ujścia Odry i stamtąd ku ujściu Wisły. W tych warunkach na zmianie dróg handlowych najmniej ucierpiało Pomorze.

Grupy ludności germańskiej należącej do tzw. grupy dębczyńskiej w ciągu drugiej połowy V wieku n.e. i pierwszych dziesięcioleci VI wieku częściowo wywędrowały z tych terenów, szukając nowych, bezpiecznych i bogatych siedzib, a na ich miejsce zaczęli napływać Słowianie. Świadectwem tych „niespokojnych” czasów na Pomorzu są znaleziska monet zachodniorzymskich i bizantyjskich, które znamy ze skarbów i znalezisk luźnych m.in. na terenach sąsiednich gmin: Darłowo, Malechowo, Postomino (Ciołek 2001; Skrzypek 2005: 80).

2.7. Okres wczesnośredniowieczny

W konsekwencji ogólnoeuropejskich wydarzeń związanych z przemieszczaniem się rozmaitych ludów wędrujących w różnych kierunkach nastąpiły zmiany na mapie osadniczej Pomorza. Wiele okolic opustoszało,

²⁴ Sprawozdanie z 1944 roku R. Seylera w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Zabytków w Szczecinie, Delegatura w Koszalinie oraz Archiwum Muzeum w Koszalinie, teczka nr 388/S.

o czym możemy wnosić z braku znalezisk, w innych spotyka się nieliczne rozpoznane osiedla. Wobec znajdowania zabytków datowanych na początek VI wieku w zespołach osadniczych lub grobowych z VII–VIII wieku wydaje się, że część ludności zajmującej osady w okresie późnorzymskim pozostała na swoim miejscu (Machajewski 1981: 203; Łosiński 1972: 54; 1982: 31).

Na Pomorzu osadnictwo słowiańskie ma charakter napływowy, przy czym bardziej masowa migracja przypada dopiero na drugą połowę VI, a nawet na początek VII wieku (Żak 1962: 20–31). W tym czasie osadnictwo o cechach kultury typowej dla Słowian pomorskich wczesnego średniowiecza ogarnia pas Pobrzeża oraz rejon wyniesień moreny czołowej na Pojezierzu Pomorskim. Rozszerzeniu się osadnictwa słowiańskiego na przełomie VII/VIII wieku towarzyszyło kształtowanie się zrębów nowych struktur przestrzennych zasiedlania, a zarazem pojawienie się tak charakterystycznej dla wczesnego średniowiecza obronnej formy osiedla – grodów, współwystępujących z „otwartą” osadą pozbawioną umocnień. W tym czasie został także zapoczątkowany proces stabilizacji osadnictwa słowiańskiego. W najnowszych badaniach w ramach wczesnego średniowiecza wydzieliła się trzy fazy zasiedlania charakteryzujące się określoną dynamiką rozwoju sieci osadniczej (Łosiński 1983).

Na terenie gminy Sławno nie zarejestrowano jak dotychczas stanowisk datowanych ceramiką z najwcześniejszej fazy tzw. Dziedzice, przypadającej na przełom VI/VII wieku, w którym to okresie istnieje system wspólnot rodowo-plemiennych. Nie jest jednak wykluczone, że pewna liczba z około 320 punktów osadniczych i śladów osadnictwa wczesnośredniowiecznego, jakie zarejestrowano na jedenastu arkuszach AZP, może zawierać materiały z I fazy osadniczej. Wyraźne przyspieszenie zasiedlania ziem pomorskich nastąpiło na przełomie VIII/IX wieku (faza III). Był to moment przełomowy w rozwoju osadnictwa słowiańskiego, korespondujący z narastaniem w tym czasie stosunków wczesnofeudalnych (Leciejewicz 1970: 10). W miejsce dotychczasowych wspólnot rodowo-plemiennych zaczęły powstawać wspólnoty terytorialne (Łosiński 1982: 33–35).

Ówczesna ludność słowiańska na Pomorzu żyła głównie z rolnictwa i hodowli zwierząt domowych, ale oprócz tego na znacznym poziomie stał rozwój różnorodnych rzemiosł: kowalstwa, garncarstwa, tkactwa, bednarstwa, obróbki poroża, kości i skóry. Pogłębianie się zróżnicowania majątkowego i społecznego prowadziło do powstania nowej formy organizacji społecznej wielkorodzinnej, nazywanej opolem. Był to okres stabilizacji osadnictwa, któremu towarzyszył niski przyrost punktów osadnictwa typu otwartego. Spośród członków opola wyodrębniała się starszyzna – grupa możnych, która zaczęła uzależniać od siebie wolną ludność zaj-

mującą się rolnictwem w ramach własnych gospodarstw, co dało początek powstaniu klasy feudałów (Łowmiański 1963).

Odpowiednikiem powyższych przeobrażeń społeczno-ekonomicznych było powstanie na Pomorzu osadnictwa grodowego o formach typowych dla wspólnot terytorialnych. Gród stał się jednym z najbardziej charakterystycznych elementów systemu osadniczego w okresie wczesnośredniowiecznym, natomiast jedną z najstarszych form grodów były osady obwiedzione palisadą. Z czasem, począwszy od drugiej połowy VII wieku, coraz częściej budowane były wały obronne w konstrukcji drewniano-ziemnej, wydzielające przestrzeń wspólnot rodowo-patriarchalnych o znaczeniu administracyjnym i kultowym (Rączkowski 2003: 174). Grody były budowane głównie na wzniesieniach, ale także na nizinach przy przepławach rzecznych lub przesmykach jeziornych, na wyspach, w zakolach rzek, czyli w miejscach z natury obronnych.

Następny etap rozwoju osadnictwa na Pomorzu przypada na schyłek X i początek XI wieku, co łączy się z przeobrażeniami zewnętrznymi i pozostawało w ścisłym związku z aktywnością kolonizacyjną i gospodarczą kształtującej się monarchii wczesnopiastowskiej, później zaś wczesnofeudalnej monarchii zachodniopomorskiej (Łosiński 1983; 1980: 65; 1990).

W świetle źródeł archeologicznych osadnictwo wczesnośredniowieczne gminy Sławno początkami swymi sięga VIII wieku. Na tym terenie można wyróżnić trzy większe skupiska osadnicze, w skład których wchodziły grodziska wraz z kilkoma osadami otwartymi (Sławno–Sławsko, Stary Kraków, Wrześnica) oraz przynajmniej siedem innych miejscowości poświadczonych odkrytymi osadami w latach 20. i 30. XX wieku i w trakcie badań powojennych oraz skarbami srebrnymi pozyskanymi w XIX i XX wieku (Noskowo, Kwasowo, Warszkowo, Bobrowice, Gwiazdowo, Smardzewo, Tychowo – por. ryc. 4).

Szczególnie interesujące wyniki badań nad wczesnym średniowieczem, a zwłaszcza nad budownictwem obronnym, osiągnięto dzięki kilkuletnim badaniom wykopaliskowym Włodzimierza Rączkowskiego na słowiańskim zespole osadniczym (grodzisko, osada, cmentarzysko kurhanowe) w pobliżu miejscowości Wrześnica, a także badania interdyscyplinarne nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym na obszarze pomiędzy Staniewiczami w gminie Postomino a Sławskiem, Warszkowem i Wrześnicą w gminie Sławno. Jest to obszar bazowy dla wielokierunkowych studiów nad zasiedleniem Pobrzeża Bałtyku w okresie wczesnośredniowiecznym (Rączkowski 2003: 181–182).

Najważniejszym obiektem osadniczym na tym obszarze jest grodzisko we Wrześnicy (stan. 7), położone na płaskim dnie doliny Wieprzy w bez-

pośrednim sąsiedztwie koryta rzeki, w odległości 2,5 km na północny zachód od skraju zabudowań wsi Wrześnica i 2,3 km na południe od skraju wsi Staniewice. Pierwotnie badania powierzchniowe i sondażowe na grodzisku prowadził D. Kleist w 1933 roku, a następnie po wojnie archeolodzy z KAP UAM w Poznaniu w 1968 roku. Jest to jednoczłonowe grodzisko nizinne typu pierścieniowatego o kształcie nerkowatym z wklęsłym majdanem (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1972: 229). Podstawa grodziska ma wymiary 80 x 110 m, sam majdan zaś 25 x 70 m. Wał czytelny na całym obwodzie o wysokości 4 m w stosunku do lustra wody w rzece. W okresie międzywojennym stwierdzono w wale konstrukcje drewniane w postaci spalonych belek. Jeszcze w latach 30. XX wieku majdan grodziska był uprawiany, a w latach 60. porośnięty lasem mieszanym (ryc. 17).

Chronologia grodziska wrześnickiego określona została na podstawie ceramiki uzyskanej podczas badań sondażowych w 1968 roku na VIII–IX wiek, a następnie uściślona datowaniem dendrochronologicznym drewna z podstawy konstrukcji wału na lata 80. i 90. IX wieku (Rączkowski, Sikorski 1996: 169–181; Niesyty, Hoppel 1998: 167).

Ryc. 17. Wrześnica, gm. Sławno, stan. 7. Widok ogólny grodziska od strony południowo-zachodniej. Fot. F.J. Lachowicz, 1968

Na podstawie badań wykopaliskowych ustalono, że najważniejszym elementem obronnym grodu był wał ziemny wzniesiony na drewnianej podstawie o konstrukcji przekładkowej, zbudowany z sześciu palisad, mający u podstawy około 16 m szerokości, następnie drewniane przedproże na koronie wału oraz zasiek drewniany na przedwału zabezpieczający bramę grodu. Naturalną obroną było starorzecze Wieprzy od strony zachodniej, spełniające zapewne rolę fosy²⁵. Konstrukcje obronne grodziska we Wrześnicy sytuują ten obiekt wśród najciekawszych stanowisk wczesnośredniowiecznych na Pomorzu. Pozwalają również na alternatywne interpretacje tego obiektu, kwestionujące jego obronną funkcję (por. Rączkowski 2003; Zapłata 2003). Badania wykopaliskowe dostarczyły bardzo licznych materiałów kulturowych (ceramika, zabytki) i przyrodniczych, pozwalających na określenie warunków rozwoju kulturowego i sposobów organizacji przestrzeni i eksploatacji gospodarczej. Z obserwacji prowadzonych w sąsiedztwie grodziska wynika, że w sąsiedztwie grodu znajdowała się strefa dość intensywnej zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (Rączkowski 1998: 159–160). Niecodzienne znalezisko odważników żelaznych, platerowanych brązem znalezionych 1994 roku poza wałem grodziska we Wrześnicy, datowanych na X–XII wiek. Rzucają one nowe światło na organizację wymiany handlowej i rolę mniejszych ośrodków wczesnośredniowiecznych na Pomorzu (Maleszka 1998: 178).

Na zapleczu grodziska we Wrześnicy występują osady wczesnośredniowieczne, poświadczane materiałem ceramicznym (Staniewice, stan. 3, Wrześnica, stan. 13) oraz cmentarzysko kurhanowe (stan. 16), złożone z ponad trzydziestu kopców rozmieszczonych w dwóch grupach, usytuowanych w lesie, na wschodnim brzegu rzeki Wieprzy, w odległości około 1,5 km na południowy wschód i wschód od grodziska (Rączkowski 1992b).

Jednym z ważniejszych rejonów politycznego osadnictwa lokalnego na terenie gminy Sławno był również gród wczesnośredniowieczny z X–XII wieku w Sławsku, położony około 0,3 km na wschód od skraju wsi Sławsko, bezpośrednio na południe od drogi Sławsko–Warszkowo, przy zachodnim brzegu rzeki Wieprzy (stan. 5). Dawniejsza nazwa określająca ten obiekt brzmiała *Worbel* (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 219–220).

Gród właściwy, nizinny, całkowicie zniwelowany w 1870 roku, pierwotnie zapewne pierścieniowaty, usytuowany jest wśród podmokłych łąk, z którego do dzisiaj pozostał tylko kolisty ślad o wymiarach 117 × 122 m, być może po zasypanej fosie (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 215). W średniowieczu w tym miejscu znajdowało się Sławno (Alt Schlawe),

²⁵ Ten pogląd jest ostatnio kwestionowany (por. Rączkowski 2003).

gród i stolica Księstwa Sławieńskiego, zniszczony prawdopodobnie w 1404 roku. Kiedy Sławno w 1317 roku uzyskało przywilej lokacyjny, nowe miasto zbudowano w miejscu obecnego Sławna (Spors 1987; Rączkowski 1993).

Pierwsze rozpoznanie tego obiektu odnotowane zostało w literaturze już w 1845 roku przez historyka szczecińskiego Ludwiga Giesebrechta, a później jeszcze wzmiankowane w „Baltische Studien” w 1868 i 1884 roku (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 219). Według L. Giesebrechta, podobno w połowie XVIII wieku grodzisko było jeszcze dobrze zachowane z czytelnym półkolistym wałem i fosą. W latach 30. XX wieku, w czasie prac ziemnych, natrafiono tam na drewniane konstrukcje wału²⁶. Z odkryć XIX-wiecznych pochodzi pewna liczba zabytków żelaznych, m.in.: noże, nożyce, miecz(?), sztylety(?), fragmenty zbroi, klucze, osełki z piaskowca, przęśliki gliniane, przedmioty z poroża i kości oraz liczne ułamki naczyń glinianych. Z badań powierzchniowych i sondażowych D. von Kleista w 1935 roku pochodzą również przedmioty żelazne, kości i mnóstwo ceramiki naczyniowej, która zachowała się w Muzeum Narodowym w Szczecinie (Kleist 1955: 11, 22). Na podstawie tych licznych zbiorów datujących i badań sondażowych KAP UAM w Poznaniu w 1968 roku ustalono chronologię grodziska na X–XII wiek.

O intensywności osadnictwa wczesnośredniowiecznego w bezpośrednim sąsiedztwie grodziska w Sławsku świadczą osady odkryte w trakcie badań powierzchniowych Kleista w 1934 roku i badań archeologów poznańskich w 1968 roku (m.in. Sławsko, stan.: 2, 3, 6, 10; Sławno, stan. 8, 11; Warszkowo, stan. 9), które ogólnie datowane są na okres wczesnośredniowieczny i późnośredniowieczny (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 215–222). Dopełnieniem stanu badań w rejonie Sławna, Sławska i Warszkowa są liczne osady lokalizowane nad środkową Wieprzą w czasie badań powierzchniowych AZP w latach 1983–1985 (W. Rączkowski i A. Weber) oraz badania wykopaliskowe na osadzie w Warszkwie, stan. 26 (Szymczak 1995). Prace archeologiczne na tym stanowisku podjęto ze względu na zagrożenie tego obiektu przez wybieranie piasku. Badania wykopaliskowe prowadziła ekipa archeologów z Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu w latach 1984–1987. Odsłonięto 46 obiektów mieszkalnych (8) i gospodarczych (38), w tym m.in. zarysy domostw półziemiankowych o konstrukcjach naziemnych wznoszonych na ślemię i sochę, piec-wędzarnię, piec garncarski, palenisko dymarkowe, jamy zasobowe, paleniska i wiele obiektów o nieokreślonym przeznaczeniu. Zebrano około 7000 ułamków naczyń, przęśliki gliniane, fragmenty prażnic

²⁶ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, teczka nr 1305.

i polepy, żuźle, kości zwierzęce oraz szczątki różnych roślin i zbóż. Na podstawie analizy typologiczno-porównawczej ceramiki, analizy stratyfikacji oraz badań radiowęglowych ustalono dwufazowość osady wiejskiej użytkowanej od początków IX do końca XI wieku (Szymczak 1995).

Dosyć ogólną chronologię ma grodzisko w Starym Krakowie (stan. 6). Być może zostało wzniesione w X wieku, o czym świadczą ułamki naczyń z pobliskiej osady (stan. 5), ponieważ na grodzisku w trakcie badań sondażowych w 1968 roku nie znaleziono materiałów wyraźnie określających chronologię, a tylko kilka mało charakterystycznych ułamków (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 223–227).

Grodzisko w Starym Krakowie, w lokalnym nazewnictwie określane jako Höllenberg, położone jest 1,35 km na zachód od skraju wsi i 0,5 km na południe od rzeki Wieprzy. Usytuowane jest w lesie na wzniesieniu morenowym, z płaskim majdanem i wałem poprzecznym zamykającym dostęp od strony południowej, o wymiarach 166 × 208 m i wysokości 15 m w stosunku do otaczających łąk (Tabl. II: B). Znane od bardzo dawna kuśiło wyobraźnię wielu regionalistów. Około 1938 roku autopsję na grodzisku przeprowadził archeolog H. Bollnow ze Szczecina, natomiast w 1944 roku badania powierzchniowe i sondażowe przeprowadził R. Seyler z Darłowa, który wymienia ten obiekt w granicach wsi Kanin (por. ryc. 4).

Koncentrację osadnictwa wczesnośredniowiecznego można zaobserwować w rejonie Warszkowa, gdzie w okresie międzywojennym zarejestrowano trzy osady z ceramiką (stan.: 7, 8, 9) i znaleziono luźno gliniane naczynie wanienkowate(?), brązowy pierścionek ze zwężającymi się końcami oraz skarb monet srebrnych (Kleist 1955: 23). O badanej po wojnie osadzie (stan. 26) już pisałem wcześniej.

Pozostałości osadnictwa słowiańskiego wystąpiły na osadzie w: Gwiazdowie (stan. 2), Smardzewie (stan. 2), Noskowie (stan. 2 i 3), gdzie jeszcze znaleziono luźno siekierę w torfie i skarb monet, Bobrowicach (stan. 4), poświadczone odkryciem jamy z ceramiką, a także w Tychowie Sławieńskim, w obrębie którego zarejestrowano 10 osad z ceramiką i całym naczyńiami oraz innymi zabytkami. Według D. v. Kleista, w środkowej części parku dworskiego w Tychowie miało znajdować się grodzisko, na co wskazywała fałda ziemna otaczająca czworoboczne zagłębienie (dawniej staw?). Badania sondażowe archeologów z KAP UAM w Poznaniu w 1968 roku wykluczyły taką interpretację (Kleist 1955: 37; Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 266–267).

Podobnej formy terenowej w kształcie owalnego wału upatrywano także w rejonie Janiewic w pobliżu uroczyska zwanego *Alte Mühle*, gdzie penetrację terenową przeprowadził Karl Rosenow z Muzeum w Darłowie w okresie międzywojennym oraz R. Seyler w 1944 roku. Powojenna wery-

fikacja tego obiektu w 1968 roku przez archeologów poznańskich nie uznała tej formy terenowej za grodzisko. Z Janiewic znany jest jeszcze kamień żarnowy z rozcieraczem, który Kleist (1955: 27) zalicza do okresu wczesnośredniowiecznego.

Schyłek osadnictwa wczesnośredniowiecznego i początek późnośredniowiecznego wyznacza grodzisko stożkowate w Łętowie, znane w literaturze jako Hünenbrink. Położone jest około 0,1 km na południowy wschód od wsi, bezpośrednio na zachód od rzeki Karwiny, i około 0,3 km na północny zachód od Jeziora Łętowskiego. Materiały ceramiczne oraz morfologia obiektu pozwalają określić chronologię na XIII wiek (Olczak 1974; Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 262–263).

O intensywności osadnictwa wczesnośredniowiecznego w dorzeczu środkowej Wieprzy świadczą zlokalizowane w wyniku badań AZP ślady osadnictwa i osady (ponad 300 punktów) zarejestrowane głównie w rejonie Sławna–Sławska, Wrześnicy–Noskowa czy też Gwiazdowa, Tychowa, Żukowa, Łętowa i Janiewic, rozłożonych wzdłuż obydwu brzegów Wieprzy i nad mniejszymi ciekami wodnymi oraz nad Jeziorem Łętowskim (ryc. 4).

Czynnikiem, który w zasadniczy sposób wpływał na rozwój osadnictwa i gospodarki plemion słowiańskich na Pomorzu Środkowym był handel dalekosiężny, a także wymiana lokalna. O kontaktach świadczą znaleziska monet pojedynczych i ozdób srebrnych oraz skarbów obcego pochodzenia. Przez Pomorze Środkowe przebiegały w tych czasach ważne szlaki handlowe łączące Pomorze Gdańskie z ujściem Odry i biegnący dalej do Niemiec i na zachód Europy. Droga handlowa prowadziła przez: Słupsk, Sławno, Koszalin, Białogard i miała także odgałęzienia wzdłuż Parsęty do Kołobrzegu. Stamtąd szlakiem morskim do Skandynawii, na Wyspy Duńskie i do Anglii.

Najstarsze skarby zawierały monety arabskie, a później monety i ozdoby skandynawskie. Od połowy IX wieku napływały tu głównie monety niemieckie, czeskie, angielskie, węgierskie, bizantyjskie i inne, razem z różnymi ozdobami srebrnymi. W końcu XI i w początkach XIII wieku obserwujemy zanik skarbów pomimo napływu innych importów. Zjawisko to łączy się z biciem monet własnych i zastępowaniem dawnej wymiany towarowej gospodarką pieniężną.

Bogatym skarbem wczesnośredniowiecznym, będącym jednocześnie najstarszym znaleziskiem archeologicznym odnotowanym na terenie gminy Sławno, jest skarb z Noskowa, odkryty podczas karczowania pnia sosny w 1828 roku w lesie pomiędzy Noskowem i Bzowem, na cmentarzystku megalitycznym.

W naczyniu glinianym, na głębokości 0,50 m, w środkowej części grobu megalitycznego, przy dużym kamieniu zamykającym komorę grobową,

znaleziono monety i ozdoby srebrne podzielone na kilka części, z których każda owinięta była w tkaninę lnianą. Monety całe i w ułamkach oraz ozdoby ważyły ponad 1000 g. Wśród ozdób znajdowały się: srebrny krzyż o długości 1,5 cm, pusty w środku, jeden fragment bransolety zdobionej, cztery płytki końcowe naszyjnika, pierścionek, pięć łańcuszków, pięć paciorków, kolczyk, wisiorki, zdobione okucie pochwy noża i wiele innych fragmentów ozdób. Wśród monet przeważały denary krzyżowe. Różni badacze inaczej datują ten skarb; niektórzy na X wiek, inni dopiero na początek XI wieku. Zbiory dawniej znajdowały się częściowo w Museum für Völkerkunde zu Berlin (Muzeum Etnologiczne w Berlinie), pozostałe części zostały rozproszone i przetopione (Kiersnowscy 1959: 76).

Kolejnym skarbem wczesnośredniowiecznym odkrytym na terenie gminy Sławno jest znalezisko sprzed 1936 roku w miejscowości Kwasowo. W nieznanych bliżej okolicznościach na polu oddalonym około 1 km na południe od południowo-wschodniego krańca wsi, na wschód od polnej drogi, znaleziono monety srebrne i ułamki monet oraz fragmenty ozdób srebrnych o wadze około 100 g, datowane na pierwszą połowę XI wieku. Spośród 18 monet większość to denary krzyżowe, ale wystąpiła też moneta arabska, angielska i niemiecka. Z ozdób wymienić należy: dwa fragmenty zdobionej masywnej bransolety, pięć fragmentów klamer zdobionych punktowaniem, jeden fragment naszyjnika oraz fragmenty splotów naszyjnika i srebrne druty (Kiersnowscy 1959: 61). Zbiory dawniej znajdowały się częściowo w Muzeum Prowincjonalnym w Szczecinie oraz w Muzeum Etnologicznym w Berlinie.

Pojedynczym znaleziskiem jest srebrna moneta pomorska z okolic Warszkowa, znaleziona podczas orki w 1936 roku. Jest to moneta z emisji księcia Bogusława I datowana na lata 1180–1187, która bezpośrednio trafiła do Gabinetu Numizmatycznego w Berlinie (Kiersnowscy 1969: 117).

Duża różnorodność monet i ich rozdrobnienie w skarbach wskazują, że być może nie liczone ich, a jedynie odważano na składanych wagach razem z innymi przedmiotami. Poświadczeniem są znaleziska składanych wag i odważników (np. na grodzisku we Wrześnicy).

Nierozzerwalnie z osadnictwem wczesnośredniowiecznym związane są cmentarzyska, miejsca kultu i obrządku pogrzebowego. Początkowo przeważają pochówki ciałopalne, natomiast w późniejszych fazach panującym staje się obrządek szkieletowy. Zmarłych chowano w grobach płaskich i kurhanach okrągłych, owalnych bądź też kwadratowych czy też prostokątnych o kamienno-ziemnej lub tylko ziemnej konstrukcji nasypu. Cmentarzyska wczesnośredniowieczne mają jeszcze wiele cech pogańskich, mieszczą się z daleka od osad, na uroczyskach zwanych żalnikami, a zmarli byli często wyposażeni w dary: naczynia, ozdoby, narzędzia, rzadziej broń.

Na terenie gminy Sławno odkryto duże cmentarzysko kurhanowe we Wrześnicy (stan. 16), złożone z 32 obiektów, zlokalizowane przy drodze leśnej ze Sławska do Nosalina. W 1988 roku przebadano jeden kurhan kolisty o średnicy 10 m i wysokości 1,3 m, otoczony rowem szerokości 2 m, z którego wybierano ziemię do jego budowy. Nie stwierdzono żadnych konstrukcji kamiennych lub drewnianych wewnątrz kurhanu. W nasypie zaobserwowano dwie formy grobów: groby ciałałpalne jamowe bezpopielnicowe i grób nasypowy rozproszony. Znalaziono jedynie fragmenty ceramiki, przepaloną ozdobę srebrną zdobioną granulacją i filigranem oraz dwie zdobione kości (być może część narzędzia?). Kurhany datowane są na XI–XII wiek (Rączkowski 1992a).

Zakończenie

Na zakończenie przedstawionego stanu odkryć i badań archeologicznych na terenie gminy Sławno należy jeszcze wymienić znalezisko łodzi jednopiennej (dłubanki) wydobytej w 1978 roku z małej rzeczki Karwiny w pobliżu leśniczówki w miejscowości Żukowo Sławieńskie. Odkrycia dokonał leśniczy inż. Andrzej Różycki, powiadamiając o tym fakcie Muzeum w Koszalinie. Wydobyta łódź, zachowana w dwóch częściach, jest egzemplarzem płaskodennym z jedną grodzią umiejscowioną bliżej rufy. Wykonana była z sosny i datowana metodą dendrochronologii na czas po 1763 roku (Ossowski 1999: 205). Zakonserwowana łódź znajduje

Ryc. 18. Żukowo Sławieńskie, gm. Sławno. Łódź dłubanka datowana na lata po 1763 roku.
Fot. I. Łukjaniuk

się w zbiorach w Muzeum w Koszalinie (ryc. 18)²⁷. Łodzie wykonane z jednego pnia drzewa stanowią jedno z pierwszych narzędzi służących człowiekowi do użytkowania przestrzeni wodnych.

Biorąc pod uwagę wszystkie dotychczasowe odkrycia archeologiczne i badania wykopaliskowe, prowadzone głównie przez Instytut Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, należy zauważyć dość liczne skupienie osadnictwa w dorzeczu środkowej Wieprzy w różnych okresach. Taki stan rzeczy jest wypadkową atrakcyjności w pradziejach środowiska naturalnego i odzwierciedleniem aktywności wielu populacji ludzkich od co najmniej VIII tysiąclecia p.n.e. do przełomu XII/XIII wieku, do czasów kiedy już powstają ośrodki miejskie. Jest jeszcze wiele luk w próbie rekonstrukcji osadnictwa na terenie gminy Sławno powodowanych brakiem badań wykopaliskowych na zlokalizowanych stanowiskach z różnych okresów, które mogą być wartościowe dla archeologii Pomorza Środkowego.

Bibliografia

- AUGUSTOWSKI B. 1977. *Pomorze*, Warszawa: PWN.
- BAGNIEWSKI Z. 1987. *Mezolityczne społeczności myśliwsko-rybackie południowej części Pojezierza Kaszubskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- BAGNIEWSKI Z. 1995. Niektóre problemy chronologii mezolitu Pomorza w świetle badań na Pojezierzu Kaszubskim, [w:] *Najnowsze kierunki badań najdawniejszych dziejów Pomorza. X Pomorska Sesja Archeologów z okazji 40-lecia powrotu Pomorza do Polski, Szczecin 28–30 marca 1985*, (red.) W. Filipowiak. Szczecin: Muzeum Narodowe w Szczecinie, 21–45.
- BLAJER W. 1990. *Skarby z wczesnej epoki brązu na ziemiach polskich*, Wrocław: Ossolineum.
- BLAJER W. 1991. *Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- BOHNSACK D. 1938. *Die Burgunden in Ostdeutschland und Polen während des letzten Jahrhunderts v. Chr.*, Leipzig: Kabitzsch.
- BUKOWSKI Z. 1998. *Pomorze w epoce brązu w świetle dalekosiężnych kontaktów wymiennych*, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- CHOCHOROWSKI J. 1999. Żelazny oręż barbarzyńców – wczesna epoka żelaza poza zasięgiem cywilizacji klasycznych, [w:] *Prehistoria. Encyklopedia historyczna świata*, t. I, (red.) J. Kozłowski, J. Chochorowski, P. Kaczanowski. Kraków: Agencja Publicystyczno-Wydawnicza Opres, 304–395.
- CIOŁEK R. 2001. *Katalog znalezisk monet rzymskich na Pomorzu*, Warszawa: Institute of Archaeology, Warsaw University.

²⁷ Archiwum Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1100/S.

- CZERNIAK L. 1980. *Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstęgowej na Kujawach*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- FLOREK W. 2007. *Krajobraz gminy Darłowo jako wynik ewolucji środowiska*, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. VI: *Gmina Darłowo*, (red.) W. Rączkowski, J. Sroka. Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 13–26.
- FLOREK E., FLOREK W., KACZMARZYK J. 1988. *Studia nad paleohydrologicznymi zmianami koryta Wieprzy i jej równi zalewowej w okresie subatlantyckim w kontekście funkcjonowania wczesnośredniowiecznego grodziska we Wrześnicy*, [w:] *Acta Archeologica Pomoranica*, vol. I: *XII Sesja Pomorzoznawcza*, (red.) M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki. Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Szczecinie, 185–194.
- FOGEL J. 1979. *Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wiśły. Broń zaczepna*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- FOGEL J. 1988. *„Import” nordyjski na ziemiach polskich u schyłku epoki brązu*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- GEDL M. 1989. *Wczesnobrązowe kultury północno-zachodniej Polski*, [w:] *Pradzieje ziem polskich*, t. I: *Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego*, cz. 2: *Epoka brązu i początki epoki żelaza*, (red.) J. Kmieciński. Warszawa–Łódź: PWN, 425–429.
- GIESEBRUCHT L. 1845. *Das pommersche Landwehr an der Ostsee, Baltische Studien (Alte Folge)* **11**(2).
- HOFFMANN M. 1982. *Kultura pomorska na terenie byłego powiatu Sławno*, Toruń [maszynopis pracy magisterskiej].
- ILKIEWICZ J. 1998. *Osiedla proto- i wczesnoneolityczne na stanowisku 7 w Koszalinie-Dzierżęcinie*, [w:] *Acta Archaeologica Pomoranica*, vol. I: *XII Konferencja Pomorzoznawcza*, (red.) M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki. Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, 41–51.
- ILKIEWICZ J. 2001. *Nieznane groby megalityczne w dolinie Radwi (Mostowo, gm. Manowo, stanowisko 1 i 2)*, *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* **23**: 147–153.
- ILKIEWICZ J. 2005. *Wczesnoneolityczne narzędzia kamienne z Pobrzeża Koszalińskiego*, *Folia Praehistorica Posnaniensia*, **13/14**: 91–116.
- ILKIEWICZ J. 2006. *Nowe odkrycia grobów megalitycznych w okolicach Koszalina (Kuroz-węcz, stan. 38)*, [w:] *Nie tylko archeologia. Księga poświęcona pamięci Eugeniusza „Gwidona” Wilgockiego*, (red.) E. Cnotliwy, A. Janowski, K. Kowalski, S. Słowiński. Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Szczecinie; Muzeum Narodowe w Szczecinie, 105–109.
- JANKOWSKA D. 1980. *Kultura pucharów lejkowatych na Pomorzu Środkowym. Grupa łupawska*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- JANKOWSKA D. 2003. *Ziemia Łęborska w epoce kamienia*, *Biuletyn Historyczny* **23**: 33–51.
- KAMIŃSKA M. 1991–1992. *Napierszniki kultury pomorskiej i ich wyobrażenia na popielnicach twarzowych*, *Wiadomości Archeologiczne* **3**(1): 17–44.
- KASPROWICZ T. 1992. *Warszkowo, gmina Sławno, stan. 26 – ze studiów nad budownictwem młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich na Pomorzu Środkowym*, *Dorzecze* **1**: 42–67.
- KASPROWICZ T. 2003. *Stalność w zmienności – osadnictwo z przełomu er w Warszkowie*, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. II, (red.) W. Rączkowski, J. Sroka. Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 11–28.
- KERSTEN K. 1958. *Die Funde der Älteren Bronzezeit*, Hamburg: Hamburgisches Museum für Volkerkunde und Vorgeschichte.

- KIERSNOWSCY T. I R. 1959. *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. Materiały*, Wrocław: Ossolineum.
- KIJOŃSKI A. 2002. Zapis graficzny krajobrazu ruralistycznego a tworzenie koncepcji zagospodarowania turystycznego okolic Sławna: założenia projektu Parku przyrodniczo-archeologicznego „Wrześnickie Kurhany”, [w:] *De rebus futuris memento: przyszłość przeszłości krajobrazu kulturowego Ziemi Sławieńskiej*, (red.) W. Rączkowski, J. Sroka. Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, Sławieński Dom Kultury, 125–150.
- KLEIST VON D. 1927. Funde und Forschungen bei Wendisch-Tychow, *Heimatbeilage der Schlauer Zeitung* [Sonderdruck].
- KLEIST VON D. 1933. Früher durch die Urgeschichte des Kreises Schlawe, *Heimatbeilage der Schlauer Zeitung* [Sonderdruck].
- KLEIST VON D. 1955. *Die urgeschichtlichen Funde des Kreises Schlawe*, Hamburg: Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte.
- KLEIST VON D. 1969. Die steinzeitlichen Funde des Kreises Schlawe, [w:] *Pommersche Funde und Ausgrabungen aus den 30-er und 40-er Jahren*, (Hrsg.) H.J. Eggers. Hamburg: Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte, 100–104.
- KOBUSIEWICZ M. 1999. *Ludy zbieracko-łowicze północno-zachodniej Polski*, Poznań: Wydawnictwo PTPN.
- KOKOWSKI A. 1987. Zagadnienia kręgów kamiennych w środkowej strefie Pojezierza Pomorskiego, *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archeologica* **8**: 63–79.
- KONDRACKI J. 1965. *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa: PWN.
- KONDRACKI J. 1994. *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KONDRACKI J. 1998. *Geografia regionalna Polski*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KOSTRZEWSKI J. 1958. *Kultura łużycka na Pomorzu*, Poznań: PWN.
- KOSTRZEWSKI J. 1966. *Pradzieje Pomorza*, Wrocław: Ossolineum.
- KRAJEWSKI P., MARCINIAK A. 1989/1990. Cmentarzysko ludności kultury pomorskiej w Brześciu, województwo śląskie, *Materiały Zachodniopomorskie* **35/36**: 75–100.
- KRAJEWSKI P., RĄCZKOWSKI W. 1993. Interwencyjne badania archeologiczne w gotyckim kościele p.w. Św. Piotra i Pawła Apostołów w Sławsku, gm. Sławno, woj. śląskie w 1992 roku, *Materiały Zachodniopomorskie* **39**: 141–155.
- KRZYŚIAK A. 2005. Ze studiów nad chronologią fazy wielkowiejskiej na przykładzie cmentarzyska w Dąbrównie, gm. Potęgowo, stan. 8, [w:] *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, (red.) M. Fudziński, H. Paner. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, 71–92.
- KUNKEL O. 1937. *Erwerbungs- und Forschungsbericht des Pommerschen Landesmuseums*, Stettin.
- KUŚNIERZ J. 1998. *Die Beile in Polen III (Tüllenbeile)*, Prähistorische Bronzefunde, Abt. IX, Bd. 21, Stuttgart: F. Steiner.
- LATAŁOWA M., RĄCZKOWSKI W. 1999. Szczątki lnu (*Linum usitatissimum* L.) z wczesnośredniowiecznego stanowiska we Wrześnicy (Polska Północna) w interpretacji botanicznej i archeologicznej, *Polish Botanical Studies*, Guidebook Series **23**: 263–278.
- LECIEJEWICZ L. 1970. Kształtowanie się stosunków gospodarczych i politycznych w basenie Bałtyku we wczesnym średniowieczu, *Zapiski Historyczne* **35(2)**: 7–21.
- LISSAUER A. 1887. *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen*, Leipzig: Engelmann.
- ŁOSIŃSKI W. 1972. *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII–X/XI w.)*, Wrocław: Ossolineum.

- ŁOSIŃSKI W. 1980. Kolonizacja wewnętrzna ziem pomorskich w XI w., jej charakter i tło społeczne w świetle danych archeologicznych (na podstawie materiałów nekropolicznych), *Slavia Antiqua* 27: 25–77.
- ŁOSIŃSKI W. 1982. *Osadnictwo plemienne Pomorza (VI–X wiek)*, Wrocław: Ossolineum.
- ŁOSIŃSKI W. 1983. Dynamika zasiedlania ziem pomorskich u schyłku doby plemiennej (VI–XI w.), [w:] *Studia z dziejów kultury zachodniej słowiańszczyzny*, (red.) J. Żak, J. Ostoja-Zagórski. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 107–119.
- ŁOSIŃSKI W. 1990. Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem na Pomorzu Zachodnim, [w:] *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce*, (red.) Z. Kurnatowska. Poznań–Wrocław–Warszawa: PTPN, 23–49.
- ŁOSIŃSKI W., OLCZAK J., SIUCHNIŃSKI K. 1971. *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. IV: *Powiat Sławno*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- ŁOWMIANŃSKI H. 1963. *Początki Polski*, t. I, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- ŁUKA L.J. 1963. O skarbach kultury pomorskiej na Pomorzu Gdańskim, [w:] *Munera archaeologica Iosepho Kostrzewski*, (red.) K. Jażdżewski, W. Hensel, W. Kóćka. Poznań: PTPN, 231–252.
- ŁUKA L.J. 1982. Metalurgia brązowa w kulturze wschodniopomorskiej, [w:] *Pamiętnik Muzeum Miedzi*, t. 1, (red.) Z. Bukowski. Legnica: Wydawnictwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 209–224.
- ŁYSIAK W. 2002. Karl Rosenow – wielki regionalista, badacz i miłośnik Ziemi Sławieńskiej, [w:] *Sławno i Ziemia Sławieńska. Historia i kultura*, t. I, (red.) W. Łysiak. Poznań: Wydawnictwo „Eco”, 49–57.
- MACHAJEWSKI H. 1995. Z badań nad genezą ludności grupy dębczyńskiej, [w:] *Najdawniejsze kierunki badań najdawniejszych dziejów Pomorza: X Pomorska Sesja Archeologów z okazji 40-lecia powrotu Pomorza do Polski, Szczecin 1985 – marzec 20–30*, (red.) W. Filipowiak. Szczecin: Muzeum Narodowe, 187–209.
- MACHAJEWSKI H. 2003. Dorzecze Łeby u schyłku starożytności III w. p.n.e. –V/VI w. n.e., *Biuletyn Historyczny* 23: 140–157.
- MALESZKA M. 1998. Zespół odważników ze stanowiska wczesnośredniowiecznego we Wrześnicy, gm. Sławno, woj. śląskie, [w:] *Acta Archeologica Pomerania*, vol. I: *XII Sesja Pomorzoznawcza*, (red.) M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki. Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Szczecinie, 177–184.
- MALINOWSKI T. 1979. *Katalog cmentarzysk kultury pomorskiej*, t. 1, Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- MALINOWSKI T. 1981a. *Katalog cmentarzysk ludności kultury pomorskiej*, t. 2, Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- MALINOWSKI T. 1981b. *Katalog cmentarzysk ludności kultury pomorskiej*, t. 3, Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- MALINOWSKI T. 1990. Podstawy wyróżnienia kultury pomorskiej, [w:] *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*, (red.) T. Malinowski. Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- MARCINIAK A., RĄCZKOWSKI W. 1991. Obozowiska ludności kultury łużyckiej w Sławsku, gm. Sławno, *Rocznik Słupski* 1988–1989: 5–26.
- NIESYTY M., HOPPEL P. 1998. Konstrukcje obronne wczesnośredniowiecznego grodziska we Wrześnicy, stan. 7, gm. Sławno, woj. śląskie, [w:] *Acta Archeologica Pomerania*, vol. I: *XII Sesja Pomorzoznawcza*, (red.) M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki. Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich. Oddział w Szczecinie, 167–176.

- OLCZAK J. 1974. Niektóre aspekty badań grodzisk stożkowatych na Pomorzu Środkowym, [w:] *Studia Archeologica Pomeranica*, (red.) F.J. Lachowicz. Koszalin: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Koszalinie, 255–278.
- OLCZAK J. 1995. Krąg kamienny z okresu rzymskiego (?) w Janiewicach, województwo śląskie, [w:] *Najnowsze kierunki badań najdawniejszych dziejów Pomorza: X Pomorska Sesja Archeologów z okazji 40-lecia powrotu Pomorza do Polski, Szczecin 1985 – marzec 28–30*, (red.) W. Filipowiak. Szczecin: Muzeum Narodowe, 225–230.
- OSSOWSKI W. 1999. *Studia nad łodziami jednopiennymi z obszaru Polski*, Gdańsk: Wydawnictwo „Marpress”.
- OSTOJA-ZAGÓRSKI J. 1982. *Przemiany osadnicze, demograficzne i gospodarcze w okresie halsztackim na Pomorzu*, Wrocław: Ossolineum.
- PAZDUR M.F., PAZDUR A., RĄCZKOWSKI W., SIKORSKI A. 1994. Chronologia osadnictwa w Warszawie w świetle badań radiowęglowych, *Geochronometria* 9: 69–88.
- PETZSCH W. 1931. *Die vorgeschichtlichen Münzfunde Pommerns*, Greifswald.
- PODGÓRSKI J.T. 1992. Fazy cmentarzysk kultury łużyckiej i pomorskiej na Pomorzu Wschodnim, [w:] *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami, Materiały z konferencji – Rzeszów, 17–20.09.1991*, (red.) S. Czopek. Rzeszów: Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, 199–214.
- PRZEWOŻNA K. 1971. Osiedla z okresów późnolateńskiego i wpływów rzymskich na Pomorzu Wschodnim, *Pomerania Antiqua* 3: 163–277.
- RĄCZKOWSKI W. 1992a. Wrześnica, gm. Sławno, woj. śląskie, stan. 16, [w:] *Informator Archeologiczny. Badania rok 1988*, (red.) M. Konopka. Warszawa: ODZ, IHKM PAN, 118.
- RĄCZKOWSKI W. 1992b. Z badań archeologicznych w rejonie Sławna, *Dorzecze* 1: 68–73.
- RĄCZKOWSKI W. 1993. Lokalizacja Sławna jako efekt przekształceń organizacji rodowej i terytorialnej społeczności dorzecza Wieprzy w I tysiącleciu n.e. (zarys problematyki), *Dorzecze* 2: 5–13.
- RĄCZKOWSKI W. 1998a. Między programem a przypadkiem: badania osadnictwa w dorzeczu środkowej Wieprzy, [w:] *Acta Archeologica Pomoranica*, vol. I: *XII Sesja Pomoroznawcza*, (red.) M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki. Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Szczecinie, 157–165.
- RĄCZKOWSKI W. 1998b. Ikara czy Dedala przypadek?: zdjęcia lotnicze w archeologii Pomorza, [w:] *Acta Archeologica Pomeranica*, vol. I: *XII Sesja Pomoroznawcza*, (red.) M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki. Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Szczecinie, 145–156.
- RĄCZKOWSKI W. 2002a. Archeologia w krajobrazie kulturowym: zagrożenia czy szanse, [w:] *De rebus futuris memento: przyszłość przeszłości krajobrazu kulturowego Ziemi Sławińskiej*, (red.) W. Rączkowski, J. Sroka. Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, Sławiński Dom Kultury, 69–80.
- RĄCZKOWSKI W. 2002b. Diether-Dennies von Kleist. Archeolog-amator, a nauka i ochrona dziedzictwa archeologicznego w Niemczech w okresie międzywojennym, [w:] *Sławno i Ziemia Sławińska. Historia i kultura*, t. I, (red.) W. Łysiak. Poznań: Wydawnictwo „Eco”, 35–47.
- RĄCZKOWSKI W. 2003. Wobec mitu naukowego: gród wczesnośredniowieczny w interpretacji archeologicznej, *Biuletyn Historyczny* 23: 173–188.
- RĄCZKOWSKI W., SIKORSKI A. 1996. Datowanie grodziska wczesnośredniowiecznego we Wrześnicy, gmina Sławno, stanowisko 7, *Geochronometria* 14: 169–181.

- ROSENOW K. 1924. Sagenforschung, *Unser Pommerland. Monatsschrift für das kulturleben der Heimat* **9(9)**: 316.
- SARNOWSKA W. 1975. *Kultura unietycka w Polsce*, t. II, Wrocław: Ossolineum.
- SIUCHNIŃSKI K. 1969. *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim*, cz. I: *Katalog źródeł archeologicznych*, Szczecin: Muzeum Pomorza Zachodniego.
- SIUCHNIŃSKI K. 1972. *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim*, cz. II: *Opracowanie analityczne*, Szczecin: Muzeum Pomorza Zachodniego.
- SKRZYPEK I. 1975. Epoka kamienia i początki epoki brązu (do 800 lat p.n.e.), [w:] *Pradzieje Pomorza Środkowego*, (red.) M. Sikora. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 11–47.
- SKRZYPEK I. 1997. Z historii muzealnictwa środkowopomorskiego, *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* **21**: 5–113.
- SKRZYPEK I. 2000. Z dziejów Muzeum w Darłowie, *Muzealnictwo* **42**: 102–116.
- SKRZYPEK I. 2001. Zarys dziejów kolekcjonerstwa i początki tworzenia muzeów w prowincji pomorskiej w XIX i pierwszej połowie XX wieku, *Stargardia* **1**: 119–154.
- SKRZYPEK I. 2002. Groby olbrzymów koło Borkowa, [w:] *Sławno i Ziemia Sławińska. Historia i kultura*, t. I, (red.) W. Łysiak. Poznań: Wydawnictwo „Eco”, 21–33.
- SKRZYPEK I. 2004a. Kreisheimatmuseum – Powiatowe Muzeum Regionalne w Łobzie i jego zbiory, [w:] *Trzebiatów – spotkania pomorskie – 2004 r.*, (red.) J. Kochanowska. Trzebiatów: Wydawnictwo „Oficyna”, 125–129.
- SKRZYPEK I. 2004b. Z najdawniejszych dziejów gminy Postomino, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. III: *Gmina Postomino*, (red.) W. Rączkowski, J. Sroka. Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 35–74.
- SKRZYPEK I. 2005. Archeologia gminy Malechowo, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. IV: *Gmina Malechowo*, (red.) W. Rączkowski, J. Sroka. Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 31–91.
- SPORS J. 1987. Początki miasta lokacyjnego w Sławnie, *Rocznik Koszaliński* **20** (1984–1985): 35–44.
- SPROCKHOFF E. 1956. *Jungbronzezeitliche Hortfunde der Südzone des Nordischen Kreises: Periode V*, Mainz: Romisch-Germanisches Zentralmuseum.
- SZPUNAR A. 1987. *Die Beile in Polen I (Flachbeile, Randleistenbeile, Randleistenmeibel)*, Prähistorische Bronzefunde, Abt. IX, Bd. 16. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- SZUKAŁA M. 2000. *Powstanie i działalność Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie w latach 1824–1918*, Szczecin: Wydawnictwo Archiwum Państwowego „Dokument” w Szczecinie.
- SZYMCZAK A. 1995. Osada wczesnośredniowieczna w Warszkwie, gm. Sławno, *Materiały Zachodniopomorskie* **41**: 67–172.
- WALENTA K. 1980/1981. Obrządek pogrzebowy na Pomorzu w okresie późnolateńskim i rzymskim, *Archeologia Baltica* **5**, (red.) J. Kmieciński. Łódź: Katedra Archeologii UŁ.
- WAWRZYŃIAK P. 2002. Umocnienia miejskie Sławna, [w:] *Sławno i Ziemia Sławińska. Historia i kultura*, t. I, (red.) W. Łysiak. Poznań: Wydawnictwo „Eco”, 59–66.
- WAWRZYŃIAK P. 2003. Czy można „zrewolucjonizować” historię Sławna? Archeologia o początkach miasta, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. II, (red.) W. Rączkowski, J. Sroka. Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 29–40.
- WIERZBICKI J. 1992. *Cmentarzysko kultury pucharów lejkowatych w Łupawie, woj. Słupsk, stanowisko 2. Obrządek pogrzebowy grupy łupawskiej*, Poznań: Instytut Prahistorii UAM.

- WIERZBICKI J. 1994. Cmentarzysko ludności kultury pucharów lejkowatych w Łupawie, gm. Potęgowo, woj. Słupsk, stanowisko 15, *Folia Praehistorica Posnaniensia* **6**: 5–58.
- WIERZBICKI J. 1997. Neolityczny grobowiec megalityczny z grobem korytarzowym w Łupawie, woj. Słupsk, *Materiały Zachodniopomorskie* **42**: 7–29.
- WIERZBICKI J. 1999. *Łupawski mikroregion osadniczy ludności kultury pucharów lejkowatych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- WIERZBICKI J. 2005. Grobowiec megalityczny w Borkowie, stan. 1, gm. Malechowo, woj. zachodniopomorskie. Jedyny grób korytarzowy na ziemiach polskich, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. IV: *Gmina Malechowo*, (red.) W. Rączkowski, J. Sroka. Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 93–112.
- WIŚLAŃSKI T. 1969. *Podstawy gospodarcze plemion neolitycznych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław: Ossolineum.
- WOŁĄGIEWICZ R. 1966. Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Warszkwie, pow. Sławno, *Materiały Zachodniopomorskie* **11**: 179–280.
- WOŁĄGIEWICZ R. 1977. *Kręgi kamienne w Grzybnicy*, Koszalin: Muzeum Okręgowe w Koszalinie.
- WOŁĄGIEWICZ R. 1981. Kultura oksywska i wielbarska, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. V: *Późny okres lateński i okres rzymski*, (red.) J. Wielowiejski. Wrocław: Ossolineum, 135–178.
- WOŁĄGIEWICZOWIE M.D. I R. 1963. Uzbrojenie ludności Pomorza Zachodniego u progu n.e., *Materiały Zachodniopomorskie* **9**: 9–166.
- ZAPŁATA R. 2003. Przestrzeń wytwarzana w kulturze wczesnośredniowiecznej Pomorza, *Biuletyn Historyczny* **23**: 189–200.
- ŻAK J. 1962. *Studia nad kontaktami handlowymi społeczeństw zachodniosłowiańskich ze skandynawskimi od VI do VIII w. n.e.*, Wrocław: Ossolineum.
- ŻAK J. 1974. Słowianie i Germanie w prahistorii polskiej i niemieckiej, [w:] *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii*, cz. I: *Studia z dziejów historiografii polskiej i niemieckiej*, (red.) J. Krasuski, G. Labuda, A. Walczak. Poznań: Instytut Zachodni, 21–149.

Aus der Urgeschichte der Gemeinde Sławno (Schlawe)

Z u s a m e n f a s s u n g

Unser Wissen zum Thema der ältesten Besiedelung auf dem Gebiet der Gemeinde Schlawe stammt aus den archivalischen Unterlagen, die sich in den Museen in Koszalin und Szczecin befinden. Wir finden sie auch in den Vorkriegsveröffentlichungen und den Untersuchungen polnischer Archäologen nach 1945, veröffentlicht in verschiedenen Formen. Wertvolle Bearbeitungen sind die Vor- und Nachkriegsveröffentlichungen des Amateurarchäologen Diether von Kleist (1927; 1933; 1955; 1964; 1969) aus Wendisch Tychow. Sie enthalten Informationen über die wichtigsten archäologischen Funde im Kreise Schlawe. Während seiner Grabungen in den Jahren 1929–1933 untersuchte er die Funde des Leichenverbrennungsfriedhofes aus der Späten LaTene- und Frühromischen

Zeit (Standort 4), die auch in der Hallstätter Zeit von den Menschen des Pomerschen Kulturkreises genutzt wurden.

Andere wichtige Ausgrabungen D. von Kleists in der Gemeinde Schlawe sind die in der Nähe von Alt Schlawe entdeckten Funde der Lausitzer Kultur (Standort 5) und die Funde aus der Neolithischen Zeit (Standort 3), ebenso die frühmittelalterlichen in Alt Schlawe und Freetz.

Nach dem Kriege führten Wissenschaftler der Uni Poznan die Untersuchungen weiter. 1963 an den Standorten aus der Steinzeit und 1968 an den Plätzen des Frühen Mittelalters, veröffentlicht 1971. Das Bild der archäologischen Besiedelung der Gemeinde Schlawe wurde in den Jahren 1982–1989 während der oberflächigen Untersuchung festgestellt und in der Aktion „Archäologische Geländeaufnahmen Polens“ unter der Leitung Włodzimierz Rączkowskis festgelegt. In den Jahren 1987–1997 wurden Ausgrabungen in der Nähe von Freetz durchgeführt (Burg, Beerigungsstätte, Siedlung).

Anhand der Funde kann man feststellen, dass die Besiedelung in der Gemeinde Schlawe bis in die Mittlere Steinzeit – Mesolithikum reicht (Knochenhacke).

Die ersten Bauern und Viehzüchter aus der Zeit der Streifen- und Schnurkeramik (Schlawe, Bewersdorf, Schmarsow), so wie aus der Zeit der Trichter- und Kugelformamphoren/Feuersteinäxte benutzten, ausgegraben in Alt Schlawe, Lantow, Ristow, Schmarsow, Freetz u. a.

Erst in der Jüngeren Steinzeit (1000–650 v. Chr.) findet eine starke Vereinheitlichung des besprochenen Gebietes mit dem Gebiet der Bevölkerung des Lausitzer Kulturkreises statt. Beerigungsstätten und Ansiedlungen sind vor und nach dem Kriege (80-er Jahre des 20-sten Jh.) entdeckt worden in Alt Schlawe, Schlawe, Alt Warschow, Tychow, Quäsdow, Hohenzollerndorf u.a.

Die Jüngere Hallstätter Zeit (HaD) charakterisiert zahlreiche Leichenverbrennungsorte mit sog. Kistengräbern und reichverzierten Urnen. Die meisten Beerigungsstätten mit Kistengräbern befinden sich in Alt Warschow, Jannewitz, Tychow, Lantow, Alt Krakow. Die Friedhöfe lagen immer in der Nähe der Wohnstätten. Aus dem Ende des Altertums (Spät LaTene Zeit und Rom) stammen die Beerigungsstätten Alt Warschow (Standort 4) und in Tychow, Lantow, Alt Krakow, Suckow und Jannewitz (Steinkreise).

In der Zeit des Frühen Mittelalters ist die Besiedelung durch die Slawen sehr intensiv, vor allem in der Nähe von Freetz, wo sich eine Beerigungsstätte mit Hügelgräbern befand (Standort 16). In der Nähe von Alt Schlawe, Schlawe und Alt Krakow befanden sich die Wohnstätten neben den Friedhöfen.

Ein wertvoller Fund sind die frühmittelalterlichen Schätze, die in Notzkow und Quatzow gefunden wurden.

